

KULTURMILJÖPROGRAM FÖR SKÖVDE KOMMUN

DE NIO MINDRE TÄTORTERNA

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA MILJÖER
SAMT FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER
2011

**DEL 2 TIDAN,
TIMMERSDALA, ULVÅKER,
VÄRING, VÄRSÅS**

Innehåll

Inledning	1
Redovisning av kulturhistoriskt värdefulla miljöer	2
Tidans tätort	6
Tidan Kulturmiljöer:	
Götgatan - Slingvägen	17
Närlundavägen	19
Tidans centrum	21
Vads sockenkyrka - Yllefabriken	28
Vaholm - Askeberga	39
Kraftstationen	45
Tidan Byggnadsobjekt	48
Timmersdala tätort	54
Timmersdala Kulturmiljöer:	
Kärleksstigen	63
Långgatan	65
Timmersdala kyrkby	68
Timmersdala skola/Billingsdal	74
Timmersdala stationssamhälle	78
Timmersdala Byggnadsobjekt	82
Ulvåkers tätort	86
Ulvåker Kulturmiljöer:	
Ringvägen	91
Torsborgsvägen	93
Ulvåker Byggnadsobjekt	95
Värings tätort	97
Väring Kulturmiljöer:	
Nyponvägen	104
Värings kyrkomiljö	106
Värings skola - Skolgatan - Ringvägen	109
Väringsvägen	114
Villagatan	121
Årekullsvägen	123
Väring Byggnadsobjekt	126
Värsås tätort	131
Värsås Kulturmiljöer:	
Klövervägen och Betania	140
Syrenvägen - Västerleden - Videvägen	143
Solskensvägen	145
Värsås kyrkby	147
Värsås Byggnadsobjekt	157

Samrådsredogörelse	160
Former för säkerställande	162
Käll- och litteraturförteckning	165

Inledning

Kulturmiljöprogram - underlag

Skövde kommun har ett rikt kulturarv. Varje ort har sin egen historia och identitet, sin egen själ.

För att få en bättre överblick över kulturmiljön i Skövde kommun och förankra vad som är värt att slå vakt om inför framtiden pågår arbetet med att ta fram ett kulturmiljöprogram. Arbetet bedrivs som ett samverkansprojekt. Kulturförvaltningen i Skövde kommun driver projektet. För det praktiska genomförandet har Västergötlands museum svarat, med bistånd av Plan-, Bygg- och Lantmäteriförvaltningen i Skövde kommun. Styrgruppen för projektet omfattar Kulturförvaltningen och Plan-, Bygg- och Lantmäteriförvaltningen, Skövde kommun, Västergötlands museum och Västarvet, Västra Götalandsregionens Natur- och Kulturförvaltning.

Arbetet har även innefattat en dialog med berörda hembygdsföreningar och Musei Vänner. Den lokalt förankrade kunskapen är en viktig tillgång i den fysiska planeringen. Hos kommuninvånarna finns stor kunskap om vad som är viktigt i den egna hembygden. Det kan exempelvis gälla historien med sina avtryck i form av forntida lämningar, hus och öppna landskap eller särskilda identitets- och upplevelsevärden kopplade till olika platser eller företeelser.

Kulturmiljöprogrammets första etapp berörde Skövde stad och pågick under 2009 samt början av 2010. Etapp 2 omfattade de nio mindre tätorterna och har genomförts under 2010 och början av 2011. Etapp 3 som är slutfasen omfattar en sammanställning där även de synpunkter som inhämtats i etapp 1 och etapp 2 arbetas in och underlaget till programmet färdigställs.

Rapporten är nu ett underlag för kommunens fortsatta arbete med att genomföra ett kulturmiljöprogram. I nuläget finns således ett underlag för staden och ett för de nio mindre tätorterna. Det rekommenderas starkt att kommunen även låter ta fram ett motsvarande kulturmiljöunderlag

för landsbygden, så att ett färdigt kulturmiljöprogram kan omfatta hela Skövde kommun och vara ett måldokument med samlade riktlinjer för kommunens kulturmiljöarbete. Att landsbygden i nuläget inte ingår är den stora kritiska synpunkt som framförts av hembygdsföreningarna.

Rapportens innehåll - de nio mindre tätorterna

Denna rapportdel motsvarar etapp 2, del 2, av de nio mindre tätorterna. Denna del, del 2, inrymmer beskrivning av Tidån, Timmersdala, Ulvåker, Våring och Vårås och deras fysiska kulturmiljö. (Rapportens del 1 innehåller en översiktlig beskrivning av Igelstorp, Lerdala, Skultorp och Stöpen samt dels en mer utförlig projektbeskrivning, dels en gemensam, översiktlig tematiserad historik för de nio mindre tätorterna).

I denna del presenteras tätorterna var för sig i bokstavsordning. För varje tätort ges en inledande bebyggelseöversikt. Därefter följer de utpekade värdefulla kulturmiljöer som är särskilt viktiga att slå vakt om. De aktuella områdena redovisas översiktligt på karta med preliminär avgränsning. Till varje område finns förslag till åtgärder. Förslagen är rekommendationer om att framför allt upprätta fördjupade riktlinjer för att tillvarata de kulturhistoriska värdena. I vissa fall, t.ex. där kulturmiljön både har särskilda kulturvärden och är mycket rikt sammansatt, rekommenderas att en bevarandeariktad detaljplan upprättas.

Därefter följer en lista med värdefulla enskilda byggnadsobjekt som ligger utanför de utpekade områdena.

Utöver detta finns material som sedan tidigare finns framtaget. Vissa ligger som digitala skikt i Länsstyrelsens planeringsunderlag, främst fornminnesinventeringen.

De olika miljöerna och enskilda objekten kan, när programmet så småningom är klart, komma att läggas in i kommunens kartdatabas för att finnas tillgängliga i planeringen. Detta är dock en uppgift för den kommunala kulturvårdsplaneringen.

Arbetets uppläggning

Framtagandet av underlag för de nio mindre tätorterna i Skövde kommun har genomförts under 2010 med viss komplettering 2011. Arbetet har utförts av 1:e antikvarierna Erik Holmström och Ulf Larsson, Västergötlands museum. Det har omfattat följande:

- En översiktlig komplettering av dels bebyggelse från 1960 till 1985, dels avseende industrihistoriska miljöer
- Översyn, komplettering och revidering av miljöurval
- Rekommendationer och åtgärdsförslag
- En övergripande sammanställning av varje ords bebyggelseutveckling, delvis genom komplettering av tidigare gjorda översikter
- Tematisering av historiken

En övergripande arbetsmall samt sammanställning av allmänna texter rörande lagstiftning, planering, programarbete och vissa historiska bakgrundstexter har sammanställts av enhetschef Marie Odenbring Widmark, Regionmuseum Västra Götaland, Västarvet. Erfarenheter från Marie Odenbring Widmarks arbeten med kommunala kulturmiljöprogram i Göta älvdalen har varit av stor betydelse även för arbetet med Skövde kommuns tätorter.

Arbetet med underlaget till kulturmiljöprogram för Skövde för den del som omfattar de nio mindre tätorterna har genomförts 2010. Det har omfattat genomgång och sammanställning av redan befintligt material, fältarbete i de mindre tätorternas kulturmiljöer och sammanställning av detta. Tidigare arbeten har inventerats, bebyggelsemiljön i tätorten har karaktäriserats, bebyggelsehistorien har beskrivits och kompletterats o.s.v.

Fotografer till nutida fotografier är, där inget annat anges, Erik Holmström och Ulf Larsson, Västergötlands museum.

Förkortningar:

BNA- Byggnadsnämndens arkiv

SM - Skövde museum

VGM - Västergötlands museums arkiv.

Dialogarbetet

Avsikten är också att en sammanvägning av den lokalt förankrade kunskapen och kulturmiljövårdens mer övergripande kunskap skall ge en nyanserad beskrivning och värdering av kulturmiljön. Dialog och samråd med hembygdsföreningarna utanför Skövde stad inleddes vid ett möte den 9 februari 2011. Med Skövde hembygdsförening och Musei Vänner inleddes dialogen 2010 i samband med arbetet med staden.

I februari 2011 överlämnades materialet om de mindre tätorterna på samråd till dialoggrupperna som bereddes tillfälle att komma in med förslag på vad man anser vara viktigt att bevara. Synpunkterna har arbetats in i programmet i sammanställningsfasen.

Vid informationsmötet den 9 februari medverkade hembygdsföreningarna i Häggum, Skultorp, Skövde, Sventorp-Forsby och Varing-Locketorp samt för Binnebergsorten och Norra Billing. Inventeringsunderlaget för de mindre tätorterna överlämnades till samtliga dessa föreningar samt utskickades även till hembygdsföreningarna i Tidån och Vårsås.

Av berörda föreningar har samtliga utom en varit positiva. Vårsås hembygdsförening har avböjt medverkan. De flesta föreningar har lämnat synpunkter. De tätorter som det ej inkommit synpunkter om, förutom Vårsås, är Lerdala, Stöpen och Ulvåker. Många konstruktiva och klargörande förslag och synpunkter har i övrigt inkommit. Det är synpunkter som är av mycket stort värde och som tillför underlaget lokalhistoriskt förankrad kunskap och därmed en högre kvalitet.

För fördjupad information om dialoggruppernas synpunkter se Samrådsredogörelse (i rapportens bakre del).

Redovisning av kulturhistoriskt värdefulla miljöer

Värdefulla miljöer – vad innebär det?

Det finns alltid kulturhistoriska kvaliteter att ta tillvara som förstärker vår identitet och ger en rikare livsmiljö. I vissa områden är dock historien och kulturarvet extra

Timmersdala skola återspeglar på ett värdefullt sätt ortens bebyggelseutveckling då tätorten blev centralort i Timmersdala storkommun.

tydligt närvarande och där behövs en signal om detta.

Som utgångspunkt för översyn och urval har använts byggnadsinventeringen från 1988, Thomas Carlquist, Skaraborgs länsmuseum. Omfattande kompletteringar har nu gjorts av detta tidigare urval. (Kulturmiljöer och byggnadsobjekt som tillkommit 2010-2011 markeras med *).

I nu befintlig sammanställning har förslag till 46 större och mindre miljöer redovisats. De speglar på olika sätt kommunens fysiska kulturarv i de nio mindre tätorterna. Flera områden är sedan tidigare uppmärksammade i olika sammanhang, men flera nya har också tillkommit. En del av områdena fanns med även i 1988 års byggnadsinventering av landsbygden utanför centralorten. Andra ”nya” områden är redovisade som ett enskilt byggnadsobjekt i 1988 års inventering, men har nu omdefinierats till en lite större kulturmiljö. I flera miljöer i tätorternas ytterområden är landskaps- och fornlämningsstruktur av särskild betydelse. Objekt som getts klass ett och två i Länsstyrelsens odlingslandskapsinventeringen har också tagits med. Det är dock inte många sådana som berörs av tätorternas område.

I förteckningen över enstaka byggnadsobjekt har samtliga objekt tagits med som är skyddade enligt Kulturminneslagens fjärde kapitel. Det motsvarar svenska

kyrkans kyrkobyggnader byggda t.o.m. 1939, samt de som är yngre och besitter särskilda kulturvärden.

Generellt brukar man tala om flera bakomliggande kriterier för urval av värdefulla kulturmiljöer. I flertalet miljöer samspelar dessutom olika kriterier.

I de nio mindre tätorterna har miljön framför allt valts ut för att den:

- på olika sätt återspeglar tätortens bebyggelsehistoria. Detta är ett tungt vägande kriterium som bildar en utgångspunkt för inventeringen. Övriga kriterier är framför allt komplement till detta.

- speglar viktiga historiska fenomen eller skeenden i tätortsutvecklingen, som även står i tydligt sammanhang med utvecklingen på regional och/eller nationell nivå. Bland många goda exempel kan här särskilt nämnas stationssamhällena, med Timmersdala stationssamhälle som den mest kompletta kulturmiljön som ger uttryck för järnvägen som drivkraft och den betydelse stationssamhällena haft för expansionen av svensk tätortsutveckling. I Ulvåker står det nationalromantiska stationshuset som ett monument över järnvägens betydelse för tätortens framväxt.

- innehåller en bebyggelsemiljö med prägel av kontinuitet och har många spår från olika tidsperioder. Ett av de mest tydliga exemplen är Lerdala med den välbevarade kyrkbyn, gammalt sockencentrum med

F.d. Yllefabriken i Tidån är ett av de främsta industriminnena i Skövde kommun. Anläggningen återspeglar en verksamhet som har varit avgörande för ortens utveckling.

medeltidskyrka och tre välbevarade äldre skolhus samt stationssamhällets tidiga 1900-talsbebyggelse och villasamhällets miljöer från 1950- och 60-talen.

- är ett särskilt gott exempel på hur traditioner, tankar och ideal om t.ex. planering, arbete, byggande och boende växlat under olika tider. Inte minst Skultorp har många goda exempel på detta från folkhemsepoken på 1950- och 60-talet när orten expanderade starkt. T.ex. kommunhuset från 1957-58, villaområden kring Källbäcksvägen-Brogatan samt på Kanikerukan, modernistiska exklusiva 1970-talsvillor vid bl.a. Sjövägen, samt välbevarade flerbostadsområden vid Riksbyggenvägen från 1958-60, vid Pilvägen från 1969 och Bussatorp från 1970. Villamiljöerna från 1950-talet vid Skolgatan i Väring samt 1960-talet vid Parkvägen, Brunnsvägen och Fältsvägen i Igelstorp är också bra exempel..

- återspeglar näringar och verksamheter som varit av särskild betydelse för ortens utveckling. Här finns många exempel, t.ex. textilindustrins betydelse med den industrihistoriskt värdefulla Yllefabriken i Tidån från 1910 som främsta representant men även Timatrikå AB med småskalig textilindustri från 1940-talet i Timmersdala och Silkeskonfektion AB från 1940-

och 1950-talet i Väring. Silitfabriken från 1950-talet i Skultorp är också ett intressant industriminne. Jordbruksnäringarnas stora betydelse återspeglas bl.a. i tröskverksfabriken i Igelstorp, Tidans två mejerier från 1920- och 40-tal samt Värås ståtliga mejeri i tegel från 1890-talet och Centralföreningens 1940-talsbyggnader i Väring och Tidån

- återspeglar hur samhällslivet varit uppbyggt och organiserat under olika tider. T.ex. vad gäller infrastruktur med kommunikation och samhällsservice, samt religion, utbildning, men även ordens- och föreningsliv, rättsväsende med mera. Här kan särskilt nämnas tingshus, kyrkobyggnader, skolmiljöer etc. Bland annat den mycket förnämliga 1800-talsmiljön kring bytorget i Värås kyrkby, samt de modernistiska skolmiljöerna från 1950-talet i Stöpen och Väring som är mycket fina och representativa exempel på detta. Timmersdalas förnämliga institutionsmiljöer kring kommunal administration, skola och äldreboende från 1950- 60-tal hör till de främsta i Skaraborg. Värås har ståtliga frikyrkor från 1880-tal och 1950-tal som är av mycket stort kulturhistoriskt värde i likhet med Sörbacka äldreboende från 1950-talet.

Värsås kyrkby har varit en knutpunkt av rang idet gamla agrarsamhället och är en rikt sammansatt kulturmiljö med mycket stora värden.

- återspeglar miljöer för rekreation och social samvaro, t.ex. parker, modern fritid, idrott, nöjesliv med mera. Här kan bl.a. nämnas Tidavallens idrottsplats och Olstorps festplats, båda i Tidån, som är mycket goda exempel på detta.

- innehåller välbevarade miljöer som är en särskild resurs ur kulturmiljösynpunkt. Exempelen är många på kulturmiljöer som innebär en resurs för orten att utvecklas kring. Exempelvis bör nämnas den riksintressanta kulturmiljön i Tidån; kring Yllefabriken, Vaholms herrgård och bro och Askeberga skeppssättning.

- har stor betydelse som samlingspunkt kring kulturarvet för människor som bor och verkar på orten, men som också är en resurs för utifrån kommande som vill lära sig mer om orten/bygden. Exempelvis kan nämnas Skultorps gamla by med fornbyn.

- har tydliga pedagogiska kvaliteter. Det vill säga, att det dels är lätt att visa på värdena i kulturmiljön, dels att de är lätta att uppfatta och ta till sig. Det gäller exempelvis de gamla kyrkbyarna såsom bl.a. Sventorp i Igelstorp, Värsås, Timmersdala samt Värings kyrkomiljö.

ger en bra bild av Skövde kommun.

Meningen är inte att tiden förväntas stå still i de utpekade miljöerna. Men de innehåller på olika sätt värden som det är viktigt att slå vakt om i den kommande planeringen. Miljön har kulturhistoriska kvaliteter och sammanhang som på olika sätt kräver hänsyn. Att de pekats ut är en statusmarkering.

För varje miljö ges en karaktärisering och värdering. Enskilda objekt har listats. Numreringarna hänvisar till de olika inventeringar och underlag som använts, främst fornminnesregistret. För varje miljö finns också förslag på eventuella åtgärder och säkerställande. I en del fall behövs en fördjupad dokumentation för att klargöra vilka hänsyn som bör tas.

De utpekade miljöerna har således ett brett och varierat innehåll som tillsam-

TIDANS TÄTORT

Järnvägen och agrar verksamhet är vid sidan av industrin de stora spåren i Tidans tätortsutveckling och formande av kulturmiljön.

Tidan - f.d. industriort i jordbruksbygd

Tidan är en av de större bland de mindre tätorterna i Skövde kommun. Den ligger längst bort från centralorten och ligger egentligen något närmare Töreboda än Skövde. Kanske är det en av orsakerna till att Tidans inte riktigt bär samma förstadsprägel som de övriga små tätorterna i Skövde kommun.

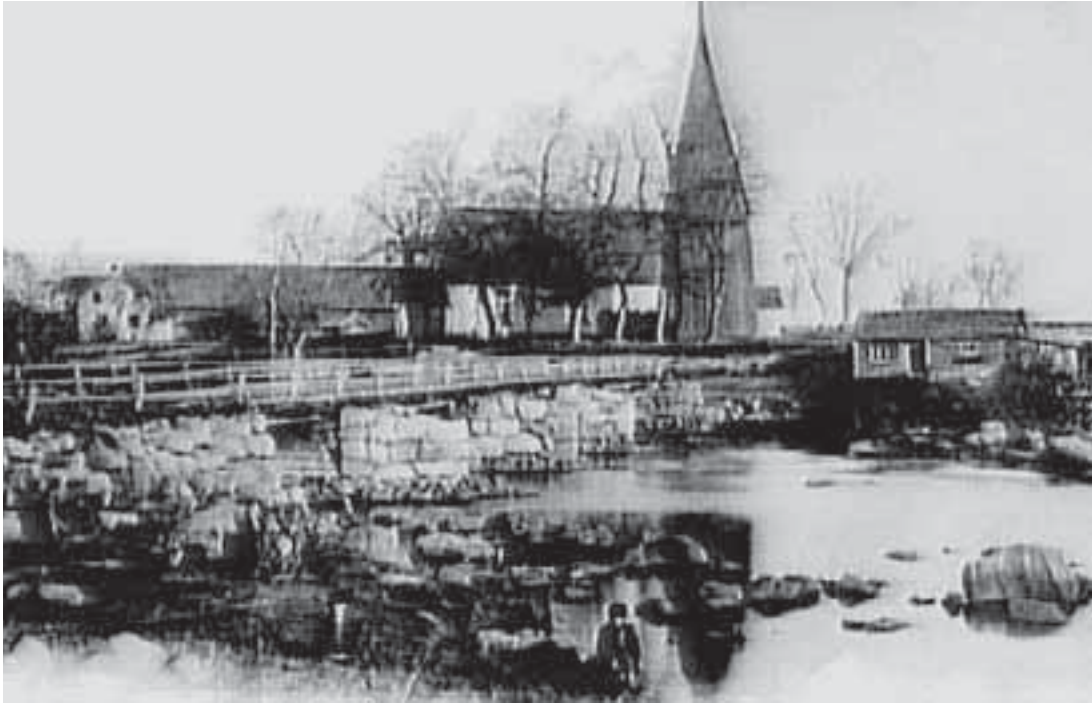
Tidan är den enda riktigt utpräglade industriorten bland de små tätorterna i Skövde. Den starka förankringen i textilindustrin har satt stark prägel på Tidans som i mångt och mycket idag har karaktären av ett f.d. brukssamhälle, som även har varit ett centrum för den omgivande jordbruksbygden. I spänningsfältet mellan industri- och jordbruksnäringar har mycket av tätortens liv och verksamheter formats.

Samhällets historiska konturer markeras tydligt av infrastrukturens betydelse för Tidans, vilka även påverkat bebyggelsemönstret i tätorten. Ån Tidans är i mångt och mycket upphovet till tätorten som kraftkälla för kvarnar, kraftverk och textilindustri. Ån och dess biflöde Skeppsbrobäcken bildar även sockengräns

mellan socknarna Vad och Götlunda, fram till 1952 en administrativ gräns som spelat roll i tätortens utveckling, eftersom bebyggelsen i samhället ligger på båda sidor av ån. Vadstället där vägen passerar ån har antagligen givit namn åt Vads socken och därmed åt hela det vidsträckt Vadsbo härad, det vill säga hela norra Västergötland.

Västra stambanan Göteborg-Stockholm har i och med järnvägsstationen varit en annan avgörande drivkraft i tätortens uppkomst och utveckling. Väg 200 Skövde-Töreboda, Skövdevägen, löper rakt genom tätorten och är också en betydelsefull faktor i tätortsutvecklingen. Skövdevägens sträckning och breddning har påverkats av trafikens behov, vilket även har fått effekter på kringliggande bebyggelse och angöring till befintligt gatunät. Samhällets centrum ligger i anslutning till vägskälet mellan Skövdevägen och Flistadsvägen.

Tidans bebyggelsehistoria är lätt att uppfatta när man läser av de olika tidskikten. Tätortens olika delar är tydliga tidsmarkörer och återberättar Tidans historia på ett mycket konkret sätt.

Bilden av Vads kyrka och dåvarande vägbro över Tidan är från ca 1890, alltså obetydligt yngre än häradskartan nedan. Foto: P.-A. Eriksén. VGM.

Häradskartan från 1877-1882 ger en bra bild av den helt agrara miljö som då fanns på platsen för dagens tätort. I norr ligger sockenkyrkan, vägbro och kvarnen samt enstaka kvarvarande gårdar på Vads bytomt. Söder om ån ligger Vads kvarn med sitt stickspår från Tidans järnvägsstation, själva upprinnelsen till textilindustrins tillkomst 30 år senare och därmed tätortens framväxt. Längs landsvägen Töreboda-Skövde ligger enstaka småställen och bondgårdar bl.a. garvaregården vid Flistadsvägen. I Nederlunne öster om järnvägen igger en grupp gårdar kring kvarnplatsen och den gamla bytomten.

Flygfoto över Tidans med Yllefabriken, troligen ca 1935-45. Foto: Anders Karlsson. VGM.

Agrarsamhället ger bakgrunden till tätorten

Idag bär flera av tätorterna i Skövde kommun mer eller mindre prägel av att de vuxit fram ur eller invid agrarsamhällets gamla byar. Det gäller nästan samtliga. Även inom de mindre tätorterna finns på så vis flera mycket rikt sammansatta, utpräglade agrara kulturmiljöer:

Vads socken utgörs huvudsakligen av uppodlad jordbruksmark, kring ån Tidans lopp, fränsett skogspartier i öster. Närmast sjön Östen i väster består de odlade areaerna av gammal sjöbotten, frilagd genom sjösänkingsföretag under 1800-talet. Tidans samhälle har vuxit upp främst under 1900-talet, på platsen för Vads by norr om ån och Lunne by vid landsvägen mot Bällefors på sydsidan av ån. Vid åns forsar och fall har sedan medeltiden funnits kvarnplatser, både vid Lunne och vid Vad. Kvarnplatsen söder om Vads kyrka kom i början av 1900-talet att ge upphov till textilindustrin. Vattenkvarnarna vid

Lunne kom vid samma tid att ersättas av ett kraftverk och en elektrisk kvarn. Även Lunne (Nederlunne) som var en mindre by hade genomgått laga skifte. Några enstaka gårdar blev kvar inom bytomten som i övrigt omgavs av utflyttade gårdar

Vads by låg fram till laga skiftet på 1840-talet kring sockenkyrkan på norra sidan av ån. Platsen har givit namn åt Vadsbo härad, och i området anses Vads kungsgård ha legat. Vid det gamla vadstället över ån Tidans byggdes på 1100-talet Vads kyrka. Medeltidskyrkan fick sitt nuvarande utseende efter en tillbyggnad på 1720-talet. Två stora gårdar i byn lades på 1730-talet samman och bildade Vaholms säteri som ligger längre åt nordväst nedströms ån, utanför Tidans tätortsbebyggelse. Vid laga skiftet på 1840-talet flyttades även Olofsgården och Rättaregården ut från bytomten. Norr om kyrkan ligger någon bondgård kvar inom den gamla bytomten, i övrigt är det främst kyrkan och den gamla kvarnplatsen söder

Del av Tidans yllefabrik år 1913. Ej angiven fotograf. VGM.

om ån som minner om byn. Nu befintlig kvarnplats nordväst om kyrkan tillkom troligen i samband med laga skiftet på 1840-talet.

Utveckling och drivkrafter - järnvägsstation och textilindustri

Västra stambanan Göteborg-Stockholm drogs förbi strax öster om Vads kyrka 1859. När järnvägen byggdes anlades Tidans station mittför Flistadsvägen. Ägaren till Vads kvarn söder om kyrkan lyckades få till stånd ett stickspår från stationen och på så sätt anknöts kvarnplatsen till järnvägsnätet.

Fortfarande kring 1880 fanns ingen tätbebyggelse alls vid stationen, vilket framgår av häradskartan från 1877-82. I det område som numera ingår i tätorten fanns då stationsbyggnaderna vid järnvägen, ett garveri och färgeri där Flistadsvägen korsar Skeppsbrobäcken, några spridda gårdar vid Vads kyrka och den gamla byn i norr, några backstugor och andra småställen kring vägbron över Tidan, samt några spridda husartorp och backstugor utmed Skövdevägen. Två kvarnplatser fanns vid Vad, dels en söder om kyrkan, dels en väster om kyrkan. Vid Belleforsvägen i Nederlunne fanns kvarnplats, en gles grupp av bondgårdar samt ett par backstugor. I övrigt dominerade odlingsmark.

Startskottet för utvecklingen av tätorten Tidan kom 1910 när Westergötlands Yllefabrik etablerades av en grupp fabrikörer som köpte in Vads kvarn söder om kyrkplatsen. Eftersom kvarnplatsen sedan tidigare hade spåranslutning till stambanan, via järnvägsstationen, var läget extra fördelaktigt för fabriksatsningen, förutom den goda tillgången på vattenkraft. Med yllefabriken som tillväxtmotor utvecklades Tidan snabbt som samhälle. På platsen för Lunne kvarnar i Nederlunne anlades 1910 kraftverk och sågverk och elektrisk kvarn. Kraftverket etablerades under namnet Kraftaktiebolaget Tidan-Nykvärn.

I Tidans samhälle fanns även flera mindre industriföretag. Framför allt har det här liksom i Skövdebygden i övrigt funnits agrar småindustri typ kvarnar,

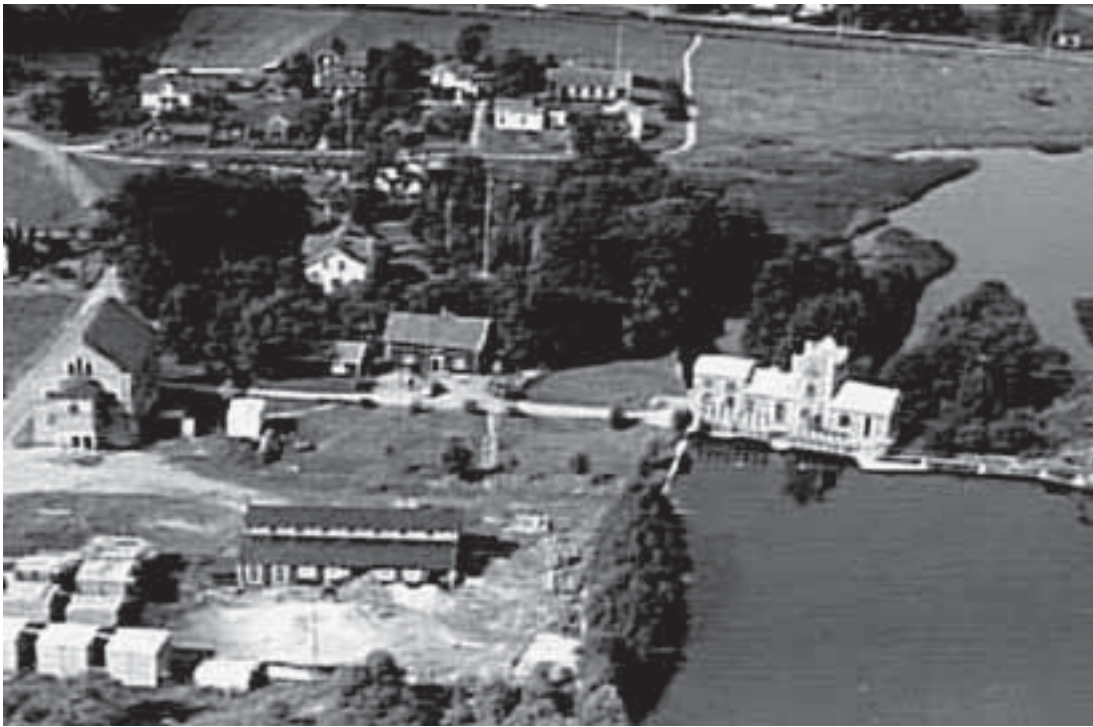
*Tidans järnvägsstation på 1890-talet.
Foto: P.-A. Eriksén. VGM.*

andelsmejerier samt ofta jordbruksrelaterade mekaniska verkstäder och/eller motor- och reparationsverkstäder. Tidans har även haft garveri, kvarnar, mejeri, centralförening, flera silos m.m.

Tidan kom att bli ett stations- och industrisamhälle som särskilt präglades av industrinäringen. Jämfört med ett vanligt stationssamhälle kom Tidans i mycket högre grad att karaktäriseras av fabriken stora inflytande över ortens utveckling och samhällsliv. Kanske var detta till att börja med mer påtagligt i norra delen, eftersom tätortens norra del, där fabriken ligger, hörde till Vads kommun fram till 1952, medan den södra delen med stationen då hörde till Götlunda kommun.

I vissa avseenden kom orten även att få flera av stationssamhällets kännetecken. Handeln med spannmål och andra jordbruksprodukter blev även här av stor vikt p.g.a. av tätortens betydelse för den omgivande jordbruksbygden. Kommersen och det sociala livet kring stationen drog efterhand till sig annan handelsverksamhet och även hantverk och service. Fler människor slog sig ner vid stationen och olika småföretag etablerades. Samhällsinstitutioner såsom postkontor, telefon- och telegrafstation och bankverksamhet knöts till det framväxande samhället. I Tidans kan antagligen textilfabriken ha varit en direkt pådrivande faktor för den utvecklingen. Folkskola fanns nära Vads kyrka. Ny skola byggdes 1919 och byggdes sedan om 1949. I 1920-talets Tidans fanns även ordenshus, några kvarnar såsom Tidans Valskvarn, Rättaregårdens kvarn och såg samt Rättaregårdens mejeri och Balticmejeriet.

Ortens tidiga bebyggelse var oreglerad och växte upp på den mark som stod till buds. Den äldsta bebyggelsen i stations-

Flygvy över kraftverket, troligen ca 1935-1945 ca. Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed. VGM.

samhällena bestod i regel av ett stationshus med uthus, ofta ett spannmålsmagasin, handelsbodas med lager, ofta ett mindre snickeri samt en liten grupp bostadshus med uthus. I stora drag kan detta antas ha gällt även för Tidåsen, men här var mycket av byggnationen knuten till textilfabrikens verksamhet, vilket satte en speciell prägel främst på tätortens norra del. Fabriksområdet med hjärtat på sydsidan av ån dominerade Tidåsen med de många stora tegelbyggnaderna från 1910-talet. Här byggdes på 1910-talet flera faluröda arbetarbostäder i 1 1/2 våningar, belägna ganska nära fabriken, närmast norr och söder om ån.

Det dröjde till 1940-talet innan en bygnadsplan upprättades för att reglera användningen av mark och bebyggelse. Hösten 1937 upphöjdes Tidåsen till municipalsamhälle, vilket kom att bestå t.o.m. 1957. Detta innebar att en eller flera stadsstadgor skulle gälla inom municipalsamhället (antingen ordningsstadga, brandstadga, hälsovårdsstadga och/eller bygnadsstadga samt i vissa fall stadsplanelagen). Tidåsen kom att bli det enda municipalsamhället inom nuvarande Skövde kommun.

Vid denna tid bestod samhället av tre delar som börjat växa samman mer och mer. Dels området kring textilfabriken

och Vads kyrka i norr, dels kring järnvägsstationen och Skövdevägen söder om ån, dels kring kraftverket och sågverket i Nederlunne i sydost. Tidåsen hade sedan länge dragit till sig handlare, hantverkare och mindre industriverksamheter.

Samhällets tidiga bebyggelse söder om ån präglades fortfarande på 1920- och 30-talet mycket av den ganska småskaliga friliggande trähusbebyggelsen från 1900-talets början kring Skövdevägen-Stationsvägen-järnvägsstationen. Här och var byggdes enstaka lite större villabetonade bostadshus i trä i den tidens panelarkitektur. Kring Hantverkaregatan, Slingvägen och Stationsvägen byggdes på 1920- och 30-talet en del lite större villor med drag av tidens nationalromantik och 1920-talsklassicism, t.ex. Norrby. Längs Skövdevägen byggdes på 1920- och 30-talet bl.a. en rad av några mindre hyreshus med brutna tak, idag inklädda med plåtfasader.

I samhällets sydöstra del i Götlunda, kring Belleforsvägen och Nederlunne, byggdes på 1920- och 30-talet både egna hem och lite större villor, omgivna av trädgårdstomter och ofta präglade av den tidens lätt nationalromantiska villastil med ljusa putsfasader och tegeltäckta brutna tak, t.ex. Rosenlid (Lunne 2:16). På 1930- och 40-talet uppfördes några bostads- och affärshus i centrala Tidåsen med drag av

Flygfoto över dåvarande mejeriet (byggt 1928) nära Skövdevägen/Flistadvägen. Garvaregården med den gamla garveribyggnaden vid Skeppsbrobäcken, syns till höger i bild. Fortfarande omgavs Skövdevägen av åkermark. Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed, troligen ca 1930-40. VGM.

tidens funkisstil med ljusa putsfasader, stora fönstergrupper och flacka tegeltäckta tak. Exempelvis är Lunne 1:18 och Närlunda 4:33 vid Skövdevägen bra exempel på detta. Det sistnämnda är ett äldre hus som byggdes om helt i tidsty-pisk funkisstil 1947. Uppe i Vad, kring Vaholmsvägen längst i nordväst, byggdes på 1920- och 30-talet flera liknande egnahem och villor längs med ån, t.ex. Källvik (Vads-Häljatorp 1:7) och Allholmen (Vaholms valskvarn 1:8)

I industrialismens spår växte folkrörelserna fram, ofta förankrade i de nya samhällena kring industri och järnväg. Den frikyrkliga väckelsen och nykterhetsrö-

relsen etablerades redan under 1800-talet. Arbetarrörelsen, hembygdsrörelsen och idrottsrörelsen kom i Skaraborg i fokus främst strax efter 1900.

Den del av samhället som hör till Vads socken blev tidigt planlagd. 1942 upprättades bl.a. en byggnadsplan för den nya idrottsplatsen, Vadsbovallen, i nordväst. År 1947 blev de befintliga arbetarbostäderna och egnahemmen kring Sörgårdsvägen och Skyttelvägen, m.fl. gator norr om ån, planlagda i en byggnadsplan. Efter storkommunbildningen 1952 antogs en byggnadsplan för samhällets nordvästra del. Det var bebyggelsen på åns nord-

Arbetarrörelsen har haft stark förankring i Tidän, i likhet med andra utpräglade industrisamhällen. SSU-möte (Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund), troligen 1940-tal. Foto: Per Adolf Larsson, Tidän. VGM.

västra sida med villor och egnahem kring Vaholmsvägen som lades ut i plan.

Storkommuncentrum och villasamhälle

Ganska tidigt under 1900-talet växte tätortens olika delar samman med de agrara miljöerna kring Vads kyrka i norr och Nederlunne i sydost.

Det var framför allt på 1950-talet, efter andra världskrigets slut 1945, som de små stations- och industriorterna återigen expanderade starkt och byggdes ut med flerbostads- och villaområden. Den svenska folkhemsepokens samhällsvisioner började förverkligas och god samhällskonjunktur, bilismens utveckling och högre levnadsstandard bidrog till att drömmen om den egna villan kunde förverkligas, oavsett om man bodde nära sitt jobb eller ej. Flera mindre tätorter blev kommuncentrum i de nya storkommuner som bildades i landet 1952 och organiserades som centralorter för utbyggnaden av det svenska samhällets administration och utbyggda sociala service.

Det moderna Tidans tog form på 1940-talet och 50-talet, till in på 1960-talets början, innan krisen för svensk textilindustri nådde Tidans i mitten av 1960-talet. Westergötlands Yllefabrik (från 1930 Svenska Yllekoncernen) kom fram till fabriksned-

läggningen 1966 att fungera som drivkraft för Tidans tätortsutveckling. Nedläggningen kom att få stora konsekvenser för samhället, vars storhetstid var förknippad med industrins verksamhet.

Tidan blev 1952 centralort i den nya storkommunen Tidans som kom att bestå till 1971. Kommunsammanslagningen 1952 resulterade i att byggnader efterhand uppfördes för offentlig förvaltning och service, i form av kommunalhus, ny skola m.fl. Under de följande decennierna planlades olika bostadsområden i tätorten, dels flerbostadskvarter, dels villaområden. Samhället präglades fram till 1960-talets mitt av en expansion som tydligt återspeglas i bebyggelseutvecklingen i tätorten, mer nedtonad efter fabriksnedläggningen 1966. Under de följande decennierna planlades nya bostadsområden i tätorten, dels i de sydvästra delarna men även i området mellan yllefabriken och stationsområdet, som tidigare varit obebyggt. De nya bostadsområdena bebyggdes i viss mån med flerbostadshus, men utgjordes främst av villaområden.

I Tidans samhälle på 1950-talet var yllefabriken samhällets motor, i övrigt fanns flera småindustrier och en stor mängd småföretag. Yllefabriken hade 1953 ca 100 vävstolar och som mest ca 300 anställda. Fabriken hade då sedan

Byggnadsarbetare vid husbygge i Tidans, ca 1945-1950. Foto: Anders Karlsson. VGM.

1930 varit moderföretag inom Svenska Yllekoncernen, även om huvudkontoret i och med detta överflyttades till Borås. Enbart norr om ån, i den del av tätorten som hör till Vads socken, fanns speceri- och diverseaffär, charkuteriaffär, bageri, cigarr- och pappershandel, urmakeri m.fl. verksamheter.

1957 lades en ny byggnadsplan ut över en stor del av samhällets södra del. Det omfattade dels befintlig centrumbebyggelse kring Flistadsvägen/Skövdevägen, dels ett nytt litet centrum som man börjat uppföra redan 1952 vid Slingvägen/Parkvägen. Även i Tidån såsom i Skultirp och Timmersdala fanns ambitionen att skapa ett nytt, centralt beläget tätortscentrum. I Tidån utformades detta genom att lokaler för kommunalhus, polistation och postkontor integrerades i ett nybyggt flerbostadskvarter vid ett tidstypiskt litet centrumtorg/parkanläggning. Även några bostadshus med affärs- och verksamhetslokaler i bottenvåningen byggdes i närheten på 1960-talet men centrumtanken fullföljdes inte. 1970 upprättades en ny byggnadsplan för del av detta område, söder om Tidånvägen, mellan Skövdevägen i väster och järnvägen i öster, innefattande bl.a. Götgatan och Slingvägen. 1981 lades en ny byggnadsplan ut för

Närlundaområdet, kring bl.a. Varlundavägen och Kvarntorpsvägen, också i stationssamhället.

1969 upprättades en byggnadsplan för området söder om Vadsbovägen ner t.o.m. kring Skolgatan i sydväst med den nya skolan och badplatsen. Den nya centralskolan ersatte 1969 de äldre sockenskolorna i trakten inklusive Vads skola som låg ganska nära sockenkyrkan. Badplatsen Tidånbadet kom till i och med skolbygget 1969.

Ända ut mot Nederlunne i sydost sträckte sig 1957 års byggnadsplan som täckte in den befintliga bebyggelsen både där och kring Belleforsvägen. Planen omfattade även ett nytt villaområde kring Närlundavägen nere i sydväst.

Dagens villasamhälle tar form

Det var inte minst utbyggnaden av Skövde som en ny centralort i Skaraborg, framför allt tillkomsten av Kärsjukhuset 1973 samt förstärkningen av Skövde som försvarsort och industriort, som även i hög grad bidrog till en stor expansion också av de omgivande mindre tätorterna. Detta tycks ha påverkat även Tidån men kanske inte i lika stor utsträckning som de andra tätorterna närmare staden. Som villasam-

Teknik och motorisering spelade en stor roll i efterkrigstidens välståndsbysse och stora framtidstro. Tidans Motorskola som då var en del av Skövde Yrkesskola var inrymd i Bilverkstaden på Gamla vägen. I Tidåntrakten gick flera pojkar och män Motorskolans kurser. Foto: Anders Karlsson, 1959. VGM.

När Tidans blivit centralort i storkommunen Tidans 1952 började man omdana centrala Tidans till ett litet centrum. 1952-1956 byggdes flerbostadshuset i bakgrunden som även inrymde lokaler för kommunalhus, polisstation och postkontor. Bilden är troligen från ca 1955, det nya Tidans Condis som stod klart 1956 finns ännu inte på plats, men tomten är utstakad till höger i bild. Ej angiven fotograf. Bild i privat ägo.

hülle med småindustrier fortsatte Tidans utveckling i mer dämpad skala på 1970-talet och 80-talet.

Nybyggnationen i Tidans på 1970- och 80-talen har handlat mycket om komplettering och förtätning av befintlig villabebyggelse. 1970 kompletterades t.ex. Tidans sydligaste del med en ny byggnadsplan och 1976 planlades industriområdet mellan Skövdevägen, Gamla vägen och Kornvägen. Vårdcentrum i centrala Tidans är en anläggning som uppfördes först i senare tid, på platsen för äldre centrumbebyggelse. Området kring sjukhemmet och vårdcentralen detaljplanerades 1989.

Befolkningsantalet höll sig stabilt under 1960- och 70-talet för att öka något under 1980-talet. Efter att ha haft över 1000 invånare under 1980- och början av 90-talet, minskade folkmängden något under senare tid till knappt 900 invånare. Nu finns åter positiva tendenser till en ökad inflyttning.

Spåren av en lång historia – tätorten som kulturmiljö

Tätortens bakgrund i några helt olika samhällstyper är mycket tydlig - dels agrarsamhällets gamla kyrkby, dels det moderna villasamhället som vuxit fram som en förstad till Skövde ur det sena 1800-talets stationsamhället.

Flera kulturmiljöer och enskilda objekt återberättar tätortens historia, från byarna till industriorten och dagens villasamhället. Inom Tidans samhälle finns rester

av Lunne (Nederlunne) by och av Vads by med Haragården och sockenkyrkan samt en kvarnplats nära stenbron. Här finns också en förhistorisk grav i form av en stor hög. Något längre norrut finns intressanta lämningar av den gamla Vads bytomt. Kulturmiljön kring Vads kyrkomiljö har en särprägel. Detta inte endast p.g.a. den delvis medeltida kyrkan och en mycket ålderdomlig klockstapel, utan också p.g.a. av den närbelägna, mycket välbevarade textilindustrin från 1900-talets början vid fallen i ån Tidans, en del av en större riksintressant kulturmiljö. I riksintresset ingår även den närbelägna Vaholms välbevarade herrgårdsmiljö med ett rikt sammansatt byggnadsbestånd från 1800- och 1900-tal, en mycket märklig övertäckt bro, en valskvarn, samt alléväg och omgivande kulturlandskap kring ån. Till samma riksintressanta stora kulturmiljö hör även fornlämningsmiljön Rane stenar med den stora skeppssättningen nära Askeberga gård. En annan företeelse som särskilt måste uppmärksammas är att i Tidans samhälle finns en av Skaraborgs mycket få kvarvarande garveribyggnader från 1800-talet. Garverier, var vid sidan av kvarnar, en av få industriella verksamheter som förekom i större skala ute i jordbruksbygderna före industrialismens genombrott.

Vad gäller karaktärsmiljöer från stations- och industrisamhällets expansiva tid i tidigt 1900-tal har Tidans genomgått en del förändringar, men med ett mycket

viktigt undantag för den stora välbevarade industrimiljön. Yllefabrikens stora byggnader av tegel och trä från 1910-talet utgör den enda större äldre industri-anläggningen i Skövde kommun utanför stadsområdet (Vads-Kvarntorp 2:1). Som samhällsskapande faktor och som uttryck för textilindustrins expansion är industrimiljön av mycket stort kulturhistoriskt och industrihistoriskt värde. Till industrimiljön hör även f.d. disponentbostad, och f.d. ingenjörsbostad, f.d. banklokal, faluröda arbetarbostäder Närlunda 4:52 och 12:1-12:3), tvättstuga, annan bostadsbebyggelse med koppling till textilindustrin, (Vad 5:38) samt radhusbebyggelse och lamellhus från ca 1945-50 (Vad 5:39-5:60) m.fl.

En annan industriell anläggning i Tidans är kraftverket från 1910 som är en industrihistoriskt intressant bebyggelsemiljö i anslutning till Lunne f.d. by- och kvarnplats vid Tidans (Lunne 9:1, 9:2, 9:3, 6:8 och 2:30). Här finns en välbevarad kraftstationsbyggnad i tidstypisk industriarkitektur i tegel från 1921, en dammanläggning samt något yngre elverks- och sågverksbyggnader. Den stora elektriska kvarnen i tegel från 1910-talet brann dock ner och revs på 1990-talet.

Samman med industriorten Tidans hör två viktiga representanter för folkrörelsens anläggningar. Olstorps festplats (Vad 4:5) grundades 1937 av brandkåren men övertogs snart av arbetarekommunen och senare av Folkets Husföreningen i Tidans fram till 1973. Efter 1977 har den återuppstätt i privat regi och med nya byggnader. En god exponent för idrottsrörelsen i Skaraborg är Vadsbovallen (Vads-Häljatorp

3:3) som fortfarande ger ett bra helhetsintryck av en idrottsplats från 1930-40-talet. Ett f.d. ordenshus (Närlunda 4:8) nära kraftverket finns fortfarande kvar som byggnad, men har förändrats en del i senare tid och har inte uppmärksammats särskilt i KMP. Byggnaden har dock ett lokalhistoriskt intresse.

Som agrart centrum för den omgivande jordbruksbygden har även Tidans flera byggnader med agrarhistorisk koppling. Här finns den tidigare nämnda garvaregården med den kulturhistoriskt mycket intressanta garveribyggnaden i trä från 1800-talet (Berglunda 3:6), en av mycket få kvarvarande i Skaraborg där det på 1800-talet fanns flera garverier i jordbruksbyggens byar. Tidansortens Mejeriförening startade 1928 och den första mejeribyggnaden, ”Mesosten” kallad, uppfördes vid Skeppsbrobäcken (Berglunda 3:54). 1940 togs befintlig f.d. mejeribyggnad på granntomten i bruk (Berglunda 3:14). År 1953 levererade ca 800 medlemmar mer än 49 ton mjölk dagligen. Industribyggnader kopplade till agrara näringar som denna är av agrarhistoriskt intresse i en så utpräglad jordbruksbygd som Vadsbosläkten. Berglunda 3:19 omfattar centralföreningens f.d. magasin från 1940-talet. Vid järnvägen i sydvästra Tidans finns fortfarande en agrart industriellt präglad miljö (Lunne 15:2) som bl.a. innefattar två silotorn, ett från 1947 och ett yngre, större från 1972. Vads kvarn (Vad 12:1) vid Tidans är en på 1900-talet ombyggd äldre kvarnbyggnad. Vaholms valskvarn vid Vaholms herrgård strax nordväst om tätorten är i nuvarande utformning en stor anläggning i betong med kvarn och

Närlundavägen med villor i gult och rött tegel från sent 1950- och tidigt 1960-tal vittnar om det moderna Tidans expansion vid den tiden.

siloceller från 1946 (Vaholms valskvarn 1:1).

Bebyggelseomvandlingen och genomfartstrafiken i tätorten under 1900-talets senare del påverkade det äldre bebyggelsemönstret till delar. Inte minst SJ:s rivning av det nedlagda stationshuset 1982 har påverkat stationssamhällets karaktär. Av stationsmiljön återstår idag främst perong och lastkaj samt det faluröda godsma-gasinet (Götlunda 16:1). Banvaksstugan revs alldeles nyligen. Stationssamhället har mest satt präge på gatorna närmast den f.d. järnvägsstationen.

Numera är mycket av den äldre bebyggelsen ombyggd och där finns främst mycket små mer välbevarade, sammanhängande bebyggelsemiljöer. Däremot finns flera välbevarade byggnadsobjekt kring t.ex. samhällets gamla huvudgator Hantverkaregatan, Stationsvägen och Slingvägen. Närlunda 4:29 är en f.d. snickeriverkstad som är typisk för stationssamhällena. Närlunda 4:30 och 4:32 är välbevarade bostadshus från 1920- och 30-talet som ingick i den nya tätortens representativa fasad mot Stationsgatan och järnvägen. Tidans har också tidstypiska bostads- och affärshus med drag av 1930- och 40-talets funktionalism, t.ex. Närlunda 4:33 och 4:39.

Det finns flera kulturmiljöer som på ett särskilt bra sätt återspeglar tätortsutvecklingen fr.o.m. sent 1950-tal och framåt. Efter Skultorp är Tidans den mindre tätort där fler än endast något flerbostadsområde

uppförts utöver enstaka byggnader. Viljan att manifesteras centralortens roll som storkommuncentrum framträder tydligt i den representativa kombination av flerbostadshus och administrativt centrum som uppfördes 1952-1956 efter tillkomsten av den nya storkommunen med Tidans som centralort (Närlunda 5:1 och 5:2). Lamellhusen har omsorgsfullt utformade fasader i rött tegel och husen är samkomponerade med en liten park- och torgbildning som betonar centrumkaraktären. Vid Götgatan/Slingvägen ligger tre välbevarade putsade lamellhus som tillkom under loppet av 1960-talet och som ger ett mycket gott helhetsintryck av ett flerbostads-kvarter från folkhemsepoken. (Närlunda 8:12, 8:22 och 8:23). De återspeglar en expansiv period i Tidans tätortsutveckling.

Kulturmiljön vid Närlundavägen i sydvästra delen av Tidans ger fortfarande en god bild av det sena 1950-talets villaområde i gult och rött tegel. Villabebyggelsen som fortfarande har stora kvaliteter bär präge av sent 1950- och tidigt 1960-tal. Kulturmiljön återspeglar ett expansivt skede i tätortens byggnadshistoria.

Ur kommunikationshistorisk synpunkt är även byggnader som minner om bilismens expansion och motoriseringen av landsbygden under folkhemsepoken av stort intresse. I Tidans, vid genomfartsvägen väg 200, invid Tidans Bensin och Kiosk, står en liten kioskbyggnad från ca 1950-talet som ett minne från en tidigare mackanläggning (Lunne 1:54).

Ögonblicksbild från Olstorps festplats en lördagskväll i tidigt 1980-tal. Foto: Christer Åhlin, VGM.

TIDAN KULTURMILJÖER

Götgatan - Slingvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö av stort intresse som omfattar ett flerbostadskvarter med väl bibehållen prägel av tiden kring 1960, även om de tre husen byggts mellan 1960 och 1969. Kulturmiljön karaktäriseras av tre välbevarade lamellhus med putsfasader samt fasadinslag i panel och tegel. Gårdsplan med grönytor och lövträd. Området ger ett mycket gott helhetsintryck av ett flerbostadskvarter från folkhemsepoken och återspeglar en expansiv period i Tidans tätortsutveckling. Det har stark lokalhistorisk förankring i Tidans och är överhuvudtaget ett kulturhistoriskt värdefullt exempel på den tidens flerbostadsområden.

Beskrivning

Området ligger nära Skövdevägen i centrala Tidans och omfattar tre lamellhus som på tre sidor omger en öppen gårdsplan med gräsmatta och björkar m.fl. lövträd. Tvåvåningshusen med källare uppfördes under tidsperioden 1960-69 men har trots att det skiljer flera år mellan det första och det sista nästan samma utförande och

en gemensam tydlig karaktär av 1960-talets början. De har balkonger indragna i fasadlivet samt putsfasader i ljusgrått och partier av vit panel eller rött tegel i gavelfasader. Några hus har kvar en mycket ursprunglig utformning med tidstypiska entréer. Något hus har genomgått mindre förändringar. Området har en god helhet av tidigt 1960-tal, starkt förankrad i Tidans stora expansionsfas på 1950- och 60-talet.

Ingår också i
Detaljplan

Gällande skydd

Kulturmiljön karaktäriseras av tre välbevarade lamellhus från 1960-1969 med fasader i puts, panel och tegel. Husen inramar en tidstypisk gårdsplan med grönytor och lövträd.

Närlunda 8:23 Fasadparti.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Närlunda 8:12, Närlunda 8:22-8:23

Götgatan 2A-B-4A-B, Slingvägen 5A-C

Tre lamellhus med prägel av tidigt 1960-tal är samlade kring en öppen gårdsplan med gräsmatta och björkar m.fl. lövträd. Närlunda 8:12,

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets karaktär av tidigt 1960-tal bevaras. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas. Bebyggelse som uppmärksammats först 2010 bör dokumenteras närmare.

längst i väster, är äldst, uppfört 1960 som bostadshus och hade då två- och trerumslägenheter samt i norra delen lokaler för Mariestads Sparbank. Arkitekter var Osnes och Sunnerholm Ark SAR, Göteborg. Närlunda 8:22, åt norr, hade Tidans kommun som byggherre och ritades av Bernerus&Särndahl Ingenjörbyrå, Mariestad. Närlunda 8:23 hade AB Tidarhus som byggherre och uppfördes 1969, också efter ritningar av Bernerus&Särndahl Ingenjörbyrå, Mariestad. Det inrymde enligt ritningen även "specialbostäder för handikappade".

Husen, som är snarlika men inte är helt identiska, är uppförda i två våningar med källare och vind. De har grå sockel, ljusgrå slät putsfasad med stående vit panel i gavelrösten. 8:12 som har en vitputsad gavelplacerad skorsten bibehåller fasadens ursprungliga växelverkan mellan spritputs och slätputs. De två övriga har en sentida typ av sprutad puts. Ett av husen har kortsidornas fasader i rött tegel. Husen har vita enlufts- respektive perspektivfönster med vädringsspalt på sidan. Entrépartierna är helt ursprungliga på 8:22-8:23 men är förändrade på 8:12. De markeras i fasaden av vita fält. Balkongerna är indragna i fasadlivet. Husen är tillbyggda med uteplatser i trä.

De tre husen ger ett mycket fint helhetsintryck av ett flerbostadskvarter från folkhemsepoken och återspeglar en expansiv period i Tidans tätortsutveckling. Husen har fortfarande en välbevarad utformning, även vad gäller flertalet detaljer, som är mycket viktig att ta vara på.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Närlunda 8:22 och 8:23 har fina, helt ursprungliga entrépartier från 1960-talet.

Närlundavägen*

Motiv och uttryck för miljön

Villaområde som präglas av den väl bibehållna villabebyggelsen från ca 1955-65. Kulturmiljön kännetecknas av välbevarade 1 1/2-plansvillor med källare, gult eller rött fasadtegel och t.ex. flera ursprungliga entréer. Tidstypiska villatomter. Kulturmiljön återspeglar ett expansivt skede i tätortens byggnadshistoria och är av stor lokalhistorisk betydelse för förståelsen av orten Tidans framväxt.

Beskrivning

Sydvästra delen av Tidans hör till de delar av samhället som utvecklades till följd av 1957 års nya byggnadsplan för orten. Det började bebyggas efter planen och de husen är uteslutande från tidsperioden 1958-1970. Här finns ett sammanhängande område längs Närlundavägen med friliggande villor från sent 1950-tal- 1960-talets mitt (Närlunda 4:45-4:47, 8:2-8:10, 8:-13-8:19 och 9:1). Villorna är uteslutande byggda i 1 1/2 plan med källare. Fasader i gult tegel dominerar i den norra delen av området som ger ett något äldre intryck, medan röda tegelfasader är vanligare i söder. En del har kvar ursprungliga entréer med tidstypiska trädörrar och smidesräcken.

Garagen är i regel panelklädda, några av dem har emellertid fasad i vit mexisten. 1950-talshusen har i regel garaget i källaren. Några av de husen har fått garaget inrett i senare tid och man har istället byggt ett fristående garage i gatuplanet. Lunne 4:47 är den mest

Närlundavägen kännetecknas av välbevarade 1 1/2-plansvillor med källare, gult eller rött fasadtegel och flera ursprungliga entréer.

ursprungliga av villorna längs Närlundavägen. Här uppmärksammas inte några enskilda byggnadsobjekt, det är helheten som är mest betydelsefull.

Ingår också i
Detaljplan

Gällande skydd

Närlundavägen översikt mot gatans södra del.

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att området 1950- och 60-talskaraktär kan bevaras. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Närlundavägen har åtskilliga fina exempel på folkhemsbetonade små villor med sen 1950-talsprägel med fasad i gult tegel och ofta indragna entrépartier med tidstypiska dörrar och smidesräcken.

Tidans centrum*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö av stort kulturhistoriskt intresse eftersom den ger en mycket tydlig återspeglning av tätortsutvecklingen i en av Skaraborgs mest karaktäristiska mindre tätorter. Här finns flera objekt och miljöer av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Kulturmiljön omfattar centrummiljön kring Skeppsbrobäcken och ett viktigt vägskälar där flera "årsringar" i tiden samspelar, vilket uttrycks i bebyggelsemiljöer som omspannar tidsperioden från 1800-tal till 1960-tal. Den återspeglar därigenom viktiga skeden i tätortens centrumutveckling och är lokalhistoriskt sett av största betydelse för förståelsen av orten Tidans framväxt. Kulturmiljön karaktäriseras av de olika tidsskedenas välbevarade och tidstypiska bebyggelse. Denna består av agrart anknuten småindustri i anslutning till bäcken, med det mycket värdefulla garveriet från 1800-talet samt två mejerianläggningar och centralföreningen från 1900-talet, bostads-

Tidans centrum är en spännande kulturmiljö med bebyggelse från olika tidsperioder som omfattar Tidans utveckling från agrar bebyggelse, via industrisamhälle till dagens moderna tätort. Till vänster det modernistiska Närlunda 6:1 Tidans Condis från 1956, i mitten Berglunda 3:54 med gamla mejeriet från 1928 och till höger den älderdomliga garveribygggnaden från 1800-talet på Berglunda 3:6.

och affärsbebyggelse från stationssamhällets tidiga epok 1910-30-tal, 1950-talets moderna centrumutveckling med tidstypiskt kommunal administrations- och flerbostadskvarter med friliggande bebyggelse samt det modernistiska Tidans Condis. 1950-talsmiljöerna berättar särskilt om Tidans som storkommunens expansiva centralort med framtidstro. .

Beskrivning

Området ligger i centrala Tidans vid Skeppsbrobäcken och vägmötet mellan Skövde-Törebodavägen, vägen mot Flistad och Stationsvägen mot Tidans f.d. järnvägsstation. I området samspelar flera historiska "årsringar" i tätortens utveckling:

Vägskälet och bäcken är centrala för förståelsen av områdets karaktär. Vattendraget har gett upphov till verksamheter redan innan tätorten växte fram. Garveri och färgeri fanns redan före 1880 vid bäcken. Garveribygggnaden är av en fundamental betydelse för Tidans kulturhistoria. I anslutning till garvaregården

Närlunda 5:1 och 5:2. Av mycket stort kulturhistoriskt värde är den förnämliga centrumbebyggelsen från 1952-1956 som inrymde bostäder, kommunalhus, polisstation och postkontor.

finns ytterligare några byggnader från sent 1800- tidigt 1900-tal vid Flistadsvägen. Vid Flistadsvägen har fler agrart anknutna industrier etablerats längre fram under 1900-talet, främst mejeri med två anläggningar från 1920-tal och 1940-tal samt Centralförening på 1940-talet.

Vid Stationsvägen och Slingvägen finns bostads- och affärsbebyggelse från ca 1910-30-tal som kan förknippas med centralt belägen centrumbebyggelse från stationssamhällets framväxt under denna tid.

1957 års nya byggnadsplan lade fast centrumkaraktären, i och med den lilla torgbildning som redan uppstått vid vägskälet blivit förtydligad som parkmiljö och offentlig plats, i samband med uppförandet av ett tidstypiskt administrations- och flerbostadskvarter med friliggande bebyggelse 1952-56. Anslaget i tankarna kring den moderna centrumutvecklingen hade definitivt påbörjats i och med tillkomsten av det modernistiska Tidans Condis 1956 vid korsningen av Skövdevägen och Närlundavägen.

Området har en mycket central betydelse i Tidans kulturhistoria. Med sin spännvidd i tid och i bebyggelsens olika ålder och utformning har det en speciell karaktär, som samverkar till en mycket intressant helhetsmiljö. Här finns sådana viktiga kulturhistoriska märkesbyggnader för Tidans såsom garveriet och Tidans Condis, men också t.ex. det mycket fina lilla centrumkvarteret från 1950-talet med torg, f.d. kommunalhus, polisstation, post och bostäder, fortfarande en mycket välbevarad helhet och med en hög detaljeringsgrad i tidstypiska detaljer. Det återspeglar bl.a. den nya roll Tidans fick på 1950-talet som storkommuncentrum. De f.d. agrara industrimiljöerna från 1900-talet med två mejerier och centralförening på andra sidan bäcken tillför också mycket viktiga kulturvärden.

Ingår också i

Garvaregården och Tidans Condis är uppmärksammade som enstaka byggnadsobjekt i Carlquist, T. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*. 1988. Detaljplan

Gällande skydd

- - - -

Rekommendationer

Området är kulturhistoriskt sett mycket betydelsefullt för Tidans tätort och dess centrumkaraktär med historiska årsringar från olika tidsperioder tillför särskilda värden till kulturmiljön. Bebyggelse som t.ex. garvaregården och Tidans Condis, samt 1950-talets centrummiljö på Närlunda 5:1-5:2, bör ges en särskilt stark ställning i en eventuell bevarandeplan. Åtgärder som syftar till att förstärka kulturmiljövärdena men också knyta samman områdets olika delar bör utredas. Behovet av en samlad översyn av kulturmiljön är påtagligt, eftersom området delvis ger ett lite splitttrat intryck idag p.g.a. att t.ex. trafikmiljön sätter stark prägel. Den lilla parken är viktig att lyfta fram. Skeppsbrobäcken med dess gröna stråk är också ett viktigt inslag som bör framhävas.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Den bebyggelse som uppmärksammas 2010 bör dokumenteras närmare.

Berglunda 3:6 Den f.d. garvaregården är en väl sammanhållen helhetsmiljö, den ålderdomliga garveribygggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Åtgärder

Någon form av gestaltningsprogram bör tas fram för området för att dels understryka och förstärka de många kulturmiljökvaliteterna, dels se över och samordna insatsbehovet. Den befintliga lilla parken bör varsamt ses över och lyftas fram i samklang med den angränsande typiska centrumbebyggelsen (se fotot från 1950-talet i historiken över tätorten). Det gröna stråket kring Skeppsbrobäcken bör förtydligas som ett parkstråk. Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeariktad detaljplan enligt 5 kap. PBL. Den bebyggelse som uppmärksammats 2010 bör dokumenteras närmare.

emellertid ytterst sällsynt att en garveribygggnad bevarats till våra dagar. Det gäller även i lika hög grad städernas garverier. Den faluröda timrade tvåvåningsbyggnaden med vind står som flygel till manbyggnaden. Byggnaden bevarar en delvis inbyggd svalgång i övre våningen, ett mycket ålderdomligt drag. Den har bl.a. en gammal pardörr, flertalet fönster är gamla och spröjsade samt en skorsten i rött tegel. Sedan 1988 har taket lagts om med röda betongpannor och några fönster bytts ut. Byggnaden har en bakre tillbyggnad. Garveriet är också av största betydelse ur lokalhistorisk synpunkt, för Tidans kulturhistoria.

Den andra flygeln har faluröd locklistpanel, svarta dörrar och röda betongpannor. Manbyggnaden från 1800-talet bibehåller fasad av gul profilerad locklistpanel och enkupigt tegeltak. Huset har förändrats på senare år bl.a. vad gäller ny typ av fönster, veranda och balkong.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Berglunda 3:6

Flistadsvägen 2

F.d. garvaregård belägen vid Skeppsbrobäcken i anslutning till vägskälet mot Flistad i centrala Tidans. Här fanns omkring 1880 både garveri och färgeri, vilket dock sannolikt har äldre anor än så. Av mycket stort kulturhistoriskt intresse är den f.d. garveribygggnaden. Garverier fanns även utanför städerna och förekom i flera byar i Västergötland. Idag är det

Berglunda 3:1 Det gamla garveriet vid bron över Skeppsbrobäcken.

Berglunda 3:19 *Centralföreningen f.d.* Det stora magasinet från 1940-talet är av mycket stort agrar- och industrihistoriskt intresse, särskilt i sammanhang med den värdefulla kulturmiljön med de två f.d. mejerierna.

Berglunda 3:14 *F.d. Tidans mejeri* *
Flistadsvägen 5

Tidansortens Mejeriförening bildades 1928 och verksamheten igångsattes samma år. Då fanns 105 leverantörer med en daglig leverans av ca 4 ton mjölkprodukter. År 1953 levererade ca 800 medlemmar över 49 ton dagligen.

1940 togs befintlig f.d. mejeribygnad i två våningar i bruk. Inklusive den höga runda skorstenen är allt utfört i rött tegel. På baksidan finns lastbryggan. Byggnaden har gråmålade sexdelade stora fönster, samt även en stor variation av mindre fönsterformer. De stora dörrarna är av yngre typ. Vid invigningen 1940 omfattade byggnaden en transformator, två förrådsrum, ett skyddsrum, en tvättstuga med maskintvätt och torkrum, ett vattenuppfodringsrum, ett kylmaskinrum, ett ostlager. Första våningen omfattade två mjölkbutiker, ett dagrum, ett mottagningsrum för mjölk, ett laboratorium, ett kylrum för smör och mjölk, ett bitrum, ett smörtillverkningsrum, en maskinsal, en reparationsverkstad, ett rum för elapparat med varmvattenberedare, ett pannrum och ett personalkaprum. Våning två inrymde två kontorsrum, ett styrelserum, en tankläktare med gräddvannor, och ett kapprum. På våning tre fanns en ystningssal, ett diskrum, torkrum för ostdukar, ett pressrum för ostar, ett saltningsrum, ett förrådsrum, ett varmlager och ett kallager för ost samt ett paraffineringsrum för osttillverkningen. 1953 fanns även ett ostlagerhus av trä uppfört 1921, enligt Sveriges Bebyggelse. Förutom sin mycket stora lokalthistoriska betydelse är anläggningen av mycket stort

Berglunda 3:14. *Av stort industrihistoriskt intresse är f.d. Tidans mejeri från 1948.*

kulturhistoriskt intresse. Industribyggnader kopplade till agrara näringar som denna är även av ett betydande agrarhistoriskt intresse i en så utpräglad jordbruksbygd som Vadsbosläätten.

Berglunda 3:18 *
Flistadsvägen 6

Litet flerbostadshus med oförändrad sen 1950-talsexteriör, uppfört i två våningar med källare och vind. Huset har brun sockel, fasad i gult tegel, murade omfattningar, bruna enluftsfnster och rundade, sinuskorruerade balkongfronter. Entréparti med skärmtak över glasad, lackad trädörr.

Berglunda 3:19 *Centralföreningen f.d.* *
Flistadsvägen 7

Centralföreningens f.d. magasin uppfört på 1940-talet, i tre våningar med källare och vind samt ett litet elevatortorn, med fasad av asbestcementfasetter, överst. Glasat hörn i bottenvåningen, ljus gul locklistpanelad fasad, gröna ursprungliga fönster, gröna dörrar, svart plåttak. Lastbrygga under skärmtak.

Magasinet minner om Tidans betydelse som centrum för omgivande jordbruksbygd och är av mycket stort agrar- och industrihistoriskt intresse.

Berglunda 3:41 *
Flistadsvägen 4

Ett ålderdomligt litet falurött panelat envånings bostadshus, troligen från 1850-80, beläget intill garvaregården. Ockragul pardörr med spröjsat överljus. Okopplade spröjsade fönster från tidigt 1900-tal. Taket omtäckt med eternit.

Berglunda 3:14. *Av särskilt värde är att båda de f.d. mejeribygnaderna finns i behåll. Gamla mejeriet "Mesosten" från 1928.*

Närlunda 4:33 är ett av de främsta exemplen i kommunen på 1930-40-talens noggranna omsorg om fasadutformning och materialval. Byggnaden har en mycket stark lokalhistorisk förankring i Tidans och är av stort kulturhistoriskt värde som ett tidstypiskt affärs- och bostadshus i en mindre tätort.

Berglunda 3:54 F.d. gamla mejeriet "Mesosten" *
Flistadsvägen 3

Tidansortens Mejeriförening bildades 1928 och verksamheten igångsattes samma år. 1940 invigdes en ny mejeribygnad i närheten (Se Berglunda 3:14). 1948-1966 användes "Mesosten", som byggnaden kallas lokalt, som fabriksbod för textilindustrin. Därefter användes den bl.a. som bank. Den f.d. mejeribygnaden ligger i centrala Tidans, invid Skeppsbrobäcken, och är uppförd i två våningar med vind och med lägre utbyggnader. Huset har fortfarande prägel av 1920-talet, även om det genomgått en del förändringar under loppet av 1900-talet. Det har fasad av mörkt gul slät puts med profilerad taklist och plåtavtäckta takkupor. Yngre vita tvåluftsfönster samt taktäckning av rödbruna betongpannor. Huset är av kulturhistoriskt intresse genom sitt industrihistoriska ursprung, starka lokalhistoriska förankring och att det är en av de nu befintliga äldre centrumbyggnaderna i Tidans av idag.

Närlunda 4:24 *
Stationsvägen 3

Gårdshus, troligen från ca 1910-30, som frånsett eternitfasaden från ca 1950-talet har i behåll gröna spröjsade korspostfönster, profilerad tegelskorsten och tvåkupigt tegeltak från byggnadstiden. Huset har inrymt bostad och lager. Det lite större bostadshuset som är från samma tid som gårdshuset är mer förändrat med eternitfasad samt två- och treluftsfönster från ca 1940-50-tal samt yngre ytterdörr. Två uthuslängor med faluröd locklistpanel, bräddörrar, slagportar och tvåkupigt taktegel bör vara jämgamla med bostadshuset. En frukt-trädgård ramar in husen, avgränsad med trådnät-

Berglunda 3:18 är ett litet bostadshus från 1800-talet med ålderdomlig prägel.

stängsel mot gatan. Helhetsintrycket av småskalig stationssamhällesbebyggelse från 1910-20-talen är fortfarande väl bibehållet.

Närlunda 4:33 *
Slingvägen 1

Bostadshus med affärslokal i bottenvåningen, ursprungligen ett äldre hus som helt byggdes om i en tidstypisk funktisstil 1947. Byggherre till ombyggnaden var Henning Andersson, Ritningarna utfördes av skövdeföretaget F.A. Neuendorf & Son Arkitektfirma. Här inrymdes under lång tid herr-ekiperingen "Hennings kläder". Exteriören är mycket välbevarad sedan ombyggnaden. Huset har fasad av blekgul spritputs, rödbruna perspektivfönster och balkongfronter i sinuskornerad plåt. Det har en för ombyggnadstiden typisk och ursprungligt bevarad indragen butiksentré med rödbrun karosseripanel och glasad lackad butiksdörr. Taket har yngre täckning av betongpannor. Trädgårdstomt bakom huset. Närlunda 4:33 är ett av de främsta exemplen i kommunen på 1930-40-talens noggranna omsorg om fasadutformning och materialval. Byggnaden har en mycket stark lokalhistorisk förankring i Tidans och är av stort kulturhistoriskt värde som ett tidstypiskt affärs- och bostadshus i en mindre tätort.

Närlunda 4:39

Skövdevägen 8

Bostads- och affärshus med affärslokal i bottenvåningen, uppfört ca 1935-45. Här har bl.a. inrymts en damfrisering och en guldsmedsaffär. Huset har fasad i gult tegel samt bruna ursprungliga två- och treluftsfönster, skyltfönster och butiksentréer. Det avvalmade sadeltaket har yngre täckning av betongpannor. Frukträdgård bakom huset.

Närlunda 5:1 och 5:2

Stationsvägen 2/Parkvägen 4

I samband med att Tidans blev huvudort för den nya storkommunen Tidans planerades två nya bostads- och administrationsbyggnader i centralt läge. Från början planerades tre enheter, sammanbyggda till ett litet centrumkomplex med där bostadslägenheter kombinerades med kommunalhus och andra viktiga samhällsfunktioner. Av dessa planer fullföljdes två flerbostadshus som även inrymde kommunal administration, och lokaler för polis och post.

Först byggdes lamellhuset på Närlunda 5:1,

Närlunda 5:1 och 5:2 Helhetsintrycket av 1950-tal är mycket gott, ett av de bästa exemplen i sitt slag i kommunen. Husen är av särskilt intresse genom kombinationen av bostadshus med kommunal administration och andra viktiga samhällsfunktioner, för Tidans vidkommande även ett mycket stort lokalhistoriskt intresse. Kulturmiljön har således mycket stark förankring i Tidans samhällshistoria.

Närlanda 6:1 Tidans Condis är en modernistisk anläggning från 1956 av mycket stort kulturhistoriskt värde.

1952-53, som inrymde bostadslägenheter, polistation och postkontor. Arkitekt var Sigurd Persson, F.A. Neuendorf&Son Arkitektfirma, Skövde. År 1956 utfärdades bygglov för lamellhuset på Närlanda 5:2 som inrymde bostadslägenheter, kommunalhus och läkarmottagning. Ritningarna utfördes vid LBF, Skara. Byggherre till båda husen var AB Tidarhus. Båda husen inrymde en-, två- och trerumslägenheter. 1971 byggdes kontorslokaler i det f.d. kommunalhuset om till lägenheter. 1986 inreddes pastorsexpedition i en del av huset. 1985 byggdes tandvårdslokalerna i det lite yngre huset om till lägenheter.

Lamellhusen i två våningar med källare och vind är mycket välbevarade och kännetecknas av en stor omsorg om såväl helhet som detaljer. De har bl.a. fasad av rött tegel, balkonger med fronter i blågrå sinuskorrugerad plåt och tidstypiska svarta smidesräcken samt röda plåtavtäckta takkupor.

Närlanda 5:2 från 1956 har mörka murfogar, och trapphus markerat i fasaden med grågul spritputs och liggande vita fönster. Entréer med glasade bruna trädörrar, tvåluftsfönster till lägenheterna.

Närlanda 5:1 från 1952-53 har profilerad taklist, ljusa murfogar i tegelfasaden, murade dörr- och fönsteromfattningar, spetsbågiga trapphusfönster, flera ursprungliga tvåluftsfönster, en annan utformning av entréerna i glas och trä. Till det f.d. postkontoret vetter en huvudentré med huggen stentrappa, pardörr i glas och trä med skärmtak. Fortfarande sitter här Tidans kommuns anslagstavla.

Gårdsplanen upptas bl.a. av gräsmatta gångar och lövträd. Samplanerad med husen är den lilla parkanläggningen med stensatt och plattlagd plan, gräsmatta, gångar, höga lövträd, mur i huggen kalksten, sittbänkar etc. Helhetsintrycket av 1950-tal är mycket gott, ett av de bästa exemplen i sitt slag i kommunen. Husen är av särskilt

intresse genom kombinationen av bostadshus med kommunal administration och andra viktiga samhällsfunktioner, för Tidans vidkommande även ett mycket stort lokalhistoriskt intresse. Kulturmiljön har således mycket stark förankring i Tidans samhällshistoria.

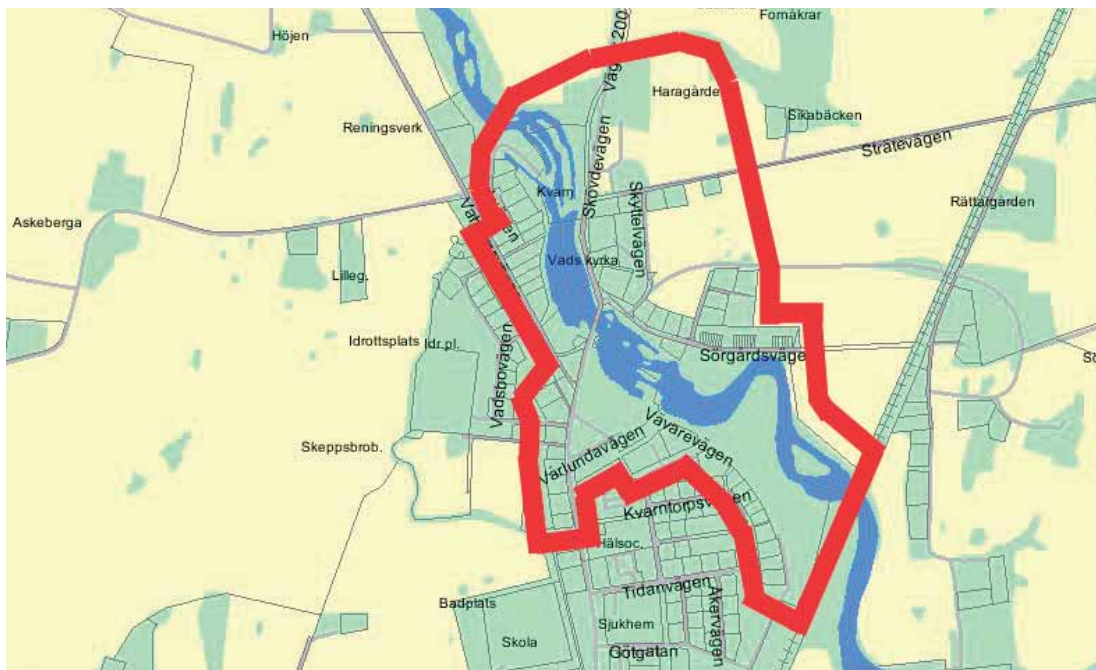
Närlanda 6:1 Tidans Condis

Närlundavägen 6

Vid korsningen Skövdevägen/Närlundavägen ligger Tidans Condis uppfört 1956 i en tidstypisk modernism som är mycket väl bevarad, med bl.a. fasader i tegel, ljusgrå terrasitputsad skärmvägg och långt neddraget, skiffertäckt pulpettak. Fönsterbröstningarna är klädda med mosaikplattor. Huset byggdes med konditori och bageri i bottenvåningen och verksamheten är i full gång, kondiset i den modernistiska miljön är numera välkänt långt utanför Skaraborgs gränser.

Tidans Condis är ett mycket värdefullt modernistiskt minnesmärke, inte enbart i Skövde kommun utan i Västra Götalandsregionen som helhet. För Tidans tätort är den välbevarade byggnaden i det centrala läget en märkesbyggnad, som lokalhistoriskt sett också ger uttryck för 1950-talet som en stor period av expansion och framtidstro för Tidans tätort.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Vads sockenkyrka - Yllefabriken

Motiv och uttryck för miljön

Utgör ett av två områden inom den en stor kulturmiljö av riksintresse för kulturmiljövården (Askeberga-Vad). Detta är för övrigt den enda mindre tätort i Skövde kommun som har en riksintressant kulturmiljö. Kulturmiljön Vads sockenkyrka-Yllefabriken är mycket rikt sammansatt och har flera särskilda värden av högsta dignitet: Här inryms dels återstoden av Vads gamla by och sockencentrum, dels en av Skaraborgs främsta industrihistoriska miljöer från textilindustrin. Båda utgör själva kärnan i tätorten Tidans ursprung.

Vads medeltida sockenkyrka samt ålderdomliga stapel och kyrkogård är en t värdefull kyrkomiljö, och utgör i sammanhang med den gamla byplatsen en större kulturmiljö från

agrarsamhällets tid: Bland annat med förhistoriska fornlämningar. Enstaka kvarliggande bondgårdar med väl bibehållen gårdsmiljö. Fina exempel på 1800-talets småbebyggelse i det förindustriella jordbrukarsamhället. Välbevarad tvåspansns vägbro, stenbekladd. Kvarnmiljö och f.d. kvarnplats.

F.d. Westergötlands Yllefabrik, en stor mycket välbevarad textilindustribebyggelse från 1910-talet, ett av Skövde kommuns mest förnämliga industriminnen. Som samhällsskapande faktor och som uttryck för det begynnande 1900-talets utveckling inom textilindustrin är industrimiljön av mycket stort kulturhistoriskt och industrihistoriskt värde. Den välbevarade industrimiljön i sin helhet med fabriksbyggnader (1910-tal), ingenjörsvilla, disponentvilla, arbetarbostäder (1910-tal) kring ån, dammanläggningar, allékantat f.d. stickspår etc. Små hyreshus (1920-tal) i söder, radhus i norr (ca 1950). Bra exempel på egnahemsbebyggelse 1930-40-tal.

Beskrivning

Norr om ån, omkring den delvis medeltida sockenkyrkan, på rad ovanför åbrinken, låg gårdarna i Vads by fram till 1840-talets laga skifte då Rättaregården och Olofsgården flyttade ut. En del av byn låg fram till 1700-talets början även på andra sidan ån, närmare Vaholms säteri, där lämningar fortfarande finns vid ett av den gamla byns åkergården, Lilla Gärdet (se beskrivning av kulturmiljön Vaholm-Askeberga). Byn som säkerligen haft förhistoriskt ursprung, tycks ha varit uppde-
Vad 17:1 Vads kyrka Kyrkobyggnad delvis från 1100-1200-tal och en mycket ålderdomlig klockstapel.

Vads-Kvarntorp 2:1 F.d. Westergötlands Yllefabrik är en stor och mycket välbevarad textilindustribyggnad från 1910-talet, ett av de mest förnämliga industriminnena i Skövde kommun.

lad på två bytomter, som så många andra byar i centrala och norra Västergötland. Två större gårdar i byn, som redan utgjorde frälsesäter, lades på 1730-talet samman till Vaholms säteri, beläget längre nedströms Tidan. Fallen i Tidan gav tidigt upphov till kvarnar, Vads troligen medeltida kvarnplats låg på sydsidan av ån där fabriken anlades 1910.

(Vad 17:1) Vads sockenkyrka har långhus från tidig medeltid men tillbyggdes och förlängdes med ett nytt korparti 1727. Den inklädda spåntäckta klockstapeln är mycket ålderdomlig, troligen en av de äldsta i Västergötland, möjligen från medeltiden. Kyrkogården har under 1900-talet även fått karaktären av en tätortskyrkogård för Tidan. Den har fortfarande flera ålderdomliga inslag. Ett bisättningshus från 1900-talet ligger på den utvidgade delen. Den vitputsade lilla kyrkan

med den gamla faluröda stapeln, bogårdsmuren, trädkransens högvuxna lövträd och bisättningshuset ger ett mycket gott helhetsintryck av en genuin gammal sockenkyrkogård som kompletterats efterhand. Kyrkomiljön är jämte textilindustrin områdets kärnmiljöer.

Ett stycke norr om kyrkan ligger Haragården med gårdsbyggnader främst från 1900-talet kvar inom det gamla byområdet. Kvarnegården eller Sörgården var från början namn på en byns gårdar men präglas sedan 1910-talet av ett välbevarat bostadshus (Vad 5:38) som hört samman med den f.d. Yllefabriken. I övrigt är det främst Vads kyrkplats som idag minner om den gamla byn på denna sidan av ån. Kvarnplatsen (Vad 12:1) strax nordväst om kyrkplatsen, med en moderniserad kvarnbyggnad, tillkom troligen först på 1840-talet. Omedelbart sydväst om kyrk-

Vy mot Vad 5:38 Kvarnegården/Sörgården från 1916 och dammanläggningarna vid den f.d. Yllefabriken.

*Vad 17:1 Spinnarevägen norr om ån präglas till stor del av bostadsbebyggelse som förknippas med textilindustrin. Till vänster syns **Vad 5:37 Anneberg** från ca 1930, **Vad 5:36** från ca 1915-1930 och till höger radhusen från sent 1940-tal vid Sörgårdsvägen, **Vad 5:39-5:60**.*

platsen går en välbevarad stenkälad bro (Vad S:2), med prägel av tidigt 1900-tal, över Tidån. Kanske är detta den förhistoriska passage, vadställe, över Tidån som gett namn både åt byn, socknen och den försvunna tidigmedeltida kungsgården Vad som ingick i den kungliga godsmassan Uppsala öd och i sin tur fick ge namn åt Vadsbo härad. Vid Haragården står en milstolpe i kalksten från Karl XII: s tid vid 1700-talets början (fast fornlämning, Raä Vad 15:1).

På den grönskande åbrinken vid bron ligger två små välbevarade faluröda enkelstugor från 1850-1900 (Helgeholm 1:2 och 1:3). Här finns en förhistorisk fornlämning, en hög, lokalt kallad "Kung Helges hög" (Raä Vad 7:1). Åmiljön med gröna brinkar, forsar och lummiga lövträd är överhuvudtaget en mycket viktig del av kulturmiljön, på båda sidor om ån.

Kvarnplatsen, söder om ån och broplatsen, omtalas år 1671. På platsen för kvarnen anlades Westergötlands Yllefabrik år 1910 (Vads-Kvarntorp 2:1). Fabrikens tillkomst blev avstamp för Tidans utveckling till tätort. Fram till nedläggningen 1966 spelade fabriken en huvudroll som motor i tätortens expansion. Yllefabrikens dominerande byggnader av tegel och trä från 1910-talet utgör den enda större äldre industrianläggningen i Skövde kommun utanför stadsområdet.

Till industrimiljön hör även den närbelägna f.d. disponentbostaden (Vads-Kvarntorp 11:1), fabrikens bank- och bostadshus (Närlunda 4:52) samt faluröda arbetarbostäder från 1910-talet (Närlunda 12:1-12:3) i sydost

nära den f.d. järnvägsstationen. Mycket viktig att uppmärksamma är även den stora allé som följer det f.d. stickspåret från järnvägen mot kvarnplatsen/fabriken, det då befintliga stickspåret var en pådrivande faktor för industrietableringen. Under inventeringsarbetet 2010/2011 revs den f.d. banvaktsstugan vilket är att beklaga. Det var den sista av banvaktsstugorna som funnits i området.

Norr om ån finns också bostadsbebyggelse som antingen har haft direkt koppling till textilindustrin, eller tillkommit som en följd av textilindustrins expansion och behov av arbetskraft. Exempelvis kan nämnas enstaka faluröda trähus från 1910-30 (Vad 5:38) samt radhusbebyggelse och lamellhus från ca 1945-55 (Vad 5:39-5:60).

Längre åt nordväst längs ån finns även egnahemsbebyggelse från ca 1920-40-tal (t.ex. Vaholms valskvarn 1:8), samt enstaka små faluröda längor som inrymt verkstäder med mera (Vads-Häljatorp 1:4). Söder om ån finns en blandad bebyggelse längs huvudgatan med små hyreshus, från industrisamhällets framväxt, främst från ca 1920-30-tal (t.ex. Berglunda 5:5), samt enstaka äldre stugor (Berglunda 5:3).

Ett mycket viktigt miljöinslag som hembygdsföreningen särskilt lyfter fram är beståndet av ramslök som växer utmed ån, ett stycke norr om det f.d. Bankhuset, Närlunda 4:52.

Ingår också i

Del av område av riksintresse för kulturmiljövård KR 2-22 Askeberga-Vad.

Område 33 Vad. Carlquist, T. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*. 1988.

Bebyggelseregistret (kyrka och kyrkogård) Raä.

Mycket viktig att uppmärksamma är den stora allé som följer det f.d. stickspåret från järnvägen mot kvarnplatsen/fabriken. Det redan befintliga stickspåret var en pådrivande faktor för industrietableringen 1910 och har därmed mycket stark förankring i orten Tidans historia.

Molander, L. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Vads kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2008:14*. Västergötlands museum.

Detaljplan

Översiktsplan 1991.

Gällande skydd

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkobyggnad och kyrkogårdar är skyddade enligt 4 kap. KML.

Församlingen har låtit ta fram en bevarandeplan för kyrkogården som underlag för vård- och underhållsplan.

Rekommendationer

Området har en rikt sammansatt karaktär som är mycket viktig att bevara och som präglas dels av agrara strukturer från den gamla byn Vad, dels och framför allt av textilindustrimiljön och industriorten Tidans utveckling.

Överhuvudtaget är det viktigt att uppmärksamma strukturer från den gamla byn såsom bebyggelsemönster, kyrkomiljön, kvarnplatsen, Haragårdsmiljön med mera. Kyrkomiljön inklusive kyrkogården är en hel och mycket väl sammanhållen egen enhet med särskilda kultur- och miljömässiga värden att värna om. Bropassagen med stenbron och de angränsande små Helgeholmsstugorna är också av särskilt värde.

Industrimiljön sätter mycket stark prägel med de välbevarade, dominerande byggnaderna i rött tegel och trä samt flera mindre byggnader med direkt eller indirekt koppling till industrin. Åtgärder som syftar till en helhetssyn på textilindustrins mycket stora

kulturmiljövärden och upplevelsevärden är mycket viktiga.

De karaktärsskiljande egenskaperna mellan å ena sidan spåren av bymiljön och å den andra den stora industrimiljön bör man även fortsättningsvis eftersträva att bibehålla. De två karaktärerna samspelar till den intressanta, mångfasetterade kulturmiljö som området är.

Fornlämningarna är få men bör lyftas fram och tydliggöras. Naturmiljön längs ån tillför kulturmiljön stora upplevelse- och skönhetsvärden och är överhuvudtaget en tillgång för orten. Även alléerna på åns södra sida är viktiga inslag, stickspåret är industrihistoriskt intressant. Ramslökspartiet vid ån har stark förankring i Tidans och är mycket viktigt att uppmärksamma.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. Bebyggelse som uppmärksammas 2010 bör dokumenteras närmare. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeinriktad detaljplan enligt 5 kap. PBL.

En fördjupad industrihistorisk dokumentation av textilindustrimiljön i dess helhet måste utföras, i syfte att närmare undersöka de kulturhistoriska värdena samt att utarbeta ett bevarandeprogram för densamma. En vårdplan för naturmiljön längs ån upprättas, inklusive hävd och vård av ramslöksområdet.

Närlunda 12:1, 12:2, 12:3 Storegården m.fl. De tre f.d. arbetarbostäderna sida vid sida längs vägen utgör en värdefull helhet inom den större industrimiljön.

Närlunda 4:52 F.d. Banken Det f.d. bank- och bostadshuset från ca 1910-talet har en mycket stark förankring i den välbevarade textilindustrimiljön i Tidans.

Alléer ses över och vårdas. Vidare föreslås att man vårdar och skyltar upp den förhistoriska fornlämningen Vad 7:1.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

- Raä Vad 7:1 Hög, 16-18 m i diameter, ca 2 m hög (nära stenbrons södra fäste).
- Raä Vad 15:1 Milstolpe i kalksten med Karl XII:s namnchiffer. Vid Haragården.

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Berglunda 5:3*

Skövdevägen 29

Envånings, troligen timrat bostadshus med faluröd locklistpanel, liten veranda och tvåkupigt taktegel. Uthuslänga med faluröd locklistpanel, bruna bräddörrar och taktäckning med cementpannor. Husen omges av en fruktträdgård. Detta är en hel och väl sammanhållen liten gårdsmiljö, med karaktär av tiden vid 1900-talets början, sannolikt en återstod av den småskaliga agrara bebyggelse som fanns i området innan industriorten Tidans utvecklades på 1910-talet.

Berglunda 5:3 med den småskaliga äldre bebyggelsen samt i bakgrunden **Berglunda 5:24** med ett av de numera plåtinklädda små hyreshusen från 1920-1930-talen som ligger längs Skövdevägen.

Berglunda 5:5*

Skövdevägen 25

Mindre hyreshus i två våningar med vind och källare, troligen från ca 1920-talet. Huset har spröjsade fönster och brutet tak med tvåkupigt tegel. Ny dörr och balkong. I likhet med de andra liknande husen som ligger på rad längs Skövdevägen är fasaden numera beklädd med korrugerad plåt med en mer ovanlig profil. Trots fasadförändringen har husen kulturhistorisk betydelse för Tidans karaktär av industrisamhälle från 1910-20-talet. Huset är det minst förändrade av tre liknande bostadshus (**Berglunda 5:4** och **Vads-Häljatorp 5:1**) och får representera den här kategorin av små hyreshus från industrisamhällets expansionsperiod under mellankrigstiden. Det lär ha varit fabriksanställda som byggde husen för att kunna hyra ut.

Berglunda 6:15 Tidans Cykel

Skövdevägen 21

Vid genomfartsvägen, snett emot yllefabriken, ligger en cykel- och bilverkstad byggd 1933. Huset är uppfört av tegel med antydning till en tidstypisk lätt klassicerande arkitektur. På norra kortsidan finns det ursprungliga lunettfönstret kvar i vindsgaveln samt även de övriga spröjsade fönstren där är av äldre datum. Sedan inventeringen 1988 har huset renoverats och den röda tegelfasaden slammats i vitt samt att fönster och dörrar målats om i mörkblått. Takets skivtäckning har ersatts med

Berglunda 6:15 Tidans Cykel från 1933 är en liten verkstadsbyggnad av kommunikations- och industrihistoriskt intresse.

Helgeholm 1:2 på åbrinken är likt grannhuset Helgeholm 1:3 en mycket väl bibehållen småskalig enklare bostadsmiljö från 1800-talets senare del, av stort kulturhistoriskt värde.

betongpannor. Verkstaden används fortfarande som cykelverkstad. Det är sällsynt att bilvårdsanläggningar och bensinstationer når en så hög ålder som denna, utan större tillbyggnader, vilket också är av kommunikationshistoriskt intresse.

Berglunda 7:1 *

Skövdevägen 23

Mindre flerbostadshus vid Skövdevägen med fasad i rött tegel med murade fönster- och dörröppningar. Huset har vita tvåluftsfönster, ursprungligt entréparti i glas och trä och spetsbågigt trapphusfönster samt tvåkupigt taktegel. Exteriören är troligen helt intakt sedan sent 1950-tal.

Helgeholm 1:2

Vaholmsvägen 2A

Inbäddat i grönska på åbrinken vid stenbron ligger en välbevarad timrad enkelstuga, troligen från sent 1800-tal, med faluröd locklistpanel, pardörrar från 1900-talets början, spröjsade fönster, en liten bakre köksutbyggnad samt en bod vidbyggd ena gavelsidan. På taket hallaskorsten och enkupigt taktegel. Huset ligger i slutningsläge på åbrinken och husets källare nås från markplanet på baksidan. Detta är en mycket välbevarad byggnad, vilket gott och väl gäller hela miljön på åbrinken, en ovanligt väl bibehållen enklare bostadsmiljö från slutet av 1800-talet, av stort kulturhistoriskt intresse. Tillsammans med det liknande Helgeholm 1:3, se nedan, utgör den en mycket väl bibehållen småskalig bostadsmiljö som även är av mycket stort värde för kulturmiljön kring Vads sockenkyrka, där det idag finns mycket lite kvar av agrara bebyggelse som hört samman med den gamla Vads by.

Helgeholm 1:3

Vaholmsvägen 4

Mycket nära föregående står en väl bibehållen timrad enkelstuga från 1902 med faluröd locklistpanel och tvåkupigt taktegel samt en fint spröjsad glasveranda med skivplättäckta tak. På ena kortsidan finns en yngre förstukvist. Till tomten nära åbrinken hör ett falurött uthus med tegeltak samt en jordkällare. Tillsammans med det liknande Helgeholm 1:2, se ovan, utgör 1:3 en mycket väl bibehållen småskalig bostadsmiljö av stort värde för kulturmiljön kring Vads sockenkyrka, där det idag finns mycket lite kvar av agrara bebyggelse som hört samman med den gamla Vads by.

Närlunda 4:52 F.d. Banken *

Vävarevägen 4

Invid järnvägen, nära de tre arbetarbostäderna Storegården m.fl., se nedan, ligger detta bostadshus troligen från 1910-talet, som har en liknande utformning men en annan bakgrund. Det inrymde lokal för Skaraborgsbanken och en bostad. Huset är uppfört i en våning med vind, fasad av faluröd locklistpanel, ursprungliga spröjsade två- och treluftsfönster i övervåningen och delvis i bottenvåningen. Entréparti inklätt med vit locklistpanel, karosseripanelad 1950-talsdörr. Lägre tillbyggnad å sydgavelfasad med yngre fönster. PRO har numera lokaler i huset. Byggnaden har en mycket stark lokalhistorisk förankring i brukssamhället Tidån och är mot den bakgrunden av stort kulturhistoriskt intresse samt en viktig del av industrimiljön.

Närlunda 11:1 Disponentvillan *

Varlundavägen 23

Fabrikens disponentvilla är en större villa från tidigt 1900-tal. Efter att fabriken blivit en del av Svenska Yllekoncernen 1930 och huvudkontoret flyttats till Borås kom villan inte längre att bli en stadigvarande tjänstebostad för disponenten. En av innehavarna på chefsnivå i mitten av 1900-talet lät istället bygga om villan till "Resande rum", på den tiden en enkel form av tillfällig rumsuthyrning för övernattningsbehov. Behovet lär ha varit stort p.g.a. av industrins många besökande affärskontakter. Efter fabriksnedläggningen 1966 kom byggnaden 1971 att bli församlingshem.

Om husets ursprung från ca 1910 vittnar bl.a. fasad av ljusgul locklistpanel, gamla fönster i bottenvåningen och balkongräcken i smide. Det stora entrépartiet med glasade trippeldörrar har en mycket välbevarad 1950-talsprägel som ger stark karaktär åt byggnaden. Huset har även senare genomgått förändringar såsom ny typ av taktäckning och nya fönster i övervåningen. Trädgårdstomten avgränsas av en kalkstensmur, en allé av lövträd leder fram till huset. Disponentvillan har en mycket stark lokalhistorisk förankring i brukssamhället Tidån och är mot den bakgrunden av stort kulturhistoriskt intresse samt en viktig del av industrimiljön. (Se bild nästa sida).

Närlunda 12:1, 12:2, 12:3 Storegården m.fl. *

Närlunda 11:1 Disponentvillan från ca 1910 har en djup lokalhistorisk förankring i bruksorten Tidans och är av stort kulturhistoriskt intresse samt är en mycket viktig del av industrimiljön.

Vävarevägen 3, 2 och 1

Nära Närlunda 4:52 (se ovan) ligger på rad tre liknande f.d. arbetarbostäder till yllefabriken. De ligger i södra änden av den allé som följer det tidigare stickspåret som ledde till Vads kvarn vid ån. Arbetarbostäderna som kallas Norrgården, Storegården och Lillegården byggdes för Westergötlands Yllefabrik som då var nystartad. Alla tre bostadshusen är timmerhus med faluröd panel och tegeltak, sannolikt uppförda ca 1910-1915. Det södra (12:3) och framför allt det mellersta (12:2) av dem är välbevarade, medan det norra (12:1) är lite mer förändrat. Till husen hör en faluröd uthuslänga. Tillsammans utgör de en värdefull helhet som är mycket viktig att uppmärksamma med sin starka koppling till yllefabriken, industrimiljön och Tidans industrihistoria.

Vad 5:28 F.d. Tidans andelstvättstuga *

Spinnarevägen 10

Byggnad uppförd som tvättstuga för närliggande hyreshus år 1950. Byggmästare Allan Johansson i Våring upprättade 1957 ritningar för en ombyggnad av tvättstugan till skolkök och barnbespisningslokaler. Åtminstone efter fabriksnedläggelsen 1966 användes byggnaden bl.a. som matsal för barnen i dåvarande Vads skola fram till att Tidans nya skola byggdes. 1973 ändrades bespisningslokalen till fritidslokal. Nu inrymmer byggnaden en grafisk verkstad. Byggnaden har fasad i beige slätputs, ursprunglig entré med omfattning i rött tegel, grå panelad dörr, vita fönster och skorsten i rött tegel.

Vad 5:28 F.d. Tidans andelstvättstuga byggdes 1950.

Vad 5:31 *

Spinnarevägen 8A-B

Lamellhus från 1949-1950 i 2 1/2 våning med källare och inrett med en-, två- och trerumslägenheter. Huset har ett ursprungligt utseende med fasad i beige slätputs, ursprungliga entréer med glasade/lackade trädörrar, vita en- och tvåluftsfönster, smidesbalkonger och tvåkupigt taktegel. Renovering skedde 1974 efter ritningar av Valter Anderssons Arkitektkontor, Skövde och med Edgar Johansson AB, Skövde, som byggmästare. Beläget norr om ån, i nordöstra utkanten av samhället.

Vad 5:36 *

Spinnarevägen 4

Bostadshus från ca 1915-30 med faluröd locklistpanel, spröjsade fönster, frontespis och brutet tak som är omlagt med röda betongpannor. Renovering pågick vid inventeringstillfället. Uthus med faluröd locklistpanel. Beläget norr om ån

Vad 5:37 Anneberg

Spinnarevägen 6

Bostadshus från ca 1930 som lär ha kallats "Lilla Prästgården" eftersom det delvis lär ha uppförts av överblivet virke från prästgården. Timmerhuset har en välbevarad exteriör med faluröd locklistpanel, spröjsade fönster, öppen förstukvist och sadeltak med tvåkupigt taktegel. Uthus med faluröd panel. Liten trädgårdstomt. Anneberg ligger norr om ån, i nordöstra utkanten av samhället.

Vad 5:38 Kvarnegården eller Sörgården

Sörgårdsvägen 2

Strax norr om yllefabriken, på åns motsatta sida, ligger detta bostadshus som från början innehöll flera enkelrum för fabriksarbetare, sedermera inrymmande två lägenheter. Huset byggdes 1916, delvis med virke från en äldre timmerstuga på samma plats som revs när det nu befintliga huset byggdes. Exteriören knyter an till samma utform-

Vad 5:39-5:46 är en av de tre karaktäristiska radhuslängorna från ca 1945-1950. De f.d. personalbostäderna är en samlad helhet som är ett mycket viktigt inslag i industrimiljön i Tidans.

ning som arbetarbostäderna österut vid järnvägen. Huset har fasad av faluröd locklistpanel, det har vita ursprungliga spröjsade fönster, en frontespis på vardera långsidan, sadeltak med tvåkupigt tegel och tegelskorstenar med profilerad krans. En stentrappa leder från baksidan av tomten ner till vattenbrynet. Till huset hör även en jordkällare, en bod med faluröd locklistpanel under pulpettak och ett garage med faluröda masonitskivor.

Vad 5:39-5:46 *

Sörgårdsvägen 9-23

Vad 5:47-5:54 *

Sörgårdsvägen 25-39

Vad 5:55-5:60 *

Sörgårdsvägen 41-51

Grupp av tre bostadshus i två våningar med radhuslägenheter, uppförda under tidsperioden 1945-50 och använda som personalbostäder till textilindustrin. Husen renoverades 1974 varvid även två soprumsbyggnader uppfördes. Renovering skedde efter ritningar av Valter Anderssons Arkitektkontor, Skövde och med Edgar Johansson AB, Skövde, som byggmästare.

De två något större husen har åtta lägenheter vardera, fasad av faluröd locklistpanel, vita tvåluftsfönster samt entré med skärmtak och karosseripanel. De flacka sadeltaken täcks av tvåkupigt taktegel. Vad 5:55-5:60 omfattar sex lägenheter och liknar de två övriga men har fasad av gulmålad locklistpanel. Samtliga hus har i olika hög grad genomgått förändringar i senare tid, främst vad gäller byten av fönster, balkonger och i något fall ytterdörr. Vad 5:47-5:4 har tilläggsisolerad fasad. Mest ursprunglig karaktär i behåll har Vad 5:39-5:46. Husen omges av öppna tomter med karaktär av förgårdar, mot gatan avgränsade av häckar och staket.

Det är helhetsintrycket av personalbostäder från efterkrigstiden som ur kulturhistorisk synpunkt är av främsta intresse.

Vad 9:1 Haragården *

Vad Haragården

Haragården ett stycke norr om Vads kyrka är idag den enda bondgården i Tidans tätort med bibehållen koppling till Vads gamla by. Fägården är av störst intresse. Den omfattar en vinkelbyggd stor ladugård, från ca 1910-20-talet, i rött tegel och trä med faluröd stående slät panel, spröjsade fönster samt små gavelfönster. Det stora taket bibehåller fortfarande tvåkupiga tegelpannor. Separat mangård med senare förändrad manbyggnad från ca 1915-30 samt ett mindre bostadshus från ca 1900 med faluröd locklistpanel, spröjsade vita fönster och tvåkupigt taktegel, samt en jordkällare överbyggd med tegeltak. Trädgård med höga lövträd. Gårdsmiljön ger ett bra helhetsintryck av 1900-talets första del.

Vad 12:1 *

Vad Kvarnen

Kvarnbyggnad vid fördämning med stor kvarndamm i Tidans strax nordväst om Vads kyrka. Den gamla Vads kvarn som omtalas på 1600-talet låg där textilfabriken anlades 1910. Denna kvarnbyggnad kan ha tillkommit först i samband med laga skiftet på 1840-talet. På gamla ekonomiska kartan från 1877-82 ligger kvarnbyggnaden på motsatta, västra sidan av ån, i anslutning till dammen. Nu befintlig kvarnbyggnad ger intryck av att ha byggts ut i etapper. Numera har den fasad i rött plåt som döljer en äldre fasad, en del fönster är äldre och spröjsade. År 1953 omfattade kvarnverket en sikt, tre par stenar, en rensmaskin och ett valsverk, enligt Sveriges Bebyggelse. Byggnaden är fortfarande en agrar småindustri.

Till verksamheten hör ett magasin av 1940-talstyp med ljusgul locklistpanel på skivor, spröjsade fönster samt gröna portar med smal panel. Bostadshuset till kvarnen är förändrat under sent 1900-tal. Småindustrimiljön är viktig att uppmärks-

Vad 9:1 Haragården har framför allt en väl bibehållen stor vinkelbyggd ladugård från ca 1910-20-tal.

Vad 12:1 Kvarnmiljön med byggnad och dammanläggning är viktig att uppmärksamma dels genom dess historiska förankring i en utpräglad jordbruksbygd, dels för att den återspeglar Tidans betydelse som kvarnplats.

samma dels genom dess förankring i en utpräglad jordbruksbygd, dels för att den återspeglar Tidans betydelse som kvarnplats

Vad 17:1 Vads kyrka och kyrkogård*

Vads kyrka

Vads socken kyrka har sitt romanska långhus kvar från 1100-talet eller början av 1200-talet. Den romanska kyrkobyggnaden avbildades för Peringskiölds Monumenta Sueo-Gothorum i sent 1600-tal och bestod då av långhus, ett lägre, smalare rakt avslutat kor i öster och ett timrat vapenhus på sydsidan. Nuvarande tresidiga korparti tillbyggdes 1724. På 1890-talet renoverades kyrkan och en sakristia uppfördes, nertagen och återuppförd 2010. Det timrade vapenhuset revs och ett nytt uppfördes vid västgaveln vid en större renovering på 1920-talet under ledning av arkitekt Anders Roland. En interiör renovering gjordes på 1940-talet. Den nu befintliga fristående, inklädd, spåntäckta klockstapeln i trä avbildades av Peringskiöld på 1600-talet. Klockstapeln som är mycket ålderdomlig kan ha medeltida anor och är sannolikt en av Västergötlands äldsta staplar idag.

Kyrkogården utvidgades mot öster i sent 1940-tal då även ett bisättningshus i kalksten byggdes och infogades i muromgårdningen i sydost. Såväl utvidgning som bisättningshus ritades av arkitekt Adolf Niklasson.

Kyrkogårdens äldre del har en väl bevarad helhet av en typisk gammal sockenkyrkogård. Den

är väl sammanhållen med kallmurad bogårdsmur och stödmurar, entré med järngrindar, trädkrans av högvuxna lövträd, typisk terränganpassning, grusgångar, gravvårdar med grusbädd. Utmärkande är de äldre gravvårdarna från sent 1800- och tidigt 1900-tal, som dominerar kyrkogården och ger den dess huvudkaraktär, även om där finns många sentida vårdar. Gravvårdarnas utformning och inskriptioner med gårdsnamn och titlar återspeglar dels agrarsamhällets verksamhet, dels framväxten av industri- och stationssamhället Tidans. Ett viktigt särdrag för Vads kyrkogård är de industrihistoriskt intressanta titlarna. Hela den ursprungliga kyrkogården har stora kulturhistoriska värden.

Vads-Häljatorp 4:1*

Skövdevägen 33A

En liten envåningsbyggnad med gjuten sockel, faluröd locklistpanel, öppen veranda, vitmålad dörr och tvåkupigt tegeltak: Byggnadens utformning talar för att den tillkommit på ca 1920-30-talet. Den ligger som gårdshus till ett flerbostadshus i två våningar från 1935 som på 1950-talet inrymde en speceriaffär och en mjölkaffär, men som numera inrymmer en pizzeria. Bostadshuset har förändrats ganska mycket på senare år. Gårdshuset är av intresse, eftersom detta är en typ av byggnad som förknippas med tätortsutveckling i mindre samhällen under tidigt 1900-tal.

Vads-Kvarntorp 2:1 Westergötlands Yllefabrik
Skövdevägen 24, 26, 28

Vads-Kvarntorp 2:1 F.d. Westergötlands Yllefabrik. Från 1911 härrör flera byggnader, bl.a. de från söder mest dominerande byggnaderna, ett plyschtillverkningshus i tegel i tre våningar, sammanbyggt med en faluröd större lagerbyggnad i panelat trä, båda är mycket välbevarade.

Vads kvarn omtalas på 1600-talet och låg på åns södersida där den f.d. textilfabriken nu finns. Kombinationen av vattenkraft och järnväg lockade 1910 en grupp fabrikörer att köpa in Vads kvarn och där starta upp Westergötlands Yllefabrik. En bidragande orsak till industrietableringen var det stickspår som byggts redan 1875 från Västra stambanan fram till Vads kvarn. Fabriken kom att ge förutsättningarna för tätorten Tidans framväxt. År 1930 bytte företaget namn till Svenska Yllekoncernen och hade då filialer i hela landet. Fabriken var då koncernens moderföretag, men huvudkontoret flyttades efter 1930 till Borås. Huvudtillverkningen var länge filter, kostym- och dräkttyger för konfektion samt vadmal. Man hade även en s.k. löngods rörelse som var betydelsefull, det vill säga att man genom ombud och butiksfilialer på olika ställen i landet kunde skicka in sin ull och få den förädlad till garn eller vävnader, eller byta den mot fabriksvaror eller kontanter. På 1950-talet hade fabriken 100 vävstolar och syssel-

satte som mest 300 personer. Efter nedläggningen 1966 har lokalerna använts som småföretagshus samt till förråd. Nu finns här bl.a. vandrarhem och loppmarknad.

Anläggningen domineras norrifrån av det stora väveriet-spinneriet i fem våningar från 1911. Byggnaden uppfördes längs med ån i rött tegel under sadeltak och välvt takfall och byggdes ganska snart ut i vinkel med en motsvarande byggnadsvolym i tegel. Från 1911 härrör även de från söder mest dominerande byggnaderna, ett plyschtillverkningshus i tegel i tre våningar, sammanbyggt med en faluröd större lagerbyggnad i panelat trä., båda är mycket välbevarade. Alla fabriksbyggnader har stora stickbågiga, småspröjsade fönster, det stora lagerhuset har dock rektangulära fönster av olika storlekar. Vid sidan av de större byggnaderna finns några mindre fristående eller sammanbyggda byggnader som inrymt färgeri, transformatorhall, kontor och verkstäder av olika slag. Några av dessa uppfördes efterhand,

Vads-Kvarntorp 2:1 F.d. Westergötlands Yllefabrik. Från 1911 härrör flera byggnader, bl.a. det stora spinneriet/väveriet i tegel som är en kärna i bebyggelsemiljön samt i förgrunden ingenjörsvillan som också är en mycket viktig byggnad i fölrståelsen och upplevelsen av industrimiljöns helhet och stora kulturvärden.

Vad S:2 Vägbron (numera kantad av en faluröd gång- och cykelbro i limträbalkar) är en av Skaraborgs värdefulla äldre stenbroar. Broplatsen är även intressant p.g.a. passagen över ån som eventuellt kan härledas till det vadställe som givit namn åt Vads socken och i förlängningen även åt Vadsbo härad.

främst på 1920-30-talen. Oljecistern i plåt finns även. Ingenjörsvillan byggdes som tjänstebostad troligen också 1911 och är ett välbevarat falurött bostadshus i två våningar nära Skövdevägen. Där finns även ett garage/magasin i trä med faluröd locklistpanel, ljusgrå slagportar och korrugerat plåttak. Vidare finns en fristående garagebyggnad under pulpettak, dels i rött tegel, dels med framsida med vitgul putsfasad samt gröna slagportar med stående slät panel och överljus. I sydost ligger den f.d. disponentvillan (Närlunda 11:1) från ca 1910-1911, i likhet med ingenjörsvillan och de f.d. personalbostäderna också en mycket viktig byggnad för förståelsen och upplevelsen av industrimiljön och dess stora kulturvärden.

Den f.d. yllefabriken är en industrimiljö med mycket stora kulturhistoriska värden. Den bevarar den för 1900-talets början tidstypiska industriarkitekturen utan nämnvärda förändringar. De många byggnaderna på och kring bidrar till att återspegla en komplett bild av såväl industrins verksamhet som livet kring fabriken. Det är mycket angeläget att alla byggnader/anläggningar bevaras för att vidmakthålla de kulturhistoriska värdena. Yllefabriken var en av de viktigaste textilindustrierna i Skaraborg och har mot den bakgrunden ett mycket stort regionhistoriskt värde. Ur kommunalt och lokalhistoriskt perspektiv är anläggningen av största betydelse.

Vaholms valskvarn 1:8 Allholmen *

Bäckvägen 14

Mitt emot kvarndammen längst i nordväst i tätorten ligger några villor och egnahem från 1920-30-talet. Detta bostadshus från 1936 är uppfört med drag av en tidstypisk enkel villastil. Huset har

fasad av vitmålad locklistpanel, gråmålade fönstersnickerier och brutet tak med tvåkupigt tegel. Flertalet fönster är senare utbytta. En uthuslänga med gråvit locklistpanel är från samma tid som bostadshuset. Den omgivande trädgården mot ån bidrar till helhetsintrycket av 1920-30-tal.

Vaholms valskvarn 1:14 *

Vaholmsvägen 18

Villa med välbevarad 1950-talsprägel, uppförd i 11/2 plan med källare under. Huset har fasad i gult tegel, tidstypiskt vita fönsterbågar i mörka karmar och tvåkupigt taktegel. Entré med ursprunglig dörr, smidesräcken och skärmtak. Vitputsat garage med slagportar.

Vad S:2 Vägbron *

Vägbro över Tidån, välvd i tre spann och beklädd med huggen sten, troligen från ca sent 1800-tal-1900. I senare tid ombyggd brobana av betong, balkräcken. Parallellt finns en sentida gång- och cykelbro i limträbalkar, faluröd.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Enligt Raä, Fornminnesregistret:

- Vad 21:1 Stenbro i tre valv. (Se ovan). Övrig kulturhistorisk lämning.

- Vad 23:1 Uppgift om borttagen eventuell gravhög.

Vaholm - Askeberga

Motiv och uttryck för miljön

Utgör ett av två områden inom en stor kulturmiljö av riksintresse för kulturmiljövården (Askeberga-Vad). Tidan är för övrigt den enda mindre tätort i Skövde kommun som har en riksintressant kulturmiljö.

Kulturmiljön Vaholm-Askeberga är mycket rikt sammansatt och har flera särskilda värden av högsta dignitet: Vaholms välbevarade herrgårdsmiljö med ett rikt sammansatt byggnadsbestånd från 1800- och 1900-tal, samt alléväg och omgivande kulturlandskap kring ån Tidan. Vaholms bro, Sveriges enda bevarade övertäckta bro (byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen 3 kap). Vaholms silo och valskvarn.

Ranes stenar den näst största skeppssättningen i Sverige, monumental järnåldersgrav. Utskiftad gårdsbebyggelse, framför allt fina exempel på äldre uthus/ekonomibyggnader.

Förhistoriska fornlämningar och gammal bytomt (fornlämningar enligt KML 2 kap.).

Vaholm 3:1 Ett fint kulturlandskap i form av ett öppet delvis betespräglat odlingslandskap kännetecknar Tidans åbrink kring Vaholms herrgård.

Ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård.

Beskrivning

Området omfattar Vaholms herrgård med anslutande bebyggelse, alléväg och ägor, inklusive Vaholms valskvarn, samt den märkliga, övertäckta Vaholms bro över Tidan.

Kulturmiljöns södra del domineras av den väldiga skeppssättningen Rane stenar, som är en monumental gravanläggning från järnåldern.

Omedelbart nordväst om Tidans tätort och Vads sockenkyrka ligger Vaholms herrgård på en låg men markerad rygg över omgivande lerslätt, på tre sidor omsluten av ån Tidan, strax före åns utlopp i sjön Östen. Vaholms historiska relation till den försvunna tidigmedeltida Vads kungsgård, som gett namn åt det vidsträckta Vadsbo härad, är inte klarlagd. Dagens Vaholm bildades 1736 genom sammanläggning av de medeltida frälseäterierna Höjen (Högen) och Holmen som båda då var en del av Vads kyrkby. Holmens manbyggnad låg sydväst om nuvarande herrgård. Idag bär endast en f.d. arbetarbostad söder om herrgården namnet Höjen.

Herrgårdsbebyggelsen, som i nuvarande skick härrör från 1800- och 1900-talen, har en karaktäristisk uppdelning i en parkliknande mangård i långt indraget läge, med en allékantad framfartsväg, samt en separat stor ekonomigård samt en nationalromantisk f.d. grindstuga och i bebyggelsens utkant f.d. arbe-

tarbostäder från tidigt 1900-tal. Mangårdsbebyggelsen med stor huvudbyggnad (ca 1820) och flygelpar (1930-tal) är vitputsade. Ekonomigården domineras av en monumental gråstensladugård (1880- och 1920-tal). Vaholms kvarn med silo (Vaholms valskvarn 1:1, 1:19) ligger i söder vid en f.d. personalbostad och ett stort falurött magasin som hört till herrgården.

Odlingslandskapet kring herrgården präglas av öppna betesmarker, odlingsmark samt småskaliga stråk av hagmarker med lövträdungar, inte minst kring åns djupa fåra. Vaholms unika, ålderdomliga bro i hängverksteknik, överbyggd med det spåntäckta faluröda brohuset, ger herrgårdsmiljön i det öppna slättlandskapet en påtaglig särprägel med särskilda kultur- och upplevelsevärden. Vaholms bro som uppförts någon gång mellan 1830 och 1880 är restaurerad och har informationsskylt. Byggnadsminnesförklaring av bron ägde rum i september 2010.

Vy från länsväg 200 västerut över Lilla Gärdet med del av Vads gamla bytomt, bort mot Vaholms herrgård, alleväg och Vaholms bro.

Den monumentala skeppssättningen Rane stenar består av 24 stenar. Den är 55 m lång och 18 m bred och därmed den näst största skeppssättningen i Sverige.

Området sträcker sig i öster fram till länsväg 200 Skövde-Töreboda. Ett större område av slättpartiet mellan Tidan och länsväg 200 omfattar Lilla Gärdet från inägoblocket till Vads gamla by. En obekräftad uppgift utpekar platsen som läge för Vads kungsgård. Lilla Gärdet är klassat som fast fornlämning (Raä Vad 27), enligt 2 kap. KML, se nedan). En annan fast fornlämning nära Vaholm är en hög, (Raä Vad 6:1) troligen från järnåldern, nära Höjen söder om Vaholm.

Områdets södra del omfattar jordbruksbygden kring Askeberga gård strax söder om Vaholm. Askeberga finns omnämnt i skrift 1446 och bestod enligt jordeboken 1564 av två frälsehemman. Den lilla byn bestod fram till 1800-talets gårdsutflyttning i samband med laga skiftet av Storegården och Lillegården. Byvägen mot Berglunda ringlar genom ett öppet odlingslandskap med ett glest nät av utskiftade gårdar kring Askeberga gamla byplats. Lövträd inramar gårdstomter och kantar delvis åkerrenar. Partier med röjningsrösen finns vid Askeberga Lillegården.

Kulturmiljön här domineras av den väldiga skeppssättningen Rane stenar, som är en monumental gravanläggning från järnåldern (Raä Vad 10:1). Rane stenar består av 24 stenar och är 55 m lång/18 m bred och är den näst största skeppssättningen i Sverige. Den vittnar om, jämte bl.a. storhögen i Flistad, att trakten öster om Östen var en av centralbygderna i Västergötland under yngre järnålder. Nära skeppssättningen har påträffats lämningar efter järnframställning (Raä Vad 20:1).

Vid Kullen sydväst om Rane stenar finns en liten grupp av två järnåldersgravar samt en eventuell rest av en förstörd grav (domarring, Raä Vad 9:3). De två gravarna består dels av

en skadad domarring (Raä Vad 9:1) och en rest sten (Raä Vad 9:2), båda fasta fornlämningar. I nordost nära Lillegården finns ytterligare en fast fornlämning, en liten kvadratisk stensättning (Raä Vad 8:1). I anslutning till denna finns ett tiotal röjningsrösen.

Bebyggelsen i områdets södra del är ganska spridd. Den domineras av Askeberga gård där främst mangårdsbebyggelsen är av intresse, t.ex. ett välbevarat timrat magasin (1800-tal) och en större manbyggnad från 1912 med bibehållen karaktär (Askeberga 5:2). Några gårdar längs vägen har främst äldre uthus/ekonomibyggnader av intresse på mangården. Framför allt märks Askeberga Storegården (Askeberga 1:21) med ett ålderdomligt litet magasin, timrat på stenplintar. Eriksdal (Askeberga 5:4) har dels ett falurött magasin med sen 1800-talsprägel med spetsbågefönster, dels ett putsat uthus vid vägen. Närmare Rane stenar finns ett litet f.d. torpställe/småbruk med faluröda byggnader, främst en delvis timrad ladugård (Askeberga 1:18) och ett litet bostadshus av enkelstugutyp från ca 1850-70 med en senare gjord tillbyggnad.

Ingår också i

Del av riksintresse för kulturmiljövård, KR 2-22 Askeberga-Vad

Berör område av riksintresse för naturvård NRO 14059 Östen

Odlingslandskapets natur- och kulturvården 1992. Länsstyrelsen, Skaraborgs länsmuseum.

Område 34: Vaholm. Carlquist, T. 1988. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*.

Naturvårdsprogram för Skövde kommun. Översiktsplan 1991

Vaholm 3:1 Vaholm Översikt från söder med herrgården, valskvarnen och i förgrunden en av de större fornlämningarna söder om herrgården.

Gällande skydd

Vaholms bro är byggnadsminne och skyddad enligt KML 3 kap.

Fornlämningar skyddas av 2 kap. KML.

Rekommendationer

Området har en utpräglad agrar karaktär som är viktig att bevara. De karaktärsskiljande egenskaperna mellan å ena sidan tätorten i sydost och herrgårdsmiljön i norr är viktiga att bibehålla. Den välavgränsade herrgårdsmiljön på ryggen ovanför slätten utgör en tydlig och traditionellt belägen enhet i relation till den omgivande jordbruksmarken, vilket är viktigt att bevara.

Överhuvudtaget är herrgårdsmiljön helt dominerande med sin karaktäristiska funktionsuppdelning av bebyggelsen, den välbevarade byggnadsutformningen och arronderingen av ägor, vägnät, allé etc. Den synnerligen märkliga bron samt naturmiljön längs ån tillför särskilt värdefulla kultur- och upplevelsevärden till herrgård och kulturlandskap. Detta är mycket viktigt att bevara.

I södra delen dominerar den stora skepps-sättningen Rane stenar upplevelsen av kulturmiljön. Det är synnerligen viktigt att det förblir så; skeppssättningen är den näst största i landet och lockar besökare från när och fjärran. I dess närområde bör inga ingrepp eller installationer göras som kan påverka helhets-

upplevelsen av fornlämningsområdet i landskapet.

Området har inte så många kända fornlämningar och det är väsentligt att lyfta fram och tydliggöra de som finns, utöver Rane stenar.

Bebyggelsemönstret i söder, med dess koppling till små spridda byggnadsgrupper längs landsväg och anslutande tillfartsvägar, är viktigt att bibehålla.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. Bebyggelse som uppmärksammas först år 2010 bör dokumenteras närmare. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeinriktad detaljplan enligt 5 kap. PBL.

Fornlämningarna Raä Vad 6:1 och Raä Vad 27:1 i norr, samt Raä Vad 8:1, ses över och skyltas.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

- Raä Vad 6:1 Hög, fast fornlämning, belägen söder om Höjen nära Vaholm
- Raä Vad 8:1 Liten kvadratisk stensättning, belägen nära Askeberga Lillegården. I närheten finns fossil åkermark bestående av ett tiotal röjningsrösen.
- Raä Vad 9:1 Domarring, skadad
- Raä Vad 9:2 Rest sten

Askeberga 1:18 Ranestena har bl.a. en delvis timrad liten ladugård från 1800-talet.

- Raä Vad 10:1 Skeppssättning, "Ranes stenar", belägen söder om Askeberga gård. Den näst största skeppssättningen i Sverige.
- Raä Vad 20:1 Blästbrukslämning. Lämningar efter järnframställning. Ligger nära skeppssättningen Ranestena, Raä Vad 10:1.
- Raä Vad 27:1 Bytomt, Vads by, Lilla Gärdet. Utpekad som lämningar av Vads kungsgård, ej bekräftad uppgift. Fast fornlämning.

Askeberga 5:4 har bl.a. ett falurött magasin med sen 1800-talsprägel.

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Askeberga 1:18 Ranestena *

Nära Rane stenar finns ett litet f.d. torpställe/småbruk med faluröda byggnader. Främst uppmärksammas en liten delvis timrad ladugård och ett något förändrat litet bostadshus av enkelstugutyp från ca 1850-70 med en senare gjord tillbyggnad.

Askeberga 1:21 Storegården *

Askeberga Storegården 1
Storegården har framför allt ett ålderdomligt litet magasin som är timrat på stenplintar.

Askeberga 5:2 Askeberga gård *

Askeberga Storegården 1
På Askeberga gård är främst mangårdsbebyggelsen av intresse. Här finns bl.a. ett välbevarat timrat magasin (1800-tal) och en större manbyggnad (1912) med bibehållen karaktär. Manbyggnaden som har en vinkelställd utbyggnad vid ena kortsidan, och en liten glasad veranda i vinkeln, knyter an till en måttfullt utformad panelarkitektur från 1900-talets början. Huset har renoverats på senare år. Ekonomianläggningen är om- och nybyggd i sen tid.

Askeberga 5:4 Eriksdal *

Askeberga Eriksdal 1
Av gårdens byggnader uppmärksammas framför allt dels ett falurött magasin med sen 1800-talsprägel med spetsbågefönster, dels ett putsat uthus vid landsvägen.

Vaholm 3:1 Vaholm

Vaholms egendom 1-5, Vaholm Höjen
Vaholms egendom fick sitt namn 1736, genom en sammanläggning av de befintliga frälsesäterierna Holmen och Höjen (Högen) som räknades in i Vads kyrkby. Vads kungsgård som var centralort i Vads bo i tidig medeltid tillhörde ursprungligen Uppsala öd, d.v.s. de gårdar som skulle stå för konungens underhåll. Kungsgården har haft ett stort inflytande på bygden och har gett namn åt hela häradet Vadsbo. Eventuellt kan Vaholm ha ett samband med Vads kungsgård, men detta är inte belagt. På 1700-talet ägdes Vaholm bl.a. av landshövdingen Otto Lagerberg.

Nuvarande huvudbyggnad, ett tvåvånings reveterat timmerhus, lär vara byggd 1820. Från byggnadstiden finns intressanta inredningsdetaljer. Nuvarande vitputsade stenflyglar byggdes 1935. Till gårdens stora byggnadsbestånd hör bl.a. en monumental gråstensladugård från 180-talet, påbyggd efter brand 1928, ett vagnslider från sent 1800-tal, en nationalromantisk grindstuga och en f.d. arbetarbostad. Den gamla gården Holmens manbyggnad lär ha stått sydväst om herrgården. Höjen är numera endast namn på en f.d. arbetarbostad.

Gårdsanläggningen med byggnadsbeståndet, allén, den märkliga Vaholms bro (se nedan) och omgivande ägor bildar en mycket fin helhet av en rikt sammansatt herrgårdsmiljö från 1800- och 1900-talen.

Vaholm 3:1 Vaholm. Översikt mot Vaholms stora 1880-talsladugård samt f.d. arbetarbostaden Höjen.

Vaholm 3:1 Vaholms bro som uppförts någon gång mellan 1830 och 1880 är restaurerad och har informationsskylt. Byggnadsminnesförklaring av bron ägde rum 2010.

Vaholm 3:1 Vaholms bro

Invid herrgården, på gårdens ägor, står den märkliga Vaholms bro, veterligen den idag enda bevarade övertäckta bron i Sverige. Bron är uppförd i hängverkskonstruktion i två spann, någon gång mellan 1830 och 1880. Den omfattar huvudreglar av rundvirke och brobana av plank. Bropelare och landfäste är kallmurade i huggen sten med dragslag av järn. Överbyggnaden är en lätt konstruktion

av regelverk med faluröd panel och stickspåntak. Vid inventeringstillfället 1988 var bron förfallen. På 1990-talet genomgick bron en omfattande upprustning, till delar en nybyggnad. Den har ett synnerligen stort kommunikationshistoriskt värde. Bron förklarades i september 2010 som byggnadsminne enligt 3 kap. KML.

Vaholms valskvarn 1:1 och 1:19 Vaholms valskvarn

Vaholms kvarn

Valskvarn och silo är en anläggning i betong från 1946 med siloceller, kvarnhus och tork. År 1953 fanns här åtta dubbla valsstolar, ett par stenar, tre siktar samt full handelsmjölsutrustning, enligt Sveriges Bebyggelse. Intill står ett i senare tid ombyggt bostadshus samt ett stort falurött magasin som hört till herrgården. Uthus i konststen från tidigt 1900-tal.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Övrig kulturhistorisk lämning, enligt Raä, Fornminnesregistret:

- Raä Vad 9:3 Eventuell rest av förstörd grav (domarring)
- Raä Vad 22:1 Fornlämningsliknande lämning
- Raä Vad 28:1 Vaholms bro, se under Bebyggelse ovan.

Vaholms valskvarn 1:1 och 1:19 Vaholms valskvarn är en anläggning i betong från år 1946.

Kraftstationen*

Motiv och uttryck för miljön

Industrihistoriskt värdefull bebyggelsemiljö i anslutning till gammal by- och kvarnplats vid Tidån. Den mycket intressanta kulturmiljön karaktäriseras av en välbevarad kraftstationsbyggnad i tidstypisk industriarkitektur i tegel från 1921, dammanläggning, något yngre elverks- och sågverksbyggnader. Välbevarade villor, f.d. tjänstebostäder till elverket. Grönskande åmiljö.

Beskrivning

I östra utkanten av Tidans tätort, nära platsen för Lunne (Nederlunne) medeltida by, finns en samlad industrimiljö i anslutning till en gammal kvarnplats, Lunne kvarnar, vid Tidån. Denna del av Lunne, Nederlunne, ligger

ger nere vid Tidån medan Överlunne ligger ett par hundra meter längre upp mot söder. Tillsammans har Lunnens båda delar omfattat minst sex hela hemman på 1500-talet. Efter 1800-talets laga skifte flyttades gårdar ut från Nederlunne, några fick ligga kvar inom byns gamla tomt.

Vid ett fall i ån ligger en kraftstation (Lunne 9:1) i tidstypisk industriarkitektur i tegel från 1921 med närliggande byggnader för elverk (Lunne 9:3) och f.d. sågverk (Lunne 6:8). 1910 etablerades här en liten generator för elektrisk belysning. Detta blev ursprunget till kraftstationen som elektrifierade både kvarn och såg och gav kraft till trakten under namnet Kraftaktiebolaget Tidån-Nykvarn. För verksamheten förfogade man även över fall i Tidavad och reservkraft från Gullspång. Kraftverket med sin strama tegelarkitektur och

Lunne 9:1 Kraftstationsbyggnaden från 1921 är tidstypiskt utformad som en liten borganläggning med massiva murverk i tegel och bl.a. hörnkedjor i vit slätputs.

Lunne 6:8 Lunne såg. Sågverksbyggnaden blev ombyggd eller nybyggd på 1940-talet, exteriören är mycket väl bevarad sedan dess.

förhöjda mittparti flankeras av dammanläggningar. Elverksbyggnaderna präglas av ljusputsade längor från c 1920-30-tal och det f.d. sågverket främst av en faluröd länga från ca 1930-40-tal. I anslutning till kraftstation och elverk ligger ett välbevarat bostadshus från ca 1875 (Lunne 2:30), en f.d. manbyggnad från Lunne by, vilket på 1910-talet omvandlades till disponentvilla för kraftaktiebolaget. Här finns även en tidstypisk 1950-talsvilla i gult tegel med välbevarad exteriör (Lunne 9:2). Villan som byggdes som bl.a. kontor för verksamheten är något moderniserad i senare tid.

Den stora elektriska kvarnen i tegel från 1919-21 som låg mellan kraftverket och landsvägen mot Bällefors fanns kvar ännu vid byggnadsinventeringen av Skövde kommuns landsbygd 1988, men brann ner några år därefter. Där står idag en sentida typ av industrihall.

Den grönskande miljön kring ån och dammen är en viktig del av kulturmiljön.

Ingår också i

Lunne 2:30 och 9:1 uppmärksammades som enstaka byggnadsobjekt i *Carlquist, T. 1988. Detaljplan*

Gällande skydd

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att den välbevarade industrimiljön kan bibehållas, med sin tydliga koppling till perioden 1910-40-tal. Den grönskande åmiljön är mycket väsentlig att ta vara på. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kom-

Lunne 6:8, 9:1, 9:2 Industrimiljön med byggnader framför allt från 1920-, 30- och 40-talen är av mycket stort intresse.

munen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeariktad detaljplan enligt 5 kap. PBL.

Den bebyggelse som uppmärksammas 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Lunne 2:30

Belleforsvägen 9

Bostadshus, en f.d. manbyggnad till en bondgård i Nederlunne, från ca 1875 som troligen redan på 1910-talet övergick till att bli tjänstebostad till det nybyggda elverket. Exteriören har fortfarande en påtaglig 1870-talsprägel med en rikt arbetad panelarkitektur samt dekorativa fönsteromfattningar och i båda takfallen ursprungliga frontespiser. Exteriören är väl bibehållen även 2010.

Lunne 6:8 Lunne såg*

Belleforsvägen 11

Sågverksbyggnad, enligt uppgift nybyggd eller ombyggd på 1940-talet, med gjuten sockel, faluröd locklistpanel och spröjsade fönster samt eternittak. Anläggningen omfattade 1953 såghus, hyvleri och magasin. En del byggnader kan vara något yngre. Belägen nära den f.d. kvarnplatsen.

Lunne 9:1 Kraftstationen

Belleforsvägen 11

Omedelbart norr om platsen för den nedbrunna elkvarnen ligger kraftstationen som byggdes vid ett fall i Tidan, på samma plats som en tidigare vattenkvarn. Byggnaden är ett ståtligt exempel på en tidstypisk industriarkitektur i rött tegel med gjutjärnsspröjsade fönster och en riklig fasadutsmäckning med småorn, mönstermurningar och vita slätputspartier. Årtalet 1921 finns i en inskription på södra gaveln. Karaktäristiska dammanläggningar. Kraftstationens kulturhistoriska värde är väl bibehållet även 2010.

Lunne 9:2*

Belleforsvägen 11

1950 utfärdades bygglov för denna tidstypiska villa, ritad av Sigurd Persson, F.A. Neuendorf&Son Arkitektfirma, Skövde. Villan utformades med tre rum och kök, samt rum för kassa och bokföring, kamrer, lunchrum, samt direktörs- och styrelserum samt garage. Den var kontors- och personalbostad till kraftverket. Villan har tvådelad huskropp, fasad i gult tegel, murade fönster- och dörrumfattningar, skorstenar i gult tegel och enkupigt tegeltak. Falurött uthus med spröjsade fönster. Trädgårdstomt.

Lunne 9:3*

Belleforsvägen 11

Byggnader till elverk/ sågverk som använts till förråd och matsal, troligen från ca 1920-30-tal. Omfattar två hopbyggda envåningslängor med vitgul slätputsfasad, ursprungliga ljusbruna spröjsade fönster och dörrar samt eternittak. Ligger mellan kraftverket och den f.d. kvarnplatsen.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Lunne 2:30 är en f.d. manbyggnad till en bondgård i Nederlunne, från ca 1875 som troligen redan på 1910-talet övergick till att bli tjänstebostad till det nybyggda elverket. 1870-talsprägel är välbevarad.

TIDAN BYGGNADSOBJEKT

Götlunda 16:1 Godsmagasinet är idag den enda byggnaden som är kvar från järnvägsepoken i Tidå. Det är mot den bakgrunden mycket angeläget att det kulturhistoriskt värdefulla magasinet bevaras.

Berglunda 3:28 *

Skolvägen 3

Villa i västra delen av Tidå med prägel av ca 1955-60 med fasad i gult tegel, bruna ursprungliga fönster och tvåkupigt taktegel. Indragen entré med ljus lackad trädörr och svarta smidesräcken. Exteriören är mycket välbevarad. Tidstypisk villatomt med svart smidesstaket mot gatan.

Götlunda 16:1 *

Stort godsmagasin beläget på järnvägens västra sida, nära den f.d. järnvägsstationen. Magasinet har karaktär av ca 1930-40-tal, uppfört på gjuten sockel med trästommen beklädd med en faluröd tunn locklistpanel, under ett papptäckt flackt sadeltak. Byggnaden har tre stora in- och utlastningsluckor, fönstren är försatta. Magasinet är idag den enda byggnaden som är kvar från järnvägsepoken i Tidå. Byggnaden har på så sätt mycket stor betydelse för förståelsen av Tidåns ursprung som järnvägs- och industrisamhälle. Det är mot den bakgrunden mycket angeläget att det kulturhistoriskt värdefulla magasinet bevaras.

Lunne 1:18 *

Skövdevägen 11

Bostadshus från ca 1935-40 med affärslokal i bottenvåningen, centralt beläget vid genomfarten. Huset inrymde år 1953 fem rum och kök och lokal för Nils Olssons speceri- och diversehandel. Exteriören är väl bibehållen med gråmålad sockel, fasadrevetering av ljusgul spritputs, bruna ursprungliga tvåluftsfönster, entréer med järnräcken och tidstypiska dörrar. Det valmade taket täcks av tvåkupigt tegel. På gården står ett kombinerat uthus och garage från 1936, med gul locklistpanel, ursprungliga bruna dörrar och fönster samt shingeltak. Här inrymdes 1953 en affärslokal, kontor och fyra lagerutrymmen. Hela gårdsmiljön med bostads/affärshus och gårdshus är kulturhistoriskt värdefull som ett mycket bra exempel på 1930-talets centrumbebyggelse i en mindre tätort

Lunne 1:37 *

Snöplogsvägen 1

Villa från ca 1955-60 i 1 1/2 våning med källare, fasad i gult tegel, tidstypiskt vita fönsterbågar i mörka karmar, entré med smidesräcke och dörr av 1960-talstyp. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel samt röda betongpannor. Skorsten i gult tegel. Tidstypisk villatomt med grindstolpar i gult tegel och ett fint smidesstaket

Lunne 1:18 Hela gårdsmiljön med bostads/affärshus och gårdshus är kulturhistoriskt värdefull som ett mycket bra exempel på 1930-talets centrumbebyggelse i en mindre tätort

Lunne 1:54 Vid genomfartsvägen, invid Tidans Bensin och Kiosk (TBK), står denna lilla kioskbyggnad från ca 1940-50 som ett minne från en tidigare mackanläggning. Kiosken har en stark lokalhistorisk förankring i Tidan och är kulturhistoriskt värdefull.

Lunne 1:38 *

Snöplogsgatan 3
Villa från ca 1955-60 i 11/2 våning med källare, gråmålad sockel, fasad i gult tegel, tidstypiskt vita fönsterbågar i mörka karmar, entré med smidesräcke och dörr av 1960-talstyp. Balkongfront i vit sinuskorrugerad plåt. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Skorsten i rött tegel. Vidbyggd uteplats. Tidstypisk villatomt med smidesstaket.

Lunne 1:40 *

Snöplogsgatan 7
1950-talsvilla i en våning med garage i källaren. Huset har en mycket ursprunglig exteriör med fasad i gult tegel, gula tegelpaneler vid entrén med glasad trädörr och svart smidesräcke, vita tvåluftsfönster. Sadeltaket är omtäckt med betongpannor i övrigt är 1950-talsexteriören intakt. Tidstypisk villatomt med gång av kalkstensplattor, gula tegelstolpar vid ingången och ett svart smidesstaket mot gatan.

Lunne 1:42 *

Snöplogsgatan 8
Liten villa från ca 1945-55 i en våning med källare. Huset har ljusgul slät putsfasad, vita tvåluftsfönster, entré med ursprunglig dörr. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Vidbyggd uteplats. Tidstypisk villatomt med svart smidesstaket.

Lunne 1:44

Snöplogsgatan 4
Liten villa från ca 1950-55 i en våning med källare. Exteriören är väl bibehållen med bl.a. ljust gulgrå putsfasad, tegeltak, vita tvåluftsfönster och entré

med smidesrätten. Tomten avgränsas mot gatan av ett smidesstaket av samma ålder som huset.

Lunne 1:48 *

Skövdevägen 2
Längst i söder vid infarten från Skövde ligger en liten husgrupp med bl.a. en villa i 11/2 plan med källare, troligen från ca 1945-55. Den tidstypiska exteriören är väl bibehållen med ljusbeige ädelputs, vita tvåluftsfönster, entré med smidesrätten och ursprunglig dörr. Trädgårdstomten avgränsas mot landsvägen av en häck.

Lunne 1:54 *

Belleforsvägen 2
Vid genomfartsvägen, invid Tidans Bensin och Kiosk (TBK), står denna lilla kioskbyggnad som ett minne från en tidigare mackanläggning. Enligt uppgift från Hembygdsföreningen fanns här från första början, på 1940-talet, en bensinhandel, en Gulfmack, som Hugo Jonsson hade, jämte en taxirörelse. Nästa ägares mamma hette Margit Andersson och hon startade kioskrörelsen på 1950-talet. Kioskens pulpettak vilar på bruna takstolstassar, den har vita fönster och en ursprunglig karosseripanelad dörr. Nu befintlig vit plåtfasad kan dölja en ursprunglig träpanel. Idag är det mycket ovanligt i Skaraborg att sådana här små kiosker fortfarande finns kvar, trots att de en gång varit så vanliga i städer och mindre tätorter. Kiosken har, mot bakgrund av ovanstående, en stark lokalhistorisk förankring i Tidan och är kulturhistoriskt värdefull.

Lunne 1:44 Liten villa från ca 1950-55 i en våning med källare. Exteriören är mycket väl bibehållen sedan 1950-talet.

Lunne 1:62 Silobyggnaderna från 1952, som syns på bilden, bildar tillsammans med den större anläggningen från 1972 en agrarhistorisk modernistisk industrimiljö av mycket stort kulturhistoriskt intresse.

Lunne 1:62 *

Gamla vägen 14

I sydvästra Tidans, invid järnvägen, står två silotorn, ett äldre från 1952 och ett större, yngre torn från 1972, nära ett stickspår. De omges av yngre industrihallar m.m. som ett agrart präglad litet industriområde. Det yngre tornet i grå betong omfattar 15 större och mindre siloceller. Den äldre silon är uppförd 1952 i betong, målad ljusgrön, med nio cylindriska siloceller, sammanbyggd med utlastningsbrygga under plåttak. Envåningslänga med blekgul panel och slät puts, med grå slagportar m.m., sammanbyggd med fler envåningslängor. Silobyggnaderna bildar tillsammans en agrarhistorisk modernistisk industrimiljö av mycket stort kulturhistoriskt intresse, lokalhistoriskt sett starkt förankrad i Tidans roll som en centralort för omgivande jordbruksbygd.

Lunne 2:16 Rosenlid

Belleforsvägen 24

I Tidans östra utkant ligger detta bostadshus, byggt i plankkonstruktion 1923, med fasader i liggande fasspånpanel, idag ljusgrön, samt brutet takfall med tvåkupigt tegel. Exteriören är mycket välbevarad, även i detaljer såsom ursprungliga fönster och de karaktäristiska öppna förstukvistarna. Huset byggdes med två lägenheter, senare endast en. Till villamiljön hör omgivande trädgård samt ett uthus från 1920-talet.

Lunne 2:21 *

Lunnegatan 11

Bostadshus i villastil från ca 1915-30. Huset har sockel murad av konststen, fasad i liggande rosa fasspånpanel, vita tidstypiska jugendinspirerade fönster och brutet takfall med tvåkupigt tegel. Uthus med faluröd locklistpanel. Husen omges av en trädgårdstomt.

Lunne 2:33 *

Gamla vägen 6

Envåningsbyggnad troligen från ca 1920-30-talet. Den befintliga verkstadsbyggnaden tillbyggdes 1949 med en verkstad som ett lägre utbygge mot söder, efter ritningar av Sigurd Persson, Neuendorf&Son, Skövde. Byggherre var Ivar Lundén. Byggnaden inrymde verkstad med bilverkstad. Här fanns även lokaler för Tidans Motorskola som utbildade åtskilliga fordonsmekaniker och förare i bygden på 1940- 1960-talet. Det skedde inom ramen för Skövde Praktiska Skola (Yrkesskolan).

Byggnaden har vit spritputsad fasad under sadeltak med röda betongpannor. Röda småfönster och fönster med vita bågar i röda karmar. Lägre gaveltillbyggnad med pulpettak. Ingång med röda slagportar. Garage med faluröd panel och pulpettak. Byggnaden har mycket stark förankring i 1900-talets tätortsutveckling av Tidans och är p.g.a. sin bakgrund och väl bibehållna utformning kulturhistoriskt värdefull.

Lunne 2:49 *

Lunnegatan 6

Liten villa från ca 1945-50 med grön slätputs, tvåluftsfönster med vita bågar i mörka karmar, entré med karosseripanelad dörr och smidesräcke. Flackt sadeltak med tvåkupigt tegel, skorsten i rött tegel. Huset har ett ursprungligt utseende i behåll. Det inramas även liten villatomt.

Lunne 2:16 Rosenlid från 1923 är välbevarad sedan 1920-talet och ett mycket fint exempel på den tidens villabebyggelse.

Lunne 2:33 Verkstadsbyggnad troligen från 1920-talet som bl.a. inrymt bilverkstad och Tidans Motor-skola. Byggnaden har mycket stark förankring i 1900-talets tätortsutveckling av Tidans och är p.g.a. sin bakgrund och väl bibehållna utformning kulturhistoriskt värdefull.

Lunne 2:58 Storegården

Belleforsvägen 3, 5

Denna f.d. bondgård ligger i tätortens östra del. Den äldsta manbyggnaden från ca 1860 fanns ännu i behåll vid byggnadsinventeringen 1988, men finns inte kvar idag. En yngre manbyggnad från 1912 har förändrats ganska mycket under 1900-talet. Av störst intresse är gårdens uthusbyggnader, främst ett fårhus, ett dass och ett brygghus, samtliga troligen från sent 1800-tal. Fårhuset är murat av gråsten och täckt av ett tegeltak. Dasset är åttkantigt och falurött. Brygghuset har faluröd panel och tegeltak. På andra sidan vägen står ett timrat litet f.d. småfåhus, som numera är förfallet.

Lunne 3:13 Åkersberg *

Åkersbergsvägen 7

Åkersberg blev under 1800-talet en av traktens jordegendomar. Idag återstår den f.d. manbyggnaden som är en salsbyggnad i panelarkitektur med prägel av sent 1800-tal. Huset har fasad av liggande spontad panel samt spröjsade fönster och pardörr med fyllningar. Taket har ny typ av plåtavtäckning., i övrigt är 1800-talskaraktären väl bibehållen Stor parkliknande trädgård med höga lövträd och barrträd. Huset ligger i sydvästra delen av tätorten.

Närlunda 4:29

Hantverkargatan 5

Denna f.d. snickeriverkstad ligger centralt i stationsområdet som växte upp framför allt på 1910- och 20-talet. Här verkade Pettersson&Holm som gjorde köksinredningar. Verksamheten inriktades på 1960-70-talet på barstolar. Byggnaden är uppförd, troligen 1929, av trä, med fasad av faluröd liggande spontad panel, ursprungliga vita spröjsade fönster och med ingången placerad på ena gavelfasaden. Till vinden finns takkupa och lastlucka. Intill verkstaden finns uthus med falu-

Närlunda 4:29 Välbevarad snickeriverkstad från 1920-talet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

röd panel. Det är generellt mycket viktigt att bevara den här kategorin av enkla verksamhetsbyggnader, som berättar om järnvägssamhällets tätortsutveckling. Idag finns bara ett fåtal kvar i Skövdebygden. I Tidans är den f.d. snickeriverkstaden av ett mycket stort lokalhistoriskt intresse. Mot bakgrund av ovanstående är den av ett mycket stort kulturhistoriskt värde.

Närlunda 4:30 Norrby

Slingvägen 11

Välbevarat bostadshus från 1929 i två våningar under valmat tak, uppfört ursprungligen med fyra lägenheter. Sockeln är i konststen, trästommen är reveterad med gul spritputs samt har vita slätputsade omfattningar och rusticerade hörnkedjor. Frånsett yngre entrédörrar, något ändrat fönster samt takets betongpannor är exteriören, som är utförd i 1920-talsklassicism, oförändrad sedan 1920-talet. Exteriören gavs en mer stadsmässig utformning, eftersom huset ligger nära den f.d. järnvägsstationen och ingick i den nya tätortens representativa fasad mot Stationsgatan och järnvägen. Till Norrby hör en omgivande trädgårdstomt.

Närlunda 4:32 Solvik

Slingvägen 9

Bostadshus uppfört med drag av en nationalromantisk villastil med klassicistiska detaljer 1933, beläget intill Norrby, se ovan. Det byggdes från början med tre mindre lägenheter. Trästommen är reveterad med gul spritputs, huset har ursprung-

Närlunda 4:30 *Norrby från 1929 är starkt förankrat i stationssamhället Tidans.*

liga fönster med gröna bågar i vita karmar samt brutet takfall med tvåkupigt tegel. Exteriören ger ett mycket ursprungligt intryck av 1920-tal, endast entrédörren är yngre. Omgivande trädgårdstomt bidrar till den tidstypiska villakarakteren..

Närlunda 4:36 *

Slingvägen 7

Lamellhus från 1949 med ursprunglig exteriör i behåll (fönstersnickerier ommålade i mörkblått). Huset har vit spritputsad fasad, ursprungliga tvåluftfönster och takkupor, sinuskorrugerade balkongfronter och originalentré med gul tegelomfattning och glasad trädörr. Huset uppfördes med fem bostadslägenheter. Garage från samma tid med faluröd locklistpanel på masonitskivor och korrugerat plåttak.

Närlunda 7:2 *

Åkersbergsvägen 4

Villa med väl bibehållen sen 1950-talsprägel med fasad i gult tegel, vita fönsterbågar i mörka karmar och entré med smidesräcken men med yngre dörr. Taktegllet är utbytt mot betongpannor. Vidbyggt garage vid ena kortsidan. Tidstypisk uppvuxen villatomt med smidesstaket.

Närlunda 7:3 *

Åkersbergsvägen 6

Villa i gult tegel med sen 1950-talsprägel som påminner mycket om ovanstående, förutom att garaget är i källaren. Frånsett att taktegllet ersatts med betongpannor är exteriören oförändrad. T.ex. intakt entréparti med tidstypisk dörr i glas och lackat trä samt svarta smidesräcken.

Vad 1:9 Rättaregården

Vad Rättaregården

Rättaregården ligger öster om Tidans tätort, på östra sidan av Västra stambanan. Gården flyttades ut i samband med laga skifte i Vads by. Mangården omfattar manbyggnad från 1850 med två små rödfärgade flyglar (mindre bostadshus och magasin) från ca 1850-70. Den numera gråmålade manbyggnaden, med hallaskorstenar på taket och veranda från sent 1800-tal, har renoverats på senare år och fått en liten frontespis på framsidan. På fågården står bl.a. två stora ladugårdar från tidigt 1900-tal samt en stor stenkällare från sent 1800-tal. Rättaregården är en mycket fin helhet av en gårdsmiljö från 1850-1930-tal.

Vad 4:5 Olstorps festplats *

Olstorps festplats

Olstorps festplats ligger i en trädunge vid den utskiftade Olofsgården på Harabackarna precis nordost om Tidans tätort. Festplatsen inrättades av Tidans frivilliga brandkår och togs i bruk 1937. 1941 tog arbetarekommunen över festplatsen och 1945 Folkets Husföreningen. 1940- och 50- och tidigt 60-tal var en storhetstid med många kända artister. 1973 lades dock festplatsen ned och dansbana och byggnader revs. År 1977 återupplivades Olstorps festplats i privat regi och en ny anläggning med dansbana och olika byggnader uppfördes. Festplatsen som lockar besökare långväga ifrån omgärdas av ett högt plank och omfattar kiosker, kurar, vändkors, centralt belägen danspaviljong i omålat trä med toppigt tak m.fl.. Flertalet byggnader i övrigt har rödmålad panel. Byggnaderna präglas av impulser såväl av svensk sör-

Vad 4:5 Olstorps festplats är en mycket stor regionalhistorisk förankring i Skaraborgs nöjesliv och är ett bra exempel på hur en festplats etableras och utvecklas i en mindre industriort i en jordbruksbygd.

gårdsromantik som från country&western, vilket i mångt och mycket kan sägas vara karaktäristisk för svenskt 1970-tal. Olstorp har en mycket stor regionalhistorisk förankring i Skaraborgs nöjesliv och är ett bra exempel på hur en festplats etableras och utvecklas i en mindre industritätort i en omgivande jordbruksbygd. Förhistoriska fornlämningar ligger intill på Harabackarna.

Vads-Häljatorp 1:7 Källvik

Vaholmsvägen 11

I norra Tidan följer ett smalt bebyggelsestråk åns sydvästra sida, det är ett område längs Vaholmsvägen som bebyggdes med villor och egnahem på främst 1920- och 30-talet. Källvik byggdes med två lägenheter 1927. Plankstommen har fasad av gulmålad locklistpanel, sockeln är av konststen, ursprunglig typ av fönster med bruna bågar i vita karmar. Det brutna taket täcks av tvåkupigt tegel. Den tidstypiska villaexteriören är väl bibehållen sedan 1920-talet, fränsett att glasverandan vid entrén blev inbyggd 1971 och överbyggdes med balkong. Trädgårdstomt. Garage från ca 1930-talet med faluröd locklistpanel, stora slagportar och taktäckning med svart pannplåt.

Vads-Häljatorp 1:7 Källvik från 1927 är ett mycket fint exempel på 1920- och 30-talets villa-bebyggelse i Tidan.

Namnet står i vita versaler över entrén. Kur med liggande spontad panel, rödmålad, två omklädningsrum med rödmålad fjällpanel och papptak, klubbstuga med röd fjällpanel. Några sittbänkar under skärmtak. Anläggningen omges av ett träd-nätstängsel. Vadsbovallen är av stort kulturhistoriskt intresse som en äldre idrottsplats och är lokalhistoriskt sett av mycket stor betydelse med sin koppling till folkrörelsen och industriorten Tidans utveckling under 1900-talet.

Vads-Häljatorp 3:3 Vadsbovallen*

Vadsbovallen

I nordvästra delen av tätorten ligger Vadsbovallen. Den första idrottsplatsen låg vid Vävarevägen. Vadsbovallen fanns på plats när en plan för denna del av Tidan upprättades 1942. När Yllefabriken slog igen 1966 rustades idrottsplatsen upp som ett arbetsmarknadsprojekt. Kommunen övertog då verksamheten men på senare år är den åter i Idrottsföreningens regi. Vadsbovallen ger fortfarande ett mycket bra helhetsintryck av en idrottsplats från 1930-40-tal.

Vads-Häljatorp 3.3 Vadsbovallen är av stort kulturhistoriskt intresse som en äldre idrottsplats och är lokalhistoriskt sett av mycket betydelsefull med kopplingen till folkrörelsen och industriorten Tidans utveckling under 1900-talet.

Vads-Häljatorp 3:10*

Vadsbovägen 5

Flerbostadsvilla från ca sent 1940-tal med välbevarad exteriör. Huset har gråmålad sockel, gul tegelfasad, vita tvåluftsfönster och balkongfronter i ljusbrun sinuskorurerad plåt. Ursprunglig entré med skärmväggar i gult tegel samt dörr i glas och lackat trä. Tomt med lövträd och ett fin svart 1950-tals smidesräcke mot gatan. Tvåbilsgarage i gult tegel med enkupigt tegeltak och plåt- eller skivklädda dörrar. Fin helhet av sent 1940-tal.

TIMMERSDALA TÄTORT

Timmersdala stationssamhälle år 1914. Vid stationshuset från 1909 (till vänster i bild) har en husgrupp vuxit upp vid mötet mellan Mariestadsvägen och Torggatan. Valunda syns till höger om stationshuset. Fotograf ej angiven. VGM.

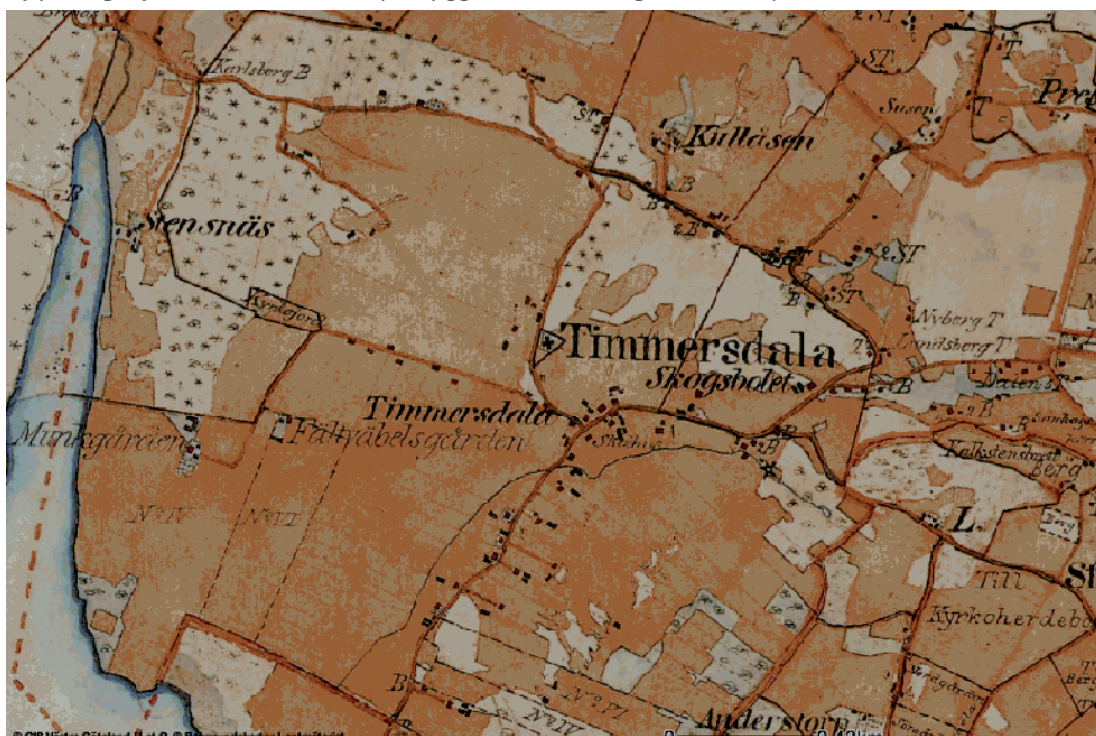
Landskapet ger inramningen - byn ger bakgrunden

Timmersdala socken, ligger vid nordvästsluttningen av Billingen, ca 15 kilometer nordväst om Skövde stad. Genom socknen skär riksväg 26, Skövde-Mariestad. Socknens yta består delvis av utpräglad skogsbygd på Klyftamon i väster, väster om sjön Lången. Odlingsbygden i öster, i kambrosilurbygden på bergssluttningens nedre del, präglas av Vallebygdens småkuperade kamellandskap med kullar och gropar ovanför lerdalgången längs Lången. Utöver jord- och skogsbruk var den småskaliga men intensiva stenindustrin som bedrevs i Billingsbygden

också en viktig näring. Det var framför allt kalkbränning och sandstensbrytning med tillverkning av slipstenar som var viktiga grenar av stenindustrin. Redan 1756 omnämns bönderna i Timmersdala by som slipstenshuggare. Vid sidan av Timmersdala kalkbruk och de närbelägna kalkbruken i Dämman och Karlsfors bör omnämnas AB Kolm som i tidigt 1900-tal bröt kolm ur alunskiffern för att försöka utvinna radium.

I socknens centrala del ligger tätorten Timmersdala som är belägen på markerade ryggar och kullar ovanför sjön Lången. Det är en av de mest naturskönt belägna tätorterna i Skövde kommun. Tätorten

Häradskartan från 1877-1882 ger en bild av Timmersdala by efter 1850-talets laga skifte. Trots gårdsutflyttningar fanns där en samlad bybebyggelse i anslutning till sockenkyrkan.

innefattar i sin östra del den gamla kyrkbyn men har i övrigt framför allt ursprung som ett stationssamhälle.

Byn är känd sedan 1400-talet men kan mycket väl ha en förhistorisk bakgrund. Förhistoriska fornlämningar, varav flerajärnåldersgravar, finns både vid byn och i kulturlandskapet i sluttningarna sydost om byn. Kyrkan uppfördes ursprungligen på 1100- eller 1200-talet och ligger i vad som var den oskiftade byns västra del. Timmersdala by var en stor by om 10 hela hemman redan på 1500-talet, och under 1700-talets hemmansklyvningar ökade antalet gårdar. Laga skifte genomfördes 1854-59, varvid byn splittrades och många gårdar flyttades ut från det gamla byläget. I byn fanns även gästgivaregård på Grönegården och runt 1880 fanns där även postkontor, skola och missionshus.

Trots gårdsutflyttningar vid laga skiftet finns här fortfarande en samlad bybebyggelse. Utflyttade gårdar ligger även inom den nuvarande tätortens västra del. I den nuvarande kyrkbyn finns vid sidan av sockenkyrka och kyrkogård även en mindre klunga bondgårdar samt ett nytt församlingshem och ett f.d. missionshus. Folkskolan från 1877, senare församlingshem, som låg här brann 1997. Nära kyrkan låg bostadshuset Kyrketorp, det äldsta skolhuset, från 1842, som brann ner i sen tid. Småskolan från tiden kring 1900 som låg vid kyrkan, revs tidigare under 1900-talet.

Utveckling och drivkrafter - järnvägsstation och kalkindustri

Hösten 1909 öppnades den smalspåriga Skara – Timmersdala Järnväg (STJ) för trafik. Kalkindustrin kring norra Billingen spelade en betydelsefull roll för banans tillkomst. Det fanns även långt gångna tankar kring att förlänga bansträckningen norrut till Mariestad, men så blev inte fallet. Strax nordväst om kyrkbyn växte ett litet stationssamhälle fram under 1900-talets första decennier i anslutning till järnvägslinjens ändstation. Staten gick in och övertog driften redan 1921 och 1925 tog Västergötland-Göteborgs järnväg över trafiken på banan. Persontrafiken på

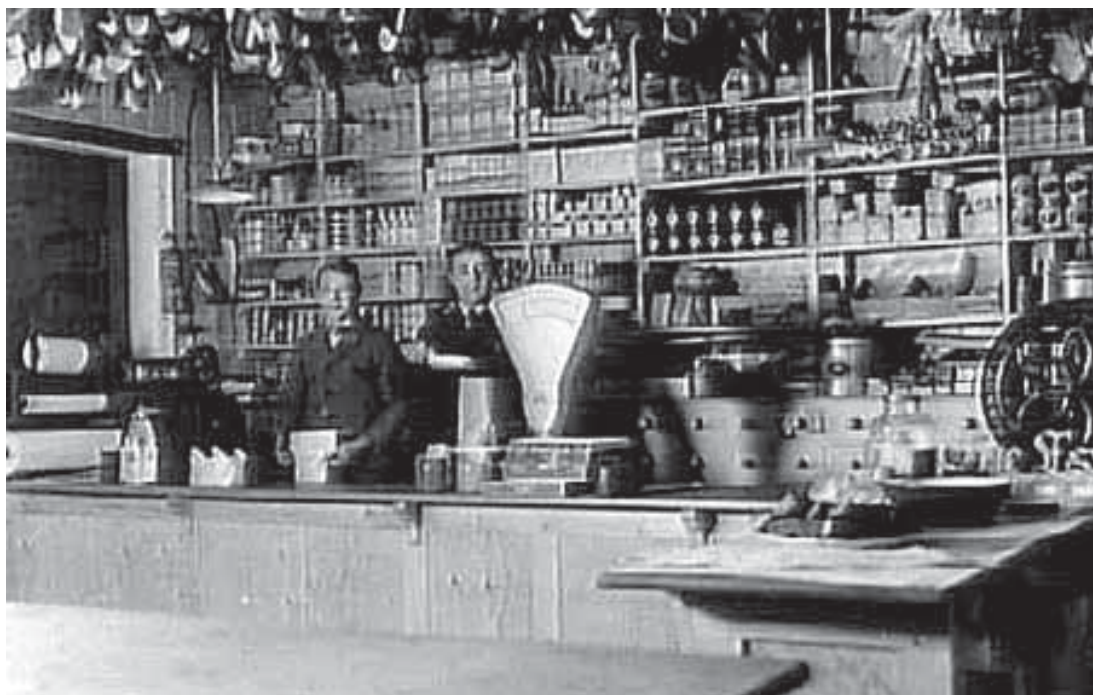
Tåget anländer till Timmersdala station. Foto från 1909, samma år som järnvägen invigdes. Foto i privat ägo, ej angiven fotograf.

STJ lades ned redan 1932, medan gods- och trafiken till Timmersdala pågick till 1939. Dämmans kalkbruk mellan Timmersdala och Lerdala utnyttjade godstransporterna på järnvägsträckningen till Skara ytterligare en tid, men 1952 lades STJ i sin helhet ned. Även om järnvägssträckningens anläggande blev startskottet för Timmersdala utveckling under 1900-talet, så fortsatte expansion och utbyggnad trots järnvägens nedläggning. Såväl bostäder som industrilokaler uppfördes och tätortens invånarantal växte till ca 600 invånare 1950.

Stationssamhället växer fram

Ofta kännetecknades många av de nya stationssamhällena av, som i Timmersdala, att en liten järnvägsstation placerats i anslutning till en äldre kyrkby. Timmersdala var STA:s ändstation och ett av banans större stationshus byggdes vid Mariestadsvägen i sluttningen nedanför sockenkyrkan.

Gemensamt för samtliga stationssamhällen är att de kom att bli lokala knutpunkter för kommunikation och handel, särskilt handeln med spannmål och andra jordbruksprodukter. Kommersen och det sociala livet kring stationen drog efterhand till sig annan handelsverksamhet och även hantverk och service. Fler människor slog sig ner vid stationen och olika småföretag etablerades. Samhällsinstitutioner såsom postkontor, telefonstation och bankverksamhet knöts oftast till stationssamhället.

*Handlanden Johan Ahlin med anställd i Ahlins affär, Timmersdala, i december 1929.
Foto: Gustav Wennerholm. VGM.*

Stationsområdenas tidiga bebyggelse var oreglerad och växte upp på den mark som stod till buds. I regel dröjde det till långt in på 1900-talet innan särskilda planer upprättades för att strukturera användningen av mark och utformningen av bebyggelsen. Den äldsta bebyggelsen bestod i regel av ett stationshus med uthus, ofta ett spannmålsmagasin, handelsbodar med lager, ofta ett mindre snickeri samt en liten grupp bostadshus med uthus. Den första bebyggelsen var ofta mer präglad av bostadshusen på gårdarna i trakten än av stadsbebyggelsen. Vid huvudgatan kunde i regel byggas mer stadsmässiga villalikhande bostadshus i trä, i övrigt dominerade ljusmålade panelklädda mindre trähus, omgivna av trädgårdar samt faluröda bodar och andra ekonomibyggnader.

Ovanstående karaktärisering stämmer ganska bra överens även på Timmersdala. Där uppfördes liknande bostads- och affärshus samt villor med panelad eller putsad fasad och omgivna av en trädgårdstomt, främst vid Mariestadsvägen och Torggatan, där handlare, hantverkare och andra näringsidkare etablerade sig. Mest utmärkande var Valunda som byggdes 1909 i en utpräglad stadsmässig villastil framför järnvägsstationen. Även

angränsande del av Vallgatan fick villor och egna hem, t.ex. Eksberg från 1922. Via Torggatan knöts det nya stationsområdet ihop med området uppe vid sockenkyrkan och nere vid mötet mellan Torggatan och Mariestadsvägen anlades ett litet torg. Postkontor inrymdes i det nybyggda stationshuset och några år senare fick orten telefonlinje och elektriskt ljus. Caféer och pensionat fanns kring Mariestadsvägen/Torggatan med tanke på att orten var en av banans större järnvägsstationer.

Att man hade byggt tegelhus vid huvudgatan sågs enligt Skaraborgsbygden från ca 1930 som ett tecken på framtidsstro. Det bör syfta på tätortens förnämsta bostadshus, Sveaborg, disponentvillan till Dämmans kalkbruk, som byggdes 1927 som ett putsat större tegelhus med representativ utformning. Annars dominerades byggandet av trähus.

Runt 1930 fanns i Timmersdala tätort byggmästare, cykelreparatörer, garvare, skomakare, skraddare, slaktare, smeder, snickare, trädgårdsmästare och urmakare, allt enligt Skaraborgsbygden. Skaraborgs Enskilda Bank hade avdelningskontor i samhället. Gästgivaregården hade i tidens tecken blivit bilstation. 1950 byggdes brandstationen nära järnvägen och på

Flygfoto från 1950-talet över Timmersdala tätort. Kyrkan syns till höger nere i bild. Till vänster syns Timmersdala skola som byggdes 1951-1952. Ålderdomshemmet och kommunhuset har ännu inte uppförts (tillkommer 1964-1965) vilket daterar bilden till mellan 1952 och 1964. Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed. VGM.

1940- eller 50-talet den allmänna bastun intill denna.

Både Timmersdala och Väring utvecklades till betydelsefulla bussknutar med busstationer. Järnvägsstationen i Timmersdala blev busstation efter att persontrafiken avvecklats 1932. I Skövdebygden har det funnits gott om agrar småindustri såsom kvarnar och andelsmejerier samt ofta jordbruksrelaterade mekaniska verkstäder och/eller motor- och reparationsverkstäder. Timmersdala på 1930-talet hade bl.a. mejeri samt Sixtensgårdens kvarn.

Textilindustrin kom under tidigt 1900-tal att få stor betydelse i Tidans samhälle, men även andra orter i norra delen av Billingsbygden berördes, om än inte lika mycket som Tidan. Främst gäller det Timmersdala och Väring.

I industrialismens spår växte folkrörelserna fram, ofta förankrade i de nya samhällena kring industri och järnväg. Timmersdala hade politiska föreningar, främst Folkets Hus med samhällets biograf. Där fanns även idrottsförening med idrottsplats i väster, då utanför tätorten. I Timmersdala byggde Svenska Missionsförbundet ett missionshus 1898, använt även av baptistförsamlingen och även av

Pingströrelsen innan de sistnämnda 1953 flyttade in till samhällets centrum. Bland föreningsverksamheter märktes skytteförening samt Röda kors- och syföreningar.

Storkommuncentrum och villasamhälle

Det är framför allt på 1950-talet, efter andra världskrigets slut 1945, som det moderna villasamhället formas, när den svenska folkhemsepokens samhällsvisioner börjar förverkligas och god samhällskonjunktur, bilismens utveckling och högre levnadsstandard bidrar till att drömmen om den egna moderna villan kan realiseras. Det innebär att det är i industrialismens 1950- och 60-tal som det moderna Timmersdala tar form.

1952 skapades Timmersdala storkommun av socknarna i Bergs pastorat som sedan 1862 utgjort egna småkommuner. Timmersdala blev centralort och det var dit storkommunens offentliga verksamhet koncentrerades. 1950-talet blev överhuvudtaget en expansiv period för samhället.

Trots järnvägens definitiva nedläggning på 1950-talet fortsatte tätorten att växa, etablerad som kommunal centralort,

Villagatan hör till de gator som bebyggs framför allt efter att 1954 års byggnadsplan antagits. Flera små villor i gult tegel och med tegeltäckta sadeltak hör till tidsperioden sent 1950-tal- ca 1960.

liten industriort och centrum för omkringliggande jordbruksbygd.

På samma sätt som järnvägens anläggande hade skapat förutsättning för samhällets utbyggnad medförde funktionen som kommuncentrum att olika offentliga byggnader måste uppföras. På storkommunerna lades ett större ansvar för utbyggnaden av viktiga samhällsfunktioner såsom skola och äldreomsorg m.m. År 1953 stod den nya centralskolan i Timmersdala färdig och 1964-65 byggdes ett kommunhus, där även postkontor och bibliotek inreddes. I anslutning till kommunhuset uppfördes även ett ålderdomshem, senare tillbyggt under 1980-talet med sjukhem och vårdcentral.

Stationssamhället vid järnvägen har under loppet av 1900-talet vuxit samman med den agrara miljön i gamla sockencentrum öster om kyrkan. Väster om stationssamhället byggdes småhus och enstaka flerfamiljshus fr.o.m. 1950-talet där årsringarna från 1950-, 60-, 70- och 80-talet oftast är tydliga.

1954 antogs en ny byggnadsplan för Timmersdala. Planen lade fast samhällets expansion. Dels innefattades den redan påbörjade centrumutvidgningen i söder vid Skolgatan/Vallgatan med skola, äldreomsorg och kommunal förvaltning. Här byggdes även en del villor på 1950- och 60-talet. Dels fastslogs utbyggnaden åt väster (västnordväst) som kom att sätta

Parkgatan har bebyggelse från 1930-tal och framåt, men främst kännetecknas gatan av den ståtliga allén av högvuxna lövträd och den prägel av 1940- och 50-tal som vilar över gaturummet och de många putsade små hyreshus och villor som omger den

Flygfoto från 1965-70 ca över Timmersdala tätort. Kyrkan syns till höger i bild. Till vänster syns Timmersdala skola som byggdes 1951-1952 samt ålderdomshemmet och kommunhuset som uppfördes 1964-1965. Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed. VGM.

prägel på tätortsutvecklingen under resten av 1900-talet. En viss byggnation av bostadshus var redan påbörjad på andra sidan Mariestadsvägen, där låg även textilfabriken t.ex., men nu lades området kring Långgatan, Parkgatan, Ringvägen och Villagatan m.fl. gator helt in i den nya planen. Parkgatans allé av höga lövträd kom att bli ett ståtligt inslag i gatubilden.

På 1950-talet var AB Timatrikå vid Långgatan den största industrin i Timmersdala. Timatrikå hade bildats 1945 genom sammanslagning av tre mindre trikåindustrier. Verksamheten var igång till 1974. Vidare fanns på 1950-talet smidesverkstäder, måleriverkstäder, skomakeri, skrädleri m.fl. andra hantverksutövare, allt enligt Sveriges Bebyggelse. En möbelfabrik fanns en tid och en finmekanisk verkstad etablerades. Till bilreparationsverkstaden fanns knutna både en taxistation och en trafikskola. Två banker hade lokalkontor på orten, dels som tidigare Skaraborgs Enskilda Bank, dels Mariestads Sparbank. Det fanns flera mjölk-, livsmedels- och speceriaffärer samt bagerier och konditorier m.m.

År 1964 grundades Sjödalshus, som efter en blygsam start skulle komma att

bli en betydande tillverkare av kataloghus, särskilt under 1970- och 1980-talet. Sjödalshus kom att bli en känd trähustillverkare som fick stor betydelse för Timmersdala. Verksamheten har nu på senare år överflyttats till Götene, först flyttades produktionen, därefter administrationen.

Frånsett enstaka små flerbostadshus och flerbostadsvillor kom expansionen västerut på 1950- och 60-talen nästan helt att handla om villabebyggelse. Vid Långgatan/Parkgatan intill textilfabriken byggdes ett kvarter med fyra flerbostadshus på 1960-talet, ett av tätortens få flerbostadsområden. Där uppfördes även en radhuslänga med ortens pensionärshem. 1966 lades en ny byggnadsplan ut söder om skolan, kring bl.a. Billingsgatan och Bäckvägen, där tidstypiska villor uppfördes.

Timmersdala storkommun upphörde när nuvarande Skövde kommun bildades 1971. Detta sammanföll med en stor expansionsperiod för Skövde, bl.a. som en ny centralort i Skaraborg, framför allt i och med tillkomsten av Kärnjukhuset 1973, samt förstärkningen av Skövde som försvarsort och industriort. Stadens expansion gynnade även de omgivande mindre

Vy från kyrkbacken ner längs Torggatan. Till höger syns den ståtliga villan Sveaborg från 1927.

tätorterna. Timmersdala blev i likhet med flera andra tätorter i kommunen en liten förstad med stor inpendling till Skövde. Samhället hör dock till de tätorter som fått en tydlig profil av ett levande kommundelscentrum med egen identitet kring skola, service och verksamheter.

År 1972 planlades ett stort område i väster med Parkgatans västliga fortsättning och vidare väster om Bäckedalsvägen. Nygatan, Gärdesvägen, Gökstigen och Kärleksstigen hör till de gator som kom att bebyggas med villor fram till 1980-talet.

1972 lades även ut en ny plan i norr för bl.a. industriområdet norr om Industrigatan. Längs Industrigatan uppfördes under 1900-talets senare del en stor mängd industrilokaler för olika företag. 1982 tillkom planen för villaområdet kring Fornminnesvägen längst i nordväst. Förtätning med villor har under 1900-talets senare del skett lite här och var inom ramen för befintlig bebyggelse, även kring kyrkan vilket även gjorts på 2000-talet. Karaktären av villasamhälle har blivit betydligt mer påtaglig under 1900-talets senare del.

Samtidigt som invånarantalet i Timmersdala nu i tidigt 2000-tal ökat till ca 900 invånare, har det varierade näringslivet från 1900-talets mitt med en mängd butiker, hantverkare och näringsidkare minskat.

De rikliga spåren av en lång historia – tätorten som kulturmiljö

För en lång historisk koppling med den gamla byns kontinuitet står kulturmiljön i Timmersdala by som omfattar en egen helt agrar enhet inom tätorten. Här finns ett gammalt byläge med medeltida kyrkplats och ett anslutande laga skiftespåverkat kulturlandskap kring utskiftade bondgårdar. Bland flera välbevarade gårdsmiljöer och byggnader från 1800- och 1900-talet märks Grönegården (Timmersdala 3:4), Stommen (Timmersdala 5:2) och Villa Illinois (Bäckedalen 18.1). Påtagligt är det välbevarade fortfarande småskaligt präglade kulturlandskapet i slutningen mot skiffer- och kalkstenstrasser. Kyrkomiljön präglas av den högt och naturskönt belägna kyrkplatsen med den ursprungligen medeltida kyrkan och kyrkogården med stiglucka och äldre gravvårdar från 1600- och 1700-talet. I sin äldsta del har kyrkogården en äldre karaktär i behåll. Gravvårdarna speglar genom inskrifter och utformning socknens historia genom åtminstone de tre senaste seklerna.

Timmersdala är det största och mest välbevarade stationssamhället inom Skövde kommun idag, trots att järnvägen försvann redan på 1950-talet. Timmersdala centrum är en kulturmiljö från stationssamhällsepoken som fortfarande ger en god helhet av tidigt 1900-tal. Flera viktiga byggnadsobjekt har en välbevarad utformning som är typisk för stations-

Timmersdala skola byggdes 1951-1952 och äldreboendet Billingsdal byggdes 1964-1965, jämte kommunalhus och bibliotek. Sammantaget finns här en mycket intressant bebyggelsemiljö med institutionsarkitektur i 1950-talmodernism, en av de främsta i Skaraborg i sitt slag.

samhällena. Här finns det f.d. stationshuset från 1909 (Timmersdala 26:10) och vid Torggatan/Mariestadsvägen affärs- och bostadshus från 1910-30-talen samt uthus- och verkstadslängor från samma tid. Timmersdala, Lerdala och Ulvåker är de enda stationssamhällen i Skövde kommun där det f.d. stationshuset fortfarande finns kvar. Även Valunda (Bäckedalen 1:12) från 1909 är en kulturhistorisk märkesbyggnad för stationssamhället.

Disponentvillan Sveaborg från 1927 (Bäckedalen 1:32) är ett ståtligt prov på den tidens villaideal. Eksberg från 1922 (Timmersdala 1:18) är ett fint exempel på lite mindre villor/egnahem från tiden kring 1920. Fina exempel på de lite enklare utformade putsade villor som uppförs på 1940-talet kring Mariestadsvägen och även Parkgatan är t.ex. Gerdhem (Timmersdala 26:7) från 1948 vid Mariestadsvägen. Ett bra exempel på ortens mer funkisinspirerade putsade villor och små flerbostadsvillor från 1940-talet är t.ex. Nyhem från 1944 (Timmersdala 26:6), grannhus till Gerdhem.

Samtliga mindre tätorter präglas mer eller mindre av de senaste 50-60 årens samhällsutveckling. 1950-talets folk-

hemsbygge och industrialismens slutskede på 1960-70-talen har satt stark prägel på Timmersdala tätort som upplevde en stor expansion som storkommuncentrum 1952-71. Därefter har tätorten fortlevt som ett levande kommundelscentrum och villa- och industrisamhälle med samhällsservice i Skövde kommun. Det finns flera kulturmiljöer och byggnadsobjekt som på ett särskilt bra sätt återspeglar tätortsutvecklingen fr.o.m. sent 1950-tal och framåt.

Den förnämligaste kommunala servicenläggningen utanför Skövde stad tillkom i Timmersdala vid 1953 och 1965 (Bäckedalen 1:61 och 1:62). Det är ett av Skövde kommuns främsta exempel på modernistisk institutionsarkitektur från den tiden och omfattar en tidstypisk anläggning med flera samhällsbärande institutioner. Centralskolan från 1953 utfördes med genomfärgade ädelputsfasader och kommunhus/bibliotek i rött tegel från 1964-1965. Den tillbyggdes på ca 1980-talet i tegel med vårdcentralen. En utformning liknande skolan fick äldreboendet Billingsdal i grön ädelputs och tegel 1964-1965

Ur kommunikationshistorisk synpunkt är även bilverkstäder som minner om bilismens expansion och motoriseringen av landsbygden under folkhemsepoken av stort intresse. Timmersdala 16:1 inrymmer en tidstypisk bilverkstad i gult tegel under pulpettak från ca 1950-talet.

Vid Långgatan finns ett välbevarat flerbostadskvarter från 1960-talet, (Timmersdala 3:34, 3:62) i anslutning till det f.d. pensionärshemmet från 1963, belägna vid den f.d. textilfabriken AB Timatrikå från 1940-talet (Timmersdala 26:8). Flerbostadskvarteret innehåller fyra gulputsade lamellhus med ursprungligt utseende bevarat, samt grönytor och lövträd, i tidstypisk samplanering. Som helhet är detta en intressant kulturmiljö med en stark historisk förankring i efterkrigstidens expansiva tätortsutveckling för Timmersdala som småindustriort och nyblivet storkommuncentrum.

I tätorten finns även flera villor som är bra exempel på folkhemsbyggande och representerar olika typer av kataloghus, främst från sent 1950-tal, men även från 1960-talet och in på 1970-talet.

Till skillnad från Skultorp finns i Timmersdala endast ett fåtal exempel på 1950- och 60-talsvillor med en mer detaljerad arkitektonisk utformning i modernism. Bäckedalen 1:38 vid Torggatan är ett bra exempel på en modernistisk villa.

Fina exempel på små putsade villor med sen 1950-talsprägel finns bl.a. i kulturmiljön kring skolan, t.ex. Bäckedalen 1:60, 1:61 och 3:25. Ett annat exempel finns vid Villegatans mynning med två likadant utformade villor i gult tegel med tidstypiska detaljer bevarade, Timmersdala 32:2 och 32:3. Vid Långgatan ligger två liknande villor, dock uppförda först ett stycke in på 1960-talet, Timmersdala 3:32 och 3:33. Tidstypiska små 1960-talsvillor finns bl.a. kring Billingsgatan och Bäckvägen, fina exempel är Timmersdala 5:25 samt 23:18, 23:19 och 23:20.

Kärleksstigen i Timmersdala hör till de villaområden som bäst ger uttryck för det sena 1970-talets utbyggnad i de mindre tätorterna. Många sådana områden finns runt om i kommunens tätorter, men Kärleksstigen har inte förändrats utan bibehåller det tidstypiska utseendet. I anslutning till Kärleksstigen sparades dessutom en del av kulturlandskapet som ett grönområde med stengärdesgårdar och de förhistoriska fornlämningarna blev en del av grönområdet.

***Kärleksstigen** i Timmersdala hör till de villaområden som bäst ger uttryck för det sena 1970-talets utbyggnad i de mindre tätorterna i Skövde kommun.*

TIMMERSDALA KULTURMILJÖER

Kärleksstigen*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö som framför allt karaktäriseras av villabebyggelse med tydlig prägel av sent 1970-tal med fasad i gult tegel och panel, samt med vinkelbyggt garage. Öppna tomter.

Här finns även inslag av äldre kulturlandskap i grönområde där gamla stengärdesgårdar och förhistoriska fornlämningar integrerats.

Beskrivning

Kärleksstigen ingår i ett villaområde beläget i nordvästra utkanten av Timmersdala tätort. Det område som uppmärksammas här omfattar 11/2-plansvillor med vidbyggt vinkelställt garage med platt tak (Timmersdala 3:123-3:125, 3:136-3:141, 3:144). HSB Skövde Ek. Förening erhöll 1976 bygglov för tio enfamiljshus med garage. Ritningarna utfördes av Stig Axell, ATRIO Arkitektkontor, Jönköping. Byggare var Byggnads AB Harry Sjögren. Husen har tidstypiska planlösningar som omfattar fem sovrum, matrum, vardagsrum, allrum, kök tvätt och badrum. Villorna har gult fasadtegel samt panel i gavelrösten. Panelen är numera målad i olika färger inom området, tidigare mer enhetligt färgsatt. Villorna har indragna balkonger å gavelfasaden, flertalet villor bär fönsterluckor. Sadeltaken täcks av mörka betongpannor. De öppna villatomterna avgränsas med häckar mot gatan. När området planerades sparades befintliga stenmurar och förhistoriska fornlämningar i söder och öster. Även befintliga lövträdungar integrerades med det grönområde som iordningsställdes och som omger en liten spelplan. Fornlämningarna är gravar från brons- eller järnålder och består i söder av tre stensättningar, varav två är kvadratiska och en rund, som ligger samlade (Raä Timmersdala 19:1-19:3). En fjärde stensättning som

låg öster om husen undersöktes arkeologiskt och borttogs 1973.

Området har en ursprunglig karaktär i behåll och återspeglar ett villaideal från sent 1970-tal. Några enskilda byggnadsobjekt uppmärksammas inte här, det är områdets helhet som är av störst betydelse.

Ingår också i

Detaljplan

Gällande skydd

Fornlämningar skyddas av 2 kap. KML.

Rekommendationer

Områdets välbevarade sena 1970-talskaraktär är mycket viktig att bibehålla. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Spår av äldre kulturlandskap bevaras. Fornlämningar (se ovan).

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Ingående enskilda objekt i miljön Fornlämningar

- Raä Timmersdala 19:1 Stensättning. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 19:2 Stensättning. Fast fornlämning.

HSB Skövde Ek. Förening erhöill 1976 bygglov för tio enfamiljshus med garage. Ritningarna utfördes av Stig Axell, ATRIO Arkitektkontor, Jönköping. Områdets välbevarade sena 1970-talskaraktär är mycket viktig att bibehålla.

- Raä Timmersdala 19:3 Stensättning. Fast forn-
lämning.

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Se ovan

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Övrig kulturhistorisk lämning, Raä Fornminnes-
registret:

- Raä Timmersdala 18:1 Rund stensättning, arkeologiskt undersökt och borttagen 1973. Fyndmaterialet daterades till yngre bronsålder- järnålder.

Här finns även inslag av äldre kulturlandskap i grönområde där gamla stengärdesgårdar och förhistoriska forn lämningar integrerats.

Långgatan*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö av stort intresse som framför allt ger ett mycket gott exempel på efterkrigstidens flerbostadsbebyggelse i anslutning till småskalig industrimiljö i en mindre tätort under folkhemsepoken. Den har överhuvudtaget en stark historisk förankring i efterkrigstidens expansiva tätortsutveckling för Timmersdala som småindustriort och nyblivet storkommuncentrum.

Den lilla kulturmiljön med dess olika delar återspeglar efterkrigstidens samhällsutveckling både på nationell och lokal nivå. Kulturmiljön karaktäriseras dels av AB Timatrikås från 1940-talet en välbevarad småskalig industribebyggelse med stark förankring i samhällets industrihistoria, dels av ett välbevarat flerbostadskvarter från ca 1960-talet, dels av en radhuslänga (f.d. pensionärshem) från 1960-talet, beläget nära fabriken. Bostadsområdet innehåller gulputsade lamellhus med ursprungligt utseende bevarat, samt grönytor och lövträd, i tidstypisk samplanering. Mycket fint helhetsintryck av 1940- och 1960-tal.

Beskrivning

Område beläget i tätortens mellersta del vid Långgatan och Parkgatans allé m.fl. gator. Det omfattar f.d. AB Timatrikås industribyggnad från 1940-talet, ett angränsande flerbostadskvarter från 1960-talet samt ett pensionärshem från samma tid.

De fyra flerbostadshusen (Timmersdala 3:34 och 3:62) ligger två och två, husparen är mycket lika varandra, men är inte identiska.

Till vänster de välbevarade flerbostadshusen från 1960-talet och till höger f.d. AB Timatrikås förnämliga industribyggnad från 1940-talet som inramar denna del av Långgatan.

Det öppna gårdsrummet mellan husen omfattar bl.a. gräsmatta, planteringar och buskage, på tomten finns även stora lövträd. Lamellhusen karaktäriseras bl.a. av fasader i ädelputs i gulbrunt, gult och ljusgrönt, med partier i tegel, panel i gavelrösten, perspektivfönster och ursprungliga entréer i trä med sidoljus. Båda husparen har i stort sett ett ursprungligt utseende i behåll, särskilt husen på 3:34 har en mycket hög ursprunglighet, även i detaljer, här finns även tegeltaket i behåll.

De fyra lamellhusen bildar en mycket fin och välbevarad helhetsmiljö från 1960-talet, ett gott exempel på planering och utformning av ett flerbostadskvarter i en mindre tätort. En närliggande radhuslänga (Timmersdala 3:47) byggdes 1963-64 som Timmersdala kommuns pensionärshem. Den tidstypiska längan har en välbevarad exteriör.

F.d. AB Timatrikås byggnad, (Timmersdala 26:8), i kvarteret intill, byggdes 1942 och togs i bruk 1945 för företagets ändamål.

Byggnaden, som huvudsakligen är uppförd i trä med ljusgrå panelfasad och tegeltak, är välbevarad exteriört sedan 1940-talet, inklusive detaljer såsom tidstypiska fönsterformer, dörrar, slagportar och utlastning med mera.

Den välbevarade industribyggnaden är lokalhistoriskt sett mycket betydelsefull för Timmersdalas roll som småindustriort. I egenkap av exteriört välbevarad textilindustribyggnad är den även av ett stort kommunalt och regionalt intresse (Skaraborg). I Skövde kommun med mycket ”tung” industriell verksamhet är det viktigt att också eftersträva bevarande av industriminnen från mer kvinnodominerade industrier, vilket tekoindustrin i regel varit.

Ingår också i

Detaljplan

F.d. AB Timatrikås byggnad uppmärksammades som enstaka objekt i Carlquist, T. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*. 1988.

Gällande skydd

Lamellhusen på Timmersdala 3:34 och 3:62 påminner mycket om varann, men de skiljer sig åt i detaljutformningen. 1960-talsexteriören är mycket väl bibehållen på samtliga hus.

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets välbevarade utformning från 1940- och 1960-tal bevaras. Det innefattar även gatuvyn längs Långgatan. F.d. AB Timatrikås byggnad har stort industrihistoriskt och lokalhistoriskt värde vilket särskilt bör beaktas.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Den bebyggelse som uppmärksammats först 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Timmersdala 26:8 Timatrikå, f.d.

Parkgatan 3

AB Timatrikå bildades 1945 genom en sammanslagning av tre mindre trikåindustrier och flyttade samma år till en 1942 uppförd byggnad. Företaget startades och drevs av familjen Timander. Man tillverkade dels ylletrikå med ett varierat sortiment, dels underkläder i charmeuse och siden. Verksamheten pågick till 1974. Här inryms numera annan verksamhet. Utvändigt är byggnaden mycket välbevarad sedan 1940-talet. Byggnaden har huvudsakligen fasad av ljusgrå locklistpanel på trästommen, till en mindre del slätputsad. Stora fönstergrupper, vitmålade liksom de karosseripanelade dörrarna. Stora slagportar i karosseripanel, trappa till utlastning å övervåningen.

Den välbevarade byggnaden är lokalhistoriskt sett mycket betydelsefull för Timmersdalas roll

Timmersdala 3:34 byggdes sannolikt vid 1960-talets mitt. Exteriören är mycket väl bevarad även i detaljer såsom indragna trapphus med små skärmtak och fina ursprungliga dörrar.

Timmersdala 26:8 Timatrikå, f.d. Den exteriört välbevarade fabriksbyggnaden är lokalhistoriskt sett mycket betydelsefull för Timmersdalas roll som småindustriort.

som småindustriort. I egenskap av en exteriört välbevarad textilindustribyggnad är den även av ett stort kommunalt och regionalt intresse (Skaraborg).

Timmersdala 3:34 och 3:62 *

Långgatan 7A, B, 9 och 11A, B
Ringvägen 2

Fyra flerbostadshus som tillsammans bildar en mycket fin och välbevarad helhetsmiljö från 1960-talet. De två lamellhusen på 3:34 är mycket välbevarade sedan 1960-talet. Några nybyggnadsritningar påträffades inte vid genomgången av byggnadsnämndens arkiv. Grannhusen byggdes 1967 och det är troligt att husen på 3:34 kan ha tillkommit något tidigare på 1960-talet. Det ena huset har fasad i gulbrun ädelputs med gavelfasad i rött tegel, det andra har fasad i ljusgrön ädelputs. Båda har listverk och indragna trapphus i ljusgrå puts, i gavelrösten brun panel. Perspektivfönster, franska fönster med svart smide. Husen har ursprungliga entrépartier med skärmtak, polerade kalkstensskivor, originaldörrar i glas och brunmålad panel samt sidoljus. Balkonger i svart smide och vitgula skivor. Taken täcks av enkupigt tegel.

På 3:62 ligger två lamellhus med en utformning som påminner om husen på 3:34, men de skiljer sig åt i detaljerna. Bygglov utfärdades 1967, byggherre var Stiftelsen Timmersdalahus och ritningarna utfördes vid Ytonghus i Stock-

Timmersdala 3:34 och 3:62 bildar en mycket fin och välbevarad helhetsmiljö från 1960-talet. Husen är mycket väl bibehållna med de typiska putsfasaderna och de många andra ursprungliga fasaddetaljerna.

holm. Det mindre av husen utformades med tvårumslägenheter, medan det större inrymde enrum-, tvårum- och tretrumslägenheter. Husen har spritputsad sockel, fasad i gul ädelputs med fasadinslag av gult tegel samt brun panel i gavelrösten. Perspektivfönster, franska fönster med svart smide. Husen har ursprungliga entrépartier med skärmtak, klinkers, originaldörrar i glas och brunmålat trä samt sidoljus. Taken har täckning av svarta betongpannor. Ursprungliga skorstenar i gult tegel. Balkonger som ovan.

Gårdsplan med gräsmatta, låga lövhäckar och lövträd. Parkgatans björkallé avgränsar ena sidan av tomten.

Timmersdala 3:47 *

Ringvägen 14-30

1963 beviljades bygglov för denna tidstypiska radhuslänga som pensionärshem i Timmersdala kommun. Ritningarna producerades vid AB Hultsfreds-Industrierna, Hultsfred. Längan omfattar en tredelad huskropp och var från början tvådelad och hade sex lägenheter. Redan året därpå, 1964, tillbyggdes en tredje del med ytterligare tre lägenheter. Exteriören är välbevarad sedan 1960-talet med kortsidans fasader och gavelplacerad skorsten i rött tegel, i övrigt fasad av rödmålad fjällpanel samt entréer med ursprungliga lackade trädörrar och svarta släta smidesräcken. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Bakom huset finns en trädgård, framför finns enkla förgårdar med gräsmatta.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Timmersdala 3:47 Radhuslängan byggdes 1963 som pensionärshem.

Timmersdala kyrkby

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljön är en karaktärsmiljö för Timmersdala och är i sin typiska mångfald och variation för en motsvarande bymiljö av mycket stort kulturhistoriskt intresse. Den karaktäriseras av en delvis väl bibehållen, laga skiftespräglad bymiljö, med drag av äldre bymönster, i typiskt terrängläge i sluttning mot skiffer- och kalkstensterrasser. Vidare finns ett väl bibehållet, småskaligt kulturlandskap med laga skiftesprägel ovanför och söder om byn. Här ingår även kyrkomiljön med delvis medeltida sockenkyrka, omgivande kyrkogård, trädkrans, stiglucka och bogårdsmur. Vidare finns bondgårdar med karaktäristisk funktionsuppdelning av byggnader och flera välbevarade gårdsmiljöer och byggnader från 1800- och 1900-talet. Byvägnät, alléer. Förhistoriska fornlämningar i odlingslandskapet i söder. Villabebyggelse från 1920-talet.

Beskrivning

Tätortens östra del består av Timmersdala kyrkby som ligger i ett för Billingsbygden traditionellt terrängläge på den kulliga sluttningen nedanför kalkstenskleven. Kyrkbyns västra del med kyrkomiljön ligger i kanten av det f.d. stationsområdet, medan den östra delen fortfarande har helt och hållet en agrar karaktär med en liten klunga bondgårdar längs gamla landsvägen mot Mariestad. Ovanför gårdarna når kulturlandskapet med odlings- och betesmarker högt upp i sluttningen. Liknande landskapskaraktär fortsätter söderut i sluttningen ovanför Lerdalavägen, där utskiftade gårdar ligger på rad.

Odlingslandskapet i de branta kulliga sluttningarna norr och söder om byn har en idag mer ovanlig välbevarad, småskalig laga skiftesprägel med t.ex. mindre åkrar, hagmarker, ängsrester, stenmurar, odlingsrösen och lövträddungar.

Odlingslandskapet i de branta kulliga sluttningarna norr och söder om byn har en välbevarad småskalig laga skiftesprägel med t.ex. mindre åkrar, hagmarker, ängsrester, stenmurar, odlingsrösen, lövträddungar och solitärträd. Längre upp i sluttningen vidtar lövskogsbrynet. De utskiftade gårdarna ligger i ett typiskt bebyggelsemönster, på rad, indragna från landsvägen och omgivna av långsmala skiften som går ända upp i skogen högre upp. I områdets södra del finns flera lämningar av förhistorisk verksamhet, i form av gravar, i laga skifteslandskapet i sluttningen ovanför Lerdalavägen. Fornlämningarna ligger antingen ensamma eller i små grupper. Framst består de av stensättningar, varav en kvadratisk och en treudd, samt två

Bäckedalen 2:15 En av byns väl sammanhållna gårdsmiljöer som framför allt har fina exempel på ekonomibyggnader från 1800- och 1900-tal.

högar (se nedan). I norr finns en hålvägslämnings uppe i skogskanten.

Timmersdala by omnämns i skrift 1415. Byn omfattade 1564 inte mindre än 10 hela hemman och en äng och var en storby. I och med att laga skifte genomfördes i mitten av 1800-talet flyttades flera gårdar ut från byn, bl.a. mot söder där Stommen m.fl. gårdar ligger. I anslutning till den gamla bytomten, vid landsvägen öster om kyrkplatsen, i tätortens östra del, finns fortfarande en påtaglig bykaraktär med en liten klunga bondgårdar. Särskilt Bäckedalen 2:15 och Timmersdala 3:4 Grönegården har bibehållit en äldre karaktär med välbevarade gårdsbyggnader från ca sent 1800-tal och 1900-talets början, faluröda uthus och ekonomibyggnader, gamla trädgårdar med frukt- och vårdträd, rundel, planteringar, spjälstaket mot vägen etc. 3:4 har även en välbevarad manbyggnad från 1905. Den ena Grönegården inrymde länge gästgivaregård som var en knutpunkt fram till järnvägens öppnande 1909.

I gårdsklungan ligger även missionshuset från 1898, delvis förändrat i senare tid, men idag ett av få återstående äldre föreningshus i Timmersdala och som sådant av lokalhistorisk betydelse (Timmersdala 22:2).

De utskiftade gårdarna i söder har i huvudsak en helhet av sent 1800-tidigt 1900-tal i behåll. Av mycket stort kulturhistoriskt intresse är den mycket välbevarade Stommen (Timmersdala 5:2) med manbyggnad från 1856 och fägård från sekelskiftet 1900, en av traktens mest välbevarade äldre gårdsmiljöer. Villa Illinois, (Bäckedalen 18:1), med amerikanspåverkad träarkitektur har en för trakten helt egenartad villaprägel från 1900-talets början. Generellt har gårdarna traditionell funktionsuppdelning av byggnaderna i mangård och fägård, uthus och ekonomibyggnader

der faluröda och manbyggnader ljusmålade eller faluröda.

Bymiljön med de utskiftade gårdarna i söder och det småskaliga kulturlandskapet har en väl bibehållen prägel av laga skifte och årtiondena fram till tidigt 1900-tal.

Miljön kring den högt belägna kyrkan är numera ganska tätortspräglad. Sedan inventeringen 1988 har en del viktig äldre bebyggelse försvunnit vid kyrkan och byn. Folkskolan från 1877, senare församlingshem, brann 1997 och bostadshuset Kyrketorp det äldsta skolhuset, från 1842 är numera också borta. Småskolan från tiden kring 1900 som låg vid kyrkan, revs tidigare under 1900-talet.

Sockenkyrkan på den medeltida kyrkplatsen har ett mycket dominerande läge och syns vida omkring i bygden. Kyrkobyggnadens långhusmurar är från tidig medeltid. Nuvarande utformning med tresidigt korparti härstammar från en ombyggnad 1833-38, efter att kyrkan eldhärjats 1833. 1879 tillkom det lilla trätornet med lanternin. Kyrkan omges

Timmersdala 25.1 Sockenkyrkan på den medeltida kyrkplatsen har ett mycket dominerande läge och syns vida omkring i bygden.

av en låg bogårdsmur med stiglucka samt trädkrans av höga lövträd. Kyrkogården har under 1900-talet även fått karaktären av en liten tätortskyrkogård. Den har fortfarande flera ålderdomliga inslag. Med den vitputsade lilla kyrkan, stigluckan, bogårdsmuren och trädkransens högvuxna lövträd ger den ett mycket gott helhetsintryck av en gammal sockenkyrkogård som kompletterats efterhand.

Mot Torggatan i den branta västslutningen nedanför kyrkan ligger bostadsbebyggelse av lite blandad ålder från ca 1900-1950-tal. Särskilt måste omnämnas den mycket väl bibehållna villamiljön på Sveaborg, (Bäckedalen 1:32) från 1927. En modernistisk 1950-talsvilla är Bäckedalen 1:38. Mer småskalig sekelskiftesbebyggelse finns på Bäckedalen 22:2.

Ingår också i

Område av riksintresse för naturvård
Odlingslandskapets natur- och kulturvärden 1992. Länsstyrelsen, Skaraborgs länsmuseum.

Uppmärksammat som Område 32: Timmersdala, samt att därutöver Sveaborg, Stommen och Villa Illinois uppmärksammas som enstaka objekt, i Carlquist, T. *Kulturhistorisk värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*. 1988.

Bebyggelseregistret (kyrka och kyrkogård)
Raä.

Molander, L. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Timmersdala kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2008:39*. Västergötlands museum.

Detaljplan

Naturvårdsprogram för Skövde kommun
1984.

Översiktsplan 1991.

Gällande skydd

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkobyggnad och kyrkogårdar är skyddade enligt 4 kap. KML.

Församlingen har låtit ta fram en bevarandeplan för kyrkogården som underlag för vård- och underhållsplan.

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen och motsvarande i det öppna odlingslandskapet.

Kulturmiljön ingår till stor del i område av riksintresse för naturvården

Gårdarna i söder berörs av område av riksintresse för kulturmiljövården

Rekommendationer

Området vid byplatsen i öster och i södra delen har en allmänt småskalig karaktär som är viktig att bevara och som hör helt samman med områdets agrara karaktär. Överhuvudtaget är det viktigt att uppmärksamma strukturer såväl från den gamla byn som från laga skifteslandskapet såsom bebyggelsemönster, vägnät, kyrkomiljön, omgivande småskaliga kulturlandskap, stenmurar med mera.

Kyrkomiljön med omgivande kyrkogård är en väl sammanhållen egen enhet med särskilda kulturvärden att värna om. Av den närliggande villabebyggelsen är särskilt Sveaborg av stort intresse (Bäckedalen 1:32). Välbevarade bondgårdsmiljöer som spelar stor roll för upplevelsen av bymiljön är dels Timmersdala 3:4, Bäckedalen 2:15 och i söder framför allt Timmersdala 5:2 Stommen samt den särpräglade Bäckedalen 18:1 Villa Illinois.

De karaktärsskiljande egenskaperna mellan å ena sidan tätorten i väster och kyrkbyn i öster bör man även fortsättningsvis eftersträva att bibehålla. Den välavgränsade bybebyggelsen i det typiska terrängläget utgör en tydlig och mycket traditionellt belägen enhet i relation till den omgivande jordbruksmarken, vilket är viktigt att bevara. Det välbevarade laga skifteslandskapet är viktigt att uppmärksamma. I nuläget har gjorts en ganska vid avgränsning eftersom det bör dokumenteras närmare för att kunna definieras och avgränsas på ett tydligare sätt. Fornlämningmiljön i söder tillför också viktiga värden och historisk djupdimension till landskapet. Förutsättningar för en enkel fornvårdsöversyn och eventuellt tillgängliggörande (skyltning) bör utredas.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. Bebyggelse som uppmärksammas först 2010 bör dokumenteras närmare. För att säkerställa de kulturhistoriska värdena i kulturmiljön skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer.

En fördjupad landskapsanalys bör göras för att få en förtydligad bild av vilka värden det småskaliga odlingslandskapet i öster och söder innehåller. Detta inte minst för att bättre kunna avgränsa kulturmiljöns omfattning i de områdena.

Här föreslås att man ser över möjligheten att ta fram ett enkelt vård- och skyltprogram för fornlämningarna i söder.

Bäckedalen 1:32 Sveaborg från 1927 är genom sitt ursprung och mycket välbevarade exteriör av stort kulturhistoriskt värde och är starkt förankrad i ortens lokalhistoria.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

- Raä Timmersdala 7:1 Stensättning. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 7:2 Stensättning. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 7:1 Stensättning. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 8:1 Hög. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 8:2 Stensättning. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 9:1 Stensättning (treudd). Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 10:1 Stensättning. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 24:1 Hög. Fast fornlämning.
- Raä Timmersdala 17:2 och 52. Medeltida liljestenar som förvaras i Timmersdala kyrkas vapenhus. Bevakningsobjekt.
- Raä Timmersdala 35:1 Blästbrukslämning, uppgift om. Bevakningsobjekt.
- Raä Timmersdala 38:1 Stensättning, kvadratisk.
- Raä Timmersdala 44:1 Grav?, uppgift om skellettfynd. Bevakningsobjekt.

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Bäckedalen 1:32 Sveaborg

Torggatan 13

Sveaborg som ligger i Torggatans branta sluttning strax nedanför Timmersdala kyrka byggdes 1927 som disponentbostad för Dämmans kalkbruk. Villan har en tidstypisk och även i detaljer mycket välbevarad exteriör. Sockeln är av kalksten, tegelstommen har vita spritputsade fasader med slätputsade listverk. Enda förändring på senare år är att takteglet ersatts med betongpannor. I den välbeva-

rade villamiljön ingår den 1920-talspräglade villaträdgården med frukt- och lövträd, planteringar, bersåer och grusgångar samt en smidesgrind mellan kalkstensstolpar vid ingången. Sveaborg är genom sitt ursprung och mycket välbevarade exteriör av stort kulturhistoriskt värde och är starkt förankrad i ortens lokalhistoria.

Bäckedalen 1:38 *

Torggatan 15

Mer exklusivt präglad villa från 1950-talet med tvådelad huskropp. Fasad av vit spritputs, olika fönstertyper, utbyggnad med vit stående slät panel. Entréparti med ursprunglig teakdörr med glas. Taket täcks av betongpannor. Huset inramas av en villatomt med fruktträd och låga häckar samt en avtrappad kalkstensmur med vita spritputsade stolpar.

Bäckedalen 2:15 *

Timmersdala Grönegården 1

Vid landsvägen, vid den gamla bytomten, ligger denna väl sammanhållna gårdsmiljö med en moderniserad manbyggnad, men med ett mindre bostadshus samt flera ekonomibyggnader från 1800- och tidigt 1900-tal. Mangården med rundel och höga lövträd avgränsas av ett falurött spjalstaket. Ett mindre bostadshus från 1800-talet har faluröd locklistpanel, spröjsade fönster, tvåkupigt taktegel och en liten bakre utbyggnad av köket. Vidare finns en fin faluröd uthuslänga. På färgården finns en större ladugård i trä och rött tegel under eternittak från ca 1930-talet samt en mindre, äldre faluröd länga med småspröjsade fönster med sen 1800-talsprägel. Vidare finns en smedja eller brygghus med faluröd locklistpanel, småspröjsade fönster och skorsten i rött tegel.

Bäckedalen 18:1 Villa Illinois uppfördes 1911 av en hemvändande svensk-amerikan och utformades i en amerikansk villaarkitektur.

Bäckedalen 18:1 Villa Illinois

Timmersdala Bäckedalen 2

Bland de utskiftade bondgårdarna längs Lerdalavägen söder om Timmersdala ligger Villa Illinois. Det märkliga huset uppfördes 1911 av en hemvändande amerikafarare, som till Timmersdala fört med sig en arkitektur som är sällsynt men inte unik i Sverige. Han hette från början Adolf Andersson, men i USA blev han Adolf Walters, en förmögen man. Senare har husets exteriör förenklats något jämfört med det ursprungliga utseendet, men karaktären är bibehållen. Den ursprungliga idén med två takfall består, men från början var huset mer ett uttalat envåningshus. Ett annat lån från amerikansk arkitektur är bottenvåningens stickbågiga fönster. Fasaden är beklädd med liggande fasspântpanel, idag gulmålad. I övervåningen sitter karaktäristiska jugendpräglade småspröjsade fönster, här med olikfärgade glas. Till gården hör faluröda ekonomibyggnader, främst från senare tid.

Bäckedalen 22:2*

Torggatan 11

Bostadshus nere i backen väster om kyrkan, troligen en f.d. manbyggnad från 1900-talets början, med fasad i gul locklistpanel under tegeltak, senare moderniserad. Intill står ett litet bostadshus från ca 1900 med mer välbevarad exteriör med faluröd locklistpanel och tvåkupigt taktegel. Det mindre huset uppmärksammas främst.

Timmersdala 3:4 Grönegården

Timmersdala Grönegården 4

Detta är den norra av de båda Grönegårdarna vid den gamla byplatsen. Byggnaderna på gården har bevarat den äldre karaktären. Manbyggnaden från 1905 är väl bibehållen med fasad av ljusgulvit locklistpanel och en rikt utsmyckad spröjsad

glasveranda med lövsågeriarbeten. Bland övriga gårdsbyggnader märks ett falurött mindre bostadshus med glasveranda, ett brygghus och en timrad ladugård från 1905. Mangården omfattar även fruktträdgård, syrener och tuktade lövträd samt mot vägen en smidesgrind. Grönegården med sina många välbevarade byggnader och trädgården ger ett mycket fint helhetsintryck av en gårdsmiljö från sent 1800-tal-1900-talets början.

Timmersdala 5:2 Stommen

Timmersdala Stommen 1

Stommen flyttades ut från byn i samband med 1800-talets laga skifte. Den ligger söder om byn i en rad utskiftade gårdar i slutningen upp mot kalkstenskleven längs Lerdalavägen. Stommens manbyggnad är idag en av Skövde kommuns mest välbevarade bostadshus från 1850-talet. Huset byggdes 1856, med en variant av parstugans planlösning. Huset har en ursprunglig faluröd panelfasad av delvis mycket breda bräder, något yngre förstukvist, taket täcks av enkupigt tegel. Vindsfönstren har en originell spröjsning. Mangården med fruktträd och trädgård avgränsas på traditionellt vis av ett spjälstaket. Fägårdens ekonomibyggnader (ladugård, magasin och hönshus) uppfördes samtliga 1901, belägna söder om mangården. Stommen är en mycket välbevarad gårdsmiljö från 1850-tal-1900 ca och av mycket stort kulturhistoriskt värde

Timmersdala 22:2*

Timmersdala Lilla Grönegården

Missionshuset från 1898 är en av de äldre föreningsbyggnaderna i tätorten och uppmärksammas därför trots att det genomgått flera förändringar i senare tid. Huset är i senare tid ombyggt till bostadshus och har idag fasad av ljusgrön locklistpanel med vita foder. Sockeln av huggen sten avslöjar husets ålder.

Timmersdala 3:4 Grönegården har en välbevarad manbyggnad från 1905. Grönegården med sina många ursprungligt bibehållna byggnader och trädgården ger ett mycket fint helhetsintryck av en gårdsmiljö från sent 1800-tal-1900-talets början.

Timmersdala 25:1 Timmersdala kyrka och kyrkogård

Timmersdala kyrka

Timmersdala kyrka har ett mycket högt och naturskönt läge med vida vyer över det småkulliga kamelandskapet odlade sluttningar och Klyftamons skogsbygd på andra sidan om sjön Lången. Kyrkobyggnadens långhusmurar bör till stor del härstamma från 1100- eller 1200-talet. I Peringskiölds Monumenta Sueo-Gothorum från sent 1600-tal avbildas kyrkobyggnadens medeltida utseende med långhus, lägre, smalare ett rakt avslutat kor i öster, vapenhus på sydsidan och en fristående spåntäckt klockstapel. År 1762 förlängdes kyrkan i öster och tillbyggdes med ett tressidigt avslutat korparti. Fönstren förstörades 1768. Kyrkan brandskadades svårt 1833 och återuppfördes med användning av de kvarstående murarna, invigd 1838. År 1879 uppfördes ett litet trätorn med lanternin över västgaveln. 1917-1922 renoverades kyrkan under ledning av arkitekt Anders Roland. Bland annat uppfördes ett nytt vapenhus i väster. Under ledning av arkitekt Adolf Niklasson renoverades kyrkan 1968. Kyrkobyggnaden renoverades senast 2006-2007, med Jerk Alton som arkitekt. Vid senaste renoveringen revs vapenhuset och ersattes med ett nytt på samma plats.

Trots ett tätortsnära läge, på tre sidor omgiven av villabebyggelse, har kyrkogården en stark förankring i omgivande agrara kulturlandskap vid bytomten i öster. Flera utvidgningar har gjorts med kyrkogården, främst på 1890-talet, 1968, samt på 1970-talet - och 1990-talet. En förrådsbyggnad i trä från 1920-talet blev tillbyggd 1984.

De största kulturhistoriska kvaliteterna är idag förknippade med den äldsta kyrkogårdsdelen och 1890-talets utvidgning med bevarad stiglucka, genuina kallmurade muromgärdningar, delvis

bevarad trädkrans av höga lövträd, enkel kvartersindelning och delvis kvarvarande grusgångar. Andra utmärkande karaktärsdrag för kyrkogården är dess höga vackra läge och inte minst de många äldre gravvårdarna med kontinuitet från tidig medeltid fram till idag. Frånsett två tidigmedeltida liljestenar i vapenhuset finns kalkstensvårdar från 1600-1800-tal uppställda längs muren. Framför allt finns en mängd gravvårdar från sent 1800- och tidigt 1900-tal med tidstypisk mångfald och variation, vilka är av stor betydelse i förhållande till den stora mängden sentida vårdar. Gravvårdarnas utformning och inskrifter med gårdsnamn och titlar bär viktig vittnesbörd om dels agrarsamhällets verksamhet, dels om tätortens framväxt och utveckling under 1900-talet med järnvägens tillkomst, industrins etablering och stationssamhället utveckling till storkommunens centralort och senare ett kommundelscentrum.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

- Flera stenmurar (stengärdesgårdar) i kulturlandskapet

Övrig kulturhistorisk lämning, enligt Raä Fornminnesregistret:

- Raä Timmersdala 5:1 Hällkista, undersökt och borttagen.

- Raä Timmersdala 17:1 Sammanförda lämningar, två stora gravhällar av 1600-talstyp, uppsatta på Timmersdala kyrkas vapenhusvägg.

- Raä Timmersdala 26:1 Hålväg

Timmersdala skola/Billingsdal*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö med mycket stort kulturhistoriskt värde, utformad i välbevarad 1950-talsmodernism och bebyggd på 1950- och 1960-talet med flera samhällsbara institutioner såsom grundskola, f.d. kommunhus, bibliotek och äldreboende. Karaktäristisk arkitektur, efterhand tillbyggd men med välbevarad kärna. Parkområden och grönytor. Ett av såväl Skaraborgs som Skövde kommuns främsta exempel på modernistisk institutionsarkitektur med 1950-talsprägel. Omkringliggande tidstypiska villor från 1950- och 60-tal samt en samtida bilverkstad. Kulturmiljön är starkt historiskt förankrad i Timmersdalas nya roll på 1950-talet som storkommuncentrum.

Beskrivning

Centrummiljö i Timmersdala omfattande grundskola från 1950-talet samt bibliotek och f.d. kommunhus och äldreboendet Billingsdal från 1960-talet samt en i senare tid vidbyggd vårdcentral. Vidare ingår flera omkringliggande villor från ca 1950-65 samt ett bostadshus med bensinmack och bilverkstad från ca 1940-50-tal.

Skolanläggningen (Bäckedalen 1:46) byggdes som en modern centralskola 1952-53, i samband med att Timmersdala utsetts till centralort för den nya storkommunen. Den fick en stadsmässig modern utformning med byggnadsvolymer i ett och två plan, fasader i genomfärgad ädelputs och enkupiga tegeltak med korta taksprång. Skolan har senare byggts ut i etapper, t.ex. på 1970-talet med träpanelade paviljonger, men 1950-talet dominerar.

En utformning liknande skolan erhöll den 1964-65 bebyggda grannfastigheten (Bäckedalen 1:62) med äldreboendet Billingsdal i

grön ädelputs. På samma fastighet byggdes samtidigt det nya kommunhuset som även inrymmer bibliotek, en tidstypisk anläggning i rött tegel med stor omsorg om fasaddetaljer och material. Anläggningen tillbyggdes på ca 1980-90-talet i tegel med lokaler för vårdcentralen. Grönytor, planteringar, gångar och lövträd förenar de olika enheterna.

På kringliggande gator finns flera välbevarade små villor från 1950- och tidigt 1960-tal, i regel med tegelfasader och flacka tegeltäckta sadeltak. Främst kan nämnas Bäckedalen 1:4, 1:56, 1:60, 1:61 och 1:62. Bäckedalen 3:25 har en något äldre utformning som anknyter till skolhusen och Billingsdal. 1:60 byggdes som lärarbostad till skolan. Timmersdala 16:1 inrymmer framför allt en tidstypisk bilverkstad i gult tegel under pulpettak från ca 1950-talet.

Ingår också i

Detaljplan

Gällande skydd

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att bevara områdets välbevarade 1950-talskaraktär. Kärnmiljön med skola - f.d. kommunhus-äldreboende är här av central betydelse. Det är en av Skövde kommuns främsta modernistiska institutionsmiljöer och behöver hanteras extra varsamt med utgångspunkt från en helhetssyn.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning. Institutionernas park- och grönområden är betydelsefulla inslag i kulturmiljön och är viktiga att vårda och bevara.

Bäckedalen 1:46 Timmersdala skola är ur kulturmiljösynpunkt den bäst bibehållna skolanläggningen från 1950-talet i kommunen, utanför Skövde stad.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeariktad detaljplan enligt 5 kap. PBL. De modernistiska institutionsmiljöerna måste särskilt uppmärksammas.

Den bebyggelse som uppmärksammas först 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Bäckedalen 1:46 Timmersdala skola *

Mariestadvägen 2/Skolgatan 1/Skövdevägen 2
Den nya centralskolan i Timmersdala byggdes 1952-53 i en tidstypisk modernism. Några ursprungsritningar har inte påträffats i byggnads-

nämndens arkiv, så arkitekten är i skrivande stund inte känd. Sedan 1953 har anläggningen kompletterats och byggts ut. Exempelvis gymnastiksal, efter ritningar av AB Flygfältsbyrå, från 1965, en större komplettering 1976 och främst inre ombyggnad 1986 (arkitekt KIAB och Källs Ingenjörbyrå, Mariestad). Förändringarna 1976 innebar framför allt att matsalen tillbyggdes mot skolgården samt att en ny skolpaviljong byggdes mot Skolgatan, arkitekt då var Skövde kommun CBK.

Fortfarande domineras dock helhetsintrycket av den ursprungliga anläggningen, bestående av flera huskroppar i ett och två plan, med fasad i gul respektive grå ädelputs med vita omfattningar, fönsterfält, fönster och takkupor samt med enkupigt tegel på sadeltaken. Gymnastikhuset med ljusgrå putsfasad förenas med andra längor via en överbyggd gång. Från ca 1970-talet är lägre paviljonger med faluröd panel och betongpannetak. Husen inramar skolgård med lekplats och sandplan med mera. Timmersdala är den bäst bibehållna skolanläggningen från 1950-talet i kommunen, utanför Skövde stad. Det är en av Skaraborgs mest intressanta skolmiljöer från efterkrigstiden och har mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bäckedalen 1:46 Timmersdala skola är, jämte den intilliggande institutionsmiljön med kommunalhus och äldreboende, en av Skaraborgs mest intressanta modernistiska institutionsmiljöer från folkhems-epoken och har mycket stort kulturhistoriskt värde.

Bäckedalen 1:61 är en väl bibehållen 1950-talsvilla som ingår i kulturmiljön från 1950- och 60-talet kring skola, kommunalhus och äldreboende.

Bäckedalen 1:56*

Skolgatan 2

Villa från ca 1960-1965 i en våning med källare, grå sockel, röd tegelfasad och indraget fasadparti med blå skivor och vita fönster. Sadeltaket täcks av mörka betongpannor.

Bäckedalen 1:60*

Skolgatan 6

Enplansvilla med källare, uppförd som lärarbostad till den intilliggande jämnåriga skolan 1952, med tvådelad huskropp, och fasad i ljusgul respektive grå puts. Indraget entréparti med sidoljus och smidesräcken.. Huset har skorsten i rött tegel och enkupigt taktegel. Villan som ligger i husraden närmast sydost om skolan påminner mycket om grannhuset 1:61 (se nedan), men har en lite annan typ av fönstersättning. Tillbyggd uteplats. Villatomt med låg kalkstensmur mot gatan.

Bäckedalen 1:61*

Skolgatan 4

Villa av sen 1950-talstyp med tvådelad huskropp, fasad i ljusgul puts med vita omfattningar. Indraget entréparti med ursprunglig dörr, sidoljus och smidesräcken.. Huset har fyrdelade vita fönster, skorsten i rött tegel och enkupigt taktegel. Villan

Bäckedalen 1:62 1960-talsanläggningen är, jämte den intilliggande skolmiljön från 1950-talet, en av Skaraborgs mest intressanta modernistiska institutionsmiljöer från folkhemsepoken och har mycket stort kulturhistoriskt värde. Kommunhuset byggdes 1964-1965.

Bäckedalen 1:62 Billingsdal Äldreboendets huvudbyggnad har också en mycket förnämlig, tidstypisk utformning från 1964-1965.

ligger i husraden närmast sydost om skolan och påminner mycket om grannhuset 1:60, se ovan.

Bäckedalen 1:62 Billingsdal och det f.d. kommunhuset*

Mariestadsvägen 2/Skövdevägen 1

Anläggning med bibliotek och f.d. kommunhus samt äldreboendet Billingsdal samt en yngre del med vårdcentral. Delen med bibliotek/kommunhus har en modernistisk 1950-talsprägel, men byggdes först 1964-65, i ett plan med källare, frånsett en huskropp i två plan. Arkitekt var Valter Andersson Arkitektkontor, Skövde. 1964-65 uppfördes även den 1950-talspräglade del av anläggningen som inrymmer Billingsdals äldreboende, med en tvåvåningsbyggnad som centralbyggnad. Arkitekt även till denna del var Valter Andersson Arkitektkontor AB. Kanske redan ca 1970 tillbyggdes den första delen av den östra längan, i sin tur förlängd mot söder 1974. 1998 tillbyggdes den östra längan ånyo, efter ritningar av Flensborns Arkitektkontor AB, Huskvarna. Den första delen av den västra längan förlängdes 1974 med en samlingsal. 1983 byggdes den västra längan ut med en stor tillbyggnad inrymmande servicehus.

Kommunhus/bibliotek är uppfört med ofärgad gråputsad sockel, och fasad i rött tegel med vita

Timmersdala 16:1 Bilverkstad och bensinstation tillkom på 1950-talet och är av kommunikationshistoriskt intresse.

ursprungliga fönster, under ett flackt sadeltak med ett tidstypisk kort taksprång med taklist i kopparplåt. Takteget har senare delvis ersatts med betongpannor. Den har ett - frånsett nya dörrar - påkostat tidstypiskt entréparti i glas och ljusst trä, med räcken i svart smide och trappa i polerad kalksten under skärmtak i kopparplåt. Skärmtaket bevarar ovanligt nog den inbyggda takarmaturen och en troligen ursprunglig ljusskylt med "BIBLIOTEK". Förutom kommunalhus och bibliotek inrymdes här även ett postkontor tidigare.

Äldreboendets huvudbyggnad har också en mycket förnämlig, tidstypisk utformning med fasad av grön ädelputs, vita två- och enlufts-fönster och ett med stolpar och plåttak överbyggt entréparti med yngre dörr. Taket har täckning av enkupiga betongpannor. Gården, med gräsmatta, gångar, planteringar och små löv- och fruktträd, omsluts på tre sidor av tvåvåningshuset samt av två enplans längor i rött tegel med vita band samt med brun panel i gavelrösten. Byggnaderna har skorsten i rött tegel, vita tvålufts-fönster och ursprunglig entré i lackat ljusst trä och glas. Östra längan avslutas mot söder med en tvärställd utbyggnad med burspråk och fasad i grön ädelputs.

Tillbyggnaden av den västra längan från 1983 är utförd i både ett och två plan. Längan som uppfördes som servicehus inrymmer idag även vårdcentral. Den har en flerdelad huskropp med fasad i rött tegel, med profilerade fönsterunderstycken, samt delvis med inslag av vita panelpartier under de vita fönstren, samt taktäckning av enkupiga betongpannor.

1960-talsanläggningen är, jämte den intilliggande skolmiljön från 1950-talet, en av Skaraborgs mest intressanta modernistiska institutionsmiljöer från folkhemsepoken och har mycket stort kulturhistoriskt värde

Bäckedalen 3:25 *

Skövdevägen 10

Mitt emot skolan ligger denna lilla villa som i tillkomsttid och karaktär anknyter till skolbyggnaderna från 1950-talets början. Bygglov utfärdades 1954, byggherren hette Hultman och ritningarna var utförda vid AB Götene Träindustri. Enplanshuset med källare inrymde från början tre rum

Bäckedalen 3:25 är en väl bibehållen 1950-talsvilla som ingår i kulturmiljön från 1950- och 60-talet kring skola, kommunalhus och äldreboende.

och kök samt i källaren garage. Huset har fasad i grön ädelputs, vita två- och enlufts-fönster, indraget entréparti med vit puts och snickerier ommålade i grått och vitt samt yngre trappa i trä. Taket har yngre täckning av betongpannor. Omges av en öppen villatomt med trästaket.

Timmersdala 16:1 *

Skövdevägen 12

Tvåvånings bostadshus från ca 1940-talet som senare förändrats med fasad i mexisten. Fastigheten inrymmer också bilverkstad och bensinstation. 1954 erhöll Caltex Oil bygglov för inrättande av bensinanläggning. Under årtiondenas lopp har olika bolag avlöst varann, t.ex. UNO-X och Norsk Hydro Olje AB samt numera Q Star. Bland förändringar under årens lopp kan nämnas ändring av försäljningslokal 1980, skärmtak 1987 och en ny däckverkstad 1997. En välbevarad verkstadsbyggnad är troligen från 1950-talets mitt i gult tegel med röda fönster, papptäckt flackt tak och stora slagportar. Biltvätt i prefabricerad betong. Verkstadsbyggnaden är karaktäristisk och tidstypisk och berättar även viktig tätortshistoria genom centrumläget.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Timmersdala stationssamhälle*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö från stationssamhällepoken som fortfarande ger en god helhet av tidigt 1900-tal. Den karaktäriseras av såväl planstruktur som flera viktiga byggnadsobjekt från stationssamhällepoken 1909-52. Byggnadernas välbevarade utformning är mycket viktig för områdets helhetsintryck: F.d. stationshus (1909), affärs- och bostadshus från 1910-30-talen, uthus- och verkstadslängor från samma tid, Torggatan och Mariestadsvägens sträckning, liten torgbildning.

Kulturmiljön är av helt central betydelse för upplevelsen/förståelsen av Timmersdalas tätortsutveckling. Detta är den i mångt och mycket bäst bibehållna och mest karaktärsfulla stationssamhällesmiljön i Skövde kommun och är även mycket väsentlig ur ett regionalt perspektiv. Mot den bakgrunden har kulturmiljön ett mycket stort kulturhistoriskt värde.

Beskrivning

Området ligger i samhällets centrala del och omfattar Torggatan vid korsningen med Mariestadsvägen vid den f.d. järnvägsstationen, med det lilla torget och gatans fortsättning ett stycke upp i backen mot Timmersdala kyrka.

Efter att trafiken på Skara-Timmersdala Järnväg öppnats hösten 1909 började det nya samhället ta form, med utgångspunkt från stationen som placerades vid Mariestadsvägen nedanför kyrkan. Så länge som banan trafikerades tillväxte stationssamhället i omfång. Persontrafiken på banan upphörde 1932.

Timmersdala kring Torggatan/Mariestadsvägen ger fortfarande ett mycket bra helhetsintryck av ett stationssamhällets tidiga 1900-talsbebyggelse, trots vissa senare förändringar. Området har en mycket stark förankring i Timmersdalas tätortshistoria och är en av samhällets absoluta kärnmiljöer ur kulturmiljösynpunkt. Vy mot norr längs Mariestadsvägen.

Godstrafiken fortlevde i viss mån till 1952. Som storkommuncentrum utvecklades tätorten vidare på 1950- och 60-talet, men främst utanför den gamla samhällskärnan.

Centralbyggnaden framför andra i Timmersdala centrum är det f.d. stationshuset, Timmersdala 2:62, med sin speciella panelarkitektur från 1909, bl.a. med panel i solfjädersform. Trots vissa senare förändringar har det fortfarande mycket av ursprunglig utformning i behåll. Efter att persontrafiken indragits 1932 såldes stationshuset så småningom och blev privatbostad. Postkontoret som inrymts i huset ända sedan 1909 var dock verksamt där ända till 1965. Lokstallet och det faluröda uthus som hörde till stationshuset har rivits på senare år.

Timmersdala kring Torggatan/Mariestadsvägen är den i mångt och mycket bäst bibehållna och mest karaktärsfulla stationssamhällsmiljön i Skövde kommun och är även mycket betydelsefull ur ett regionalt perspektiv. Vy över Torggatans mynning.

Värt att uppmärksamma är att en liten bit av spårområdet finns ännu kvar mellan stationshuset och Perssons affär.

Torggatans nedre del kring torget och mötet med Mariestadsvägen, framför stationshuset, bör ha varit färdigbebyggd i slutet av 1920-talet. Här byggdes representativa affärs- och bostadshus och institutionsbyggnader såsom Valunda i närheten av stationen. Valunda, Bäckedalen 1:12, är trots en sentida fasadförändring med eternit fortfarande en av centrums viktigaste byggnader med sin speciella men mycket tidstypiska, lätt amerikanskt inspirerade träarkitektur med tornkrönt huvudfasad och ursprungliga skyltfönster från ca 1910-20.

Kring det lilla torget byggdes främst trähus med tidstypiska panel- eller putsfasader, med bostäder i övervåning och verksamheter i bottenvåning, (Bäckedalen 1:13 är ett bra exempel), samt inne på gården stora faluröda uthuslängor som ibland kunde inrymma affärs- och andra småföretagslokaler, vid sidan av ekonomiutrymmen. I området fanns t.ex. bankhus, telefonstation, butiker, café och hotell. Bostadshusen har senare genomgått en del förändringar, men de flesta uthuslängorna står kvar (särskilt bör nämnas Bäckedalen 1:10 och 1:14). Ett mer förändrat bostadshus från 1910-talet, men med stark förankring i samhällets tidiga historia, är Gunhem (Timmersdala 1:11) som länge inrymde café/pensionat, sedermera Gästis. Av liknande ålder är även Erikslund (Timmersdala 1:17) som var speceri- och diversehandel.

Området ger fortfarande ett mycket bra helhetsintryck av stationssamhällets tidiga bebyggelse, trots vissa senare förändringar. Det har en mycket stark förankring i Timmersdalas tätortshistoria och är en av samhällets absoluta kärnmiljöer ur kulturmiljösynpunkt.

Ingår också i

Detaljplan

Det f.d. stationshuset, Eksberg och Valunda uppmärksammas som enstaka byggnadsobjekt i Carlquist, T. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*. 1988.

Molander, L. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Timmersdala kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2008*. Västergötlands museum.

Gällande skydd

Rekommendationer

Områdets väl bibehållna och småskaliga karaktär av stationssamhällesbebyggelse från 1910-30-tal är mycket viktig att bevara. Även bebyggelsemönstret är viktigt att slå vakt om med tomterna, torget och gatusträckningarna, eftersom detta är så starkt förankrat i stationssamhällets framväxt. Det är mycket angeläget att kulturmiljön förankras i en bevarandeplan, vad gäller enskilda byggnader bör då stationshuset, Gästis och Valunda ges en särskild dignitet.

Det vore även önskvärt att i planeringen eftersträva enkla men varsamma åtgärder för

Bäckedalen 1:10. *Karaktäristiska är stora faluröda uthuslängor inne på gården som ibland kunde inrymma affärs- och andra småföretagslokaler, vid sidan av ekonomiutrymmen.*

Bäckedalen 1:12 Valunda från 1909 är en av stationssamhällets viktigaste byggnader och är ur regionalhistorisk synpunkt av mycket stort kulturhistoriskt värde som stationssamhällesbebyggelse.

att återge det lilla torget dess karaktär av småskalig offentlig platsbildning, vilket kan förstärkas på ett måttfullt sätt.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara kompletterande mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Ett enkelt och modest gestaltningsprogram med stark förankring i områdets kulturmiljö och småskaliga kvaliteter bör upprättas.

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeariktad detaljplan enligt 5 kap. PBL.

Den bebyggelse som uppmärksammas först 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön *Fornlämningar*

----- *Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering*

Bäckedalen 1:10 Solhem*

Mariestadsvägen 10/Torggatan 2

Mitt emot Valunda (se nedan), på andra sidan av det lilla torget, står en väl bibehållen uthuslänga i trä med faluröd locklistpanel. Uthuslängan har spröjsade fönster, svarta ursprungliga dörrar, profilerad skorsten i rött tegel samt taktäckning av tvåkupigt tegel. Längan kan vara byggd ca 1910-20. Den här typen av enklare nyttobyggnader från stationssamhällets tidiga framväxt är viktiga att slå vakt om. Längan står i tomtgräns, som gårds- hus till ett bostadshus från 1911. Bostadshuset, som således är ett av de äldsta i stationssamhället, har genomgått förändringar på senare år. Det har numera gul plåtfasad, men bl.a. husets volym och det lilla tornet avslöjar dess ålder. På grannfastigheten 1:18 finns ett liknande bostadshus och en uthuslänga från samma tid.

Timmersdala 1:11 Gunhem/Gästis*

Mariestadsvägen 8/Vallgatan 1

En av stationssamhällets äldsta byggnader, från ca 1909-1914 är Gunhem som inrymde café och pensionat och låg bra till nära järnvägsstationen. I Timmersdala är dock byggnaden känd som Gästis p.g.a. av den restaurang- och pensionatsverksamhet som präglat huset under större delen av 1900-

Timmersdala 1:11 Gunhem/Gästis från ca 1909-14 uppmärksammas trots senare förändringar, då detta är en av de viktigaste byggnaderna i förståelsen av stationssamhället Timmersdalas historia.

talet. Det är idag enbart bostadshus. Byggnaden har förändrats kraftigt på ca 1970-talet. Den har numera tilläggsisolerad fasad, entré och fönster är förändrade och taket har ny typ av plåttäckning. Den stora glasverandan med mönster av olikfärgat glas är dock fortfarande i behåll sedan 1910-talet. En uthuslänga från samma tid har ljusgrå liggande panel och spröjsade fönster.

Gästis uppmärksammas här trots förändringarna, eftersom det är en byggnad med omvitnat stark förankring i Timmersdala och är en av de viktigaste byggnaderna i förståelsen av stations-samhällets historia.

Bäckedalen 1:12 Valunda

Mariestadsvägen 12/Torggatan 1

Mitt emot järnvägsstationen, samma år som järnvägen öppnades, uppfördes 1909 detta bostads- och affärshus, placerat i det nya samhällets mest centrala läge. Byggnaden gavs en mer stadsmässig utformning med sin originella Amerikainspirerade träarkitektur med panelfasad och frontespis som flankeras av två torn. Även om den ursprungliga fasaden senare klätts in med blåmålad eternit, och tegeltaket ersatts med betongpannor, är Valunda fortfarande av ett mycket stort intresse. I bottenvåningen låg länge en charkuteri-, spekeri- och kortvaruaffär. Senare såldes där cyklar och trädgårdsmöbler, för närvarande finns ingen verksamhet. Bottenvåningen bevarar ursprungliga skyltfönster med småspröjsning upptill. Detta är en sällsynthet idag och är mycket angeläget att bevara. Valunda är överhuvudtaget en av stations-samhällets viktigaste byggnader och är ur regional-historisk synpunkt av mycket stort kulturhistoriskt värde som stationssamhällesbebyggelse.

Bäckedalen 1:13 Bäckabo *

Torggatan 3

På granntomten till Valunda (se ovan) står en uthuslänga i trä med faluröd stående slät panel, spröjsade fönster, bräddörrar och tvåkupigt taktegel. Kan vara byggd ca 1910-20. Den här typen av enklare nyttobyggnader från stationssamhällets tidiga framväxt är viktig att slå vakt om. Längan står som gårdshus till ett tvåvånings bostadshus från 1927, renoverat 1947, och något förändrat på senare år. Huset har gul putsfasad, vita fönster och numera taktäckning av röda betongpannor. Det inrymmer idag en pizzeria i bottenvåningen. Beläget vid det lilla torget framför den f.d. järnvägsstationen.

Timmersdala 1:18 Eksberg från 1922 är ett av de viktiga byggnaderna från stations-samhällets tid i dagens Timmersdala.

Bäckedalen 1:14 Stjärnhem från 1921.

Bäckedalen 1:14 Stjärnhem *

Torggatan 5

Tvåvånings bostadshus som uppfördes 1921 med drag av en tidstypisk villastil. Huset har gul putsfasad, med vita släta omfattningar, under valmat tak med tvåkupigt tegel. Bland annat fönster och frontespis är senare förändrade. Tomten avgränsas mot gatan av en stor hagtornshäck. Beläget vid det lilla torget framför den f.d. järnvägsstationen. Det är viktigt att uppmärksamma den tidiga stations-samhällesbebyggelse som fortfarande finns i behåll i Timmersdala.

Timmersdala 1:18 Eksberg

Vallgatan 4

År 1922 byggdes denna villa i reveterat trä med fasader i rosa spritputs med vita slätputsade listverk. Entré med glasveranda med liggande panel och jugendinspirerat spröjsverk. Det brutna taket täcks numera med röda betongpannor. Villan omges av en trädgårdstomt med fruktträd och syrener bl.a., samt ett modernt garage. Det välbevarade Eksberg är ett av de viktiga byggnadsobjekten från stationssamhällets tid i dagens Timmersdala.

Timmersdala 26:10 Timmersdala stationshus, f.d.

Mariestadsvägen 19

Hösten 1909 öppnades trafiken på Skara-Timmersdala Järnväg. P.g.a. bristande lönsamhet upphörde persontrafiken 1932. Stationshuset, som redan från början inrymt postkontor, såldes som privatbostad, men posten fanns kvar i huset

Timmersdala 26:10 Timmersdala stationshus är ur kulturhistorisk synpunkt en märkesbyggnad med ett mycket starkt symbol- och identitetsvärde för Timmersdala tätort.

till 1965. Alla tre stationshusen i Istrum, Lerdala och Timmersdala finns kvar idag, som bostadshus, samtliga byggdes 1909, möjligen efter ritningar av göteborgsarkitekten T.J. Folcke som ritat snarlika stationshus på andra enskilda järnvägar i Götaland.

Stationshuset i Timmersdala har senare fått en låg tillbyggnad på ena gaveln. Trots vissa förändringar sedan 1930-talet har det kvar mycket av sin karaktär. Fasaden är tidstypiskt utformad med panel av olika typer och på flera ledder, t.ex. snedställda spån i våningsbandet och fasspånpanel i solfjädersform i ena gavelrösten. Huset målas f.n. om med fasad i ljus gråvitt, fönster i engelskt rött och listverk i mörkare grått som anknyter mer till husets tidiga 1900-talsprägel än närmast föregående färgsättning. Det faluröda uthuset i trädgården, samt järnvägens f.d. lokstall som stod mer åt norr, har båda rivits sedan inventeringen 1988. Timmersdala stationshus är ur kulturhistorisk synpunkt en märkesbyggnad med ett mycket starkt symbol- och identitetsvärde för Timmersdala tätort. I Skövde kommun är stationshuset ett av endast tre återstående f.d. stationshus utanför staden, vid sidan av Lerdala och Ulvåker.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

TIMMERSDALA BYGGNADS- OBJEKT

Bäckedalen 3:24 *

Mariestadsvägen 16

Snett mitt emot den f.d. järnvägsstationen står två byggnader av intresse för stationssamhällets byggnadshistoria. Byggnaden från 1950-talet, som inrymt brandstation, är putsad i brandgult, har vita ursprungliga fönster och svart och papptak. Den har gråblåmålad sockel, i källarplanet garage med stora bruna slagportar, svarta smidesräcken. Huvudportarna är av yngre datum.

Intill brandstationen, åt idrottsplatsen till, står en allmän bastubyggnad för samhället, troligen från ca 1940-50. Byggnaden har en välbevarad, karaktäristisk exteriör med fasad i gul fjällpanel, karosseripanelad dörr, vita fönster och skorsten i rött tegel. Det är angeläget att uppmärksamma den här kategorin av enklare verksamhetsbyggnader som berättar om tätortens historia och även avspeglar svensk tätorts- och samhällsutveckling under 1900-talet. Byggnaderna är mot den bakgrunden kulturhistoriskt värdefulla.

Bäckedalen 9:3 *

Skolgatan 12

Villa med 1960-talsprägel med fasad i vit mexisten med mörka fogar, brun panel i gavelrösten och bruna ursprungliga fönster och entré i mörkt trä med sidoljus. Vidbyggt garage med ursprungliga

Bäckedalen 3:24 F.d. brandstationen och bastun. Brandstationen från 1950-talet och den troligen något äldre bastun hör till en viktig kategorin av enklare verksamhetsbyggnader som dels berättar om tätortens historia, dels även avspeglar svensk tätorts- och samhällsutveckling under 1900-talet.

slagportar, överbyggt senare med inglasad uteplats och yngre räcke. Mot gatan stödmur i frilagd ballast.

lägenheter och en läkarmottagning Exteriören är präglad av en tidstypisk enkel funktisstil och har i allt väsentligt en ursprunglig karaktär i behåll. Trästemmen är reveterad med gulvit spritputs,

Timmersdala 1:49*

Vallgatan 14

Villa från 1960-talet med gråmålad sockel, fasad i rött tegel och sadeltaket med mörka betongpannor neddraget över entrén. Tidstypisk entré med glasad trädörr, fint smidesräcke. Villatomten avgränsas mot gatan av en stödmur i kalksten.

Timmersdala 2:4 Sixtensgården är en av den gamla byns utskiftade bondgårdar. Idag finns här en fint sammanhållen gårdsmiljö med stark karaktär av 1900-talets början.

Timmersdala 2:4 Sixtensgården*

Stensnäs vägen 11

I sydvästra utkanten av Timmersdala ligger denna gårdsanläggning som mot söder och väster vetter ut mot öppen jordbruksmark. Fägården omfattar en större ladugårdslänga från 1900-talet med vitputsat stall/fåhus och i övrigt av trä med faluröd slät panel samt med svartmålad slagportar. Mangård med bl.a. syrenbuskar och fruktträd, tuktade lövträd och grindstolpar vid ingången. Här finns ett mindre bostadshus med faluröd locklistpanel och spröjsade fönster samt ett f.d. brygghus (?) med faluröd stående panel, svarta bräddörrar och skorsten i rött tegel. Det har senare inretts till garage. Manbyggnaden som renoverats på senare år har fasad av vitmålad profilerad locklistpanel, röda fönsterbågar i vita karmar med gröna foder samt glasveranda med pardörr från ca 1900. Taket täcks numera av betongpannor. Det goda helhetsintrycket av gårdsanläggningen samt mindre bostadshus och brygghus (?) är det främsta skälet att gården uppmärksammas.

och har gröna tvåluftsfönster. Entré med yngre dörr och balkongfront men med ursprungligt järnräcke. Villatomt med trädgård, smidesstaket samt vid ingången grindstolpar i sten..

Timmersdala 3:18*

Parkgatan 6

Bostadshus från ca 1935-45, byggt i 21/2 plan med källare med ljusgrön genomfärgad putsfasad, balkongfronter i sinuskorrugerad plåt och ursprunglig takkupa. Skorsten i rött tegel. En-, två- och treluftsfönster. Stor inglasad uteplats på baksidan. Sadeltaket har numera täckning av röda betongpannor. Garage i källaren med ursprungliga slagportar, bruna. Omgivande tomt med piskställning, gräsmatta några fruktträd och tuktade lövträd samt ett svart smidesstaket mot gatan.

Timmersdala 3:11*

Parkgatan 7

Detta bostadshus är en god representant för de bostadshus i villastil som byggdes på 1930-40-talet. Det är byggt så sent som 1948 med två

Bäckedalen 9:3 är en villa i vit mexisten med sen 1960-talsprägel, välbevarad även i detaljer som de bruna fönstren och entrén i mörkt trä med sidoljus.

Timmersdala 3:30 *

Stensnäs vägen 5

Flerbostadsvilla i två våningar med källare och vind. Huset har sen 1950-talsprägel med fasader i gult tegel med murade omfattningar kring vita tvåluftsfönster, tvåkupigt tegeltak, samt det helt ursprungliga entrépartiet med tidstypiskt skärmtak. Trädgårdstomt. Till huset hör ett dubbelgarage i gult tegel med ursprungliga slagportar och tvåkupigt tegeltak.

Timmersdala 3:32 *

Långgatan 3

Välbevarad villa med sen 1950-talsprägel, men uppförd ca 1960-65 med fasader i gult tegel och bruna ursprungliga fönster. Det flacka sadeltaket med tvåkupigt tegel är neddraget över entrén som har kvar sina smidesräcken men fått en yngre typ av dörr. Tomten avgränsas av ett tidstypiskt smidesstaket. Beläget i samma villaområde i sydvästra utkanten av tätorten som grannhuset 3:33.

Timmersdala 3:33 *

Långgatan 1

Villa med sen 1950-talsprägel, men uppförd 1966. Nuvarande fastighetsägare berättar att Ruben från Klyftamon byggde huset som var ritat av byggmästare Sanfrid Kroon i Götene. Det påminner om grannhuset 3:32 (se ovan) men har en ovanlig utformning i och med fasadens kombination av rött tegel med omfattningar i gult tegel. Det flacka sadeltaket med tvåkupigt tegel är neddraget över entrén som har kvar sina smidesräcken. Det har grå sockel och ursprungliga vita tvåluftsfönster samt skorsten i rött tegel. Tomten avgränsas av ett tidstypiskt smidesstaket.

Timmersdala 3:32 är en välbevarad villa med sen 1950-talsprägel, men uppförd först ca 1960-65 med fasader i gult tegel och bruna ursprungliga fönster.

Timmersdala 3:68 *

Parkgatan 15

Enplansvilla från ca sent 1960-tal med fasad av vit mexisten och med stående brun panel i gavelrösten och taktäckning av mörka betongpannor. Såväl de rödbruna fönstren som entrépartiet i mörkt trä är ursprungliga. Den öppna villatomten omges av ett brunt trästaket.

Timmersdala 3:69 *

Parkgatan 13

Villa vid den nordvästra delen av Parkgatans allé. Enplansvilla med garage på sidan, troligen byggd på 1970-talet. Huset har fasad av brunlaserad stående panel, samt rödmålade fönster och blå fönsterluckor. Papptak i skifferimitation. Den öppna villatomten omges dels av ett modernt staket, dels av en gårdsgård (skihag).

Timmersdala 4:5 Munkgården

Timmersdala Munkgården 1 och 2

Munkgården ligger vid västra utkanten av tätorten och omges av jordbruksmark. På indelningsverkets tid var gården först boställe för fältskären, från 1833 för 1:e Furiren, vid Vadsbo kompani på Västgöta Regemente. Gården låg tidigare framme i byn tills den utflyttades på 1860-talet efter att laga skifte genomförts i Timmersdala by. Av de då nya byggnader som uppfördes återstår manbyggnad och ladugård. Munkgården utgör en hel och sammanhållen gårdsmiljö med flera byggnader, samtliga faluröda, frånsett mangårdshuset har de flesta plåttak idag. Tillsammans omspannar gårdsbyggnaderna tidsperioden från 1860-tal till 1900-talets senare del. Den avgränsade mangården med grusgång och stora lövträd omfattar bl.a. manbyggnad och flygelbyggnad. Manbyggnaden var först en salsbyggnad som senare tillbyggdes med en mejeridel, påbyggd upp till nock troligen på 1930-talet. Fägården omfattar två större längor, delvis timrade.

Timmersdala 5:25 *

Billingsgatan 18

Välbevarad 1960-talsvilla med långsidornas fasader i vit puts samt rött tegel i gavelfasader under ett papptäckt flackt sadeltak. Ursprunglig entré i mörkt trä. Beläget i samma villaområde i sydöstra delen av tätorten som 23:18, 23:19 och 23:20.

Timmersdala 5:25 Välbevarad 1960-talsvilla med långsidornas fasader i vit puts samt rött tegel i gavelfasader under ett papptäckt flackt sadeltak.

Timmersdala 23:18*

Bäckvägen 20

1960-talsvilla som är vinkelbyggd med ett vidbyggt garage med platt tak. Huset har fasader i rött tegel, samt brun panel i gavelrösten och sentida taktäckning med svarta betongpannor. Ursprungligt entréparti med trädörr och sidoljus. Beläget i samma villaområde i sydöstra delen av tätorten som 23:19 och 23:20.

Timmersdala 23:19*

Bäckvägen 22

1960-talsvilla med fasader i rödbrunt tegel, vita ursprungliga fönster, skorsten i rött tegel och taktäckning med mörka betongpannor. Ursprungligt entréparti. Garage på sidan med mexistensfasad under platt tak. Tidstypisk villatomt med barrträd. Beläget i samma villaområde i sydöstra delen av tätorten som 23:18 och 23:20

Timmersdala 23:20*

Billingsgatan 22

1960-talsvilla med mörkgrå sockel, fasader i rödbrunt tegel med mörka fogar, brun panel i gavelrösten, vita ursprungliga fönster och taktäckning med mörka betongpannor. Ursprunglig entré med träräcken. Tidstypisk villatomt med bl.a. lönnar, häckar och brunt trästaket. Beläget i samma villaområde i sydöstra delen av tätorten som 23:18 och 23:19

Timmersdala 26:6 Nyhem

Mariestadsvägen 9

Nyhem är en mycket bra representant för de många bostadshus som byggdes i Timmersdala på 1930- och 40-talen. Huset är byggt 1944, med två lägenheter, utformat i en tidstypisk enkel funkisstil och har en mycket ursprunglig exteriör. Trästemmen är reveterad med vit slätputs, de stora två- och trelufts-fönstren har vita bågar i bruna karmar, det flacka tälttaket täcks av tvåkupigt tegel. Entré med skärmtak, 1950-talsdörr och järnräcke. Karaktäristisk egnahemstomt med bl.a. fruktträd, syrener och smidesgrind mellan tegelstolpar.

Timmersdala 26:7 Gerdhem

Mariestadsvägen 7

Gerdhem är en mycket bra representant för de många bostadshus som byggdes i Timmersdala på 1940-talet. Huset är byggt 1948, med två lägenheter och har en väl bibehållen villaexteriör. Trästemmen är reveterad med vit spritputs, två- och trelufts-fönstren är målade i ljust blågrått, sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel och har en ursprunglig takkupa på framsidan. Entré med skärmtak och järnräcke. Karaktäristisk egnahemstomt med bl.a. fruktträd och syrener.

Timmersdala 26:6 Nyhem byggt i funkisstil 1944 är väl bevarat. Detta är en mycket bra representant för de många bostadshus som byggdes i samhället på 1930- och 40-talen.

Timmersdala 26:9*

Mariestadsvägen 5

Denna villa påminner mycket om ovan nämnda Gerdhem från slutet av 19 40-talet. Huset har en i stort väl bibehållen villaexteriör. Trästemmen är vitputsad och tvålufts-fönstren är målade i ljust blågrått, ursprunglig takkupa på framsidan. Sadel-taket täcks numera av betongpannor istället för tegel, Entrédörren är yngre. Karaktäristisk egnahemstomt med bl.a. fruktträd, kaprifol, spirea och syrener.

Timmersdala 32:2*

Villagatan 11

Timmersdala 32:3*

Villagatan 12

Två mycket välbevarade villor med prägel av ca 1955-60, belägna mitt mot varandra, på var sida om Villagatans mynning. Husen har en likartad utformning, de är enplansvillor med källare, fasad i gult tegel, ursprungliga bruna fönster och sadeltak med tvåkupigt tegel som går ner som ett skärmtak över entrén. Båda har entréer med dörrar av tidig 1960-talstyp och smidesräcken. De omges av varsin tidstypisk villatomt, t.ex. stenpartiet som följer slänten ned mot garagedriften på 32:2.

Timmersdala 26:7 Gerdhem Det välbevarade Gerdhem från 1948 är en mycket bra representant för de många bostadshus som byggdes i Timmersdala på 1940-talet.

ULVÅKERS TÄTORT

Häradskartan från 1877-1882. Platsen för nuvarande Ulvåker ligger där landsvägen västerut från Ulvängens herrgård korsar järnvägen som drogs förbi här 1859. Fortfarande i slutet av 1800-talet fanns här knappt någon bebyggelse, möjligen en banvaktsstuga samt några spridda småställen i skogskanten. En hållplats för järnvägen inrättas inte här förrän 1909.

1926 till järnvägsstation och det lilla samhället började blomstra.

Bebyggelsemönster

I kanten av Stöpaskogen, på gränsen mellan socknarna Frösve och Locketorp, ligger Ulvåkers tätort. Tätortens grundstruktur läggs fast i dels Västra stambanan som genomkorsar samhället i ungefär nordost-sydvästlig riktning, dels av landsvägen Frösve-Locketorp, Stora vägen, som är samhällets huvudgata och en väst-östlig axel.

Utveckling och drivkrafter

Västra stambanan drogs förbi platsen 1859 på sträckan Skövde-Töreboda. Fortfarande i slutet av 1800-talet fanns här knappt någon bebyggelse, möjligen en banvaktsstuga samt några spridda småställen i skogskanten. Marken hörde framför allt till Ulvängens herrgård som ligger ute i jordbruksbygden i Locketorp någon kilometer österut längs landsvägen. 1909 inrättades här en hållplats för järnvägen. Hållplatsen fick namnet Ulvängen efter herrgården. Vid Ulvängens hållplats tillkom snart en poststation men då ändrades namnet på hållplatsen till Ulvåker för att undvika förväxling med Älvängen i Göta älvdalen. Hållplatsen Ulvåker upphöjdes

Stationssamhället växer fram

Fram till att Ulvåkers hållplats upphöjdes till järnvägsstation 1926 var Väring den närmaste järnvägsstationen för Frösve och Locketorp. Nu knöts handel och kommunikation till Ulvåker för närområdet. Det är karaktäristiskt för stationssamhällena att kommers och små serviceföretag knyts till järnvägsstationen och ett samhälle börjar växa fram. Omkring 1930 fanns i samhället post och telegraf, flera handlare, en trätoffelfabrik samt en biograf.

Den äldsta bebyggelsen i ett stations-samhälle bestod i regel av ett stationshus med uthus, ofta ett spannmålmagasin, handelsbodas med lager, samt en liten grupp bostadshus med uthus. Vid huvudgatan kunde i regel byggas några mer stadsmässiga villalikhande bostadshus i trä, i övrigt dominerade ljusmålade panelklädda mindre trähus, omgivna av trädgårdar samt faluröda bodar och andra ekonomibygnader.

Ovannämnda karaktärisering stämmer ganska väl överens på Ulvåker. På västsidan av järnvägen byggdes 1919 det ståtliga nationalromantiska stationshuset i trä, Ulvåkers främsta offentliga byggnad.

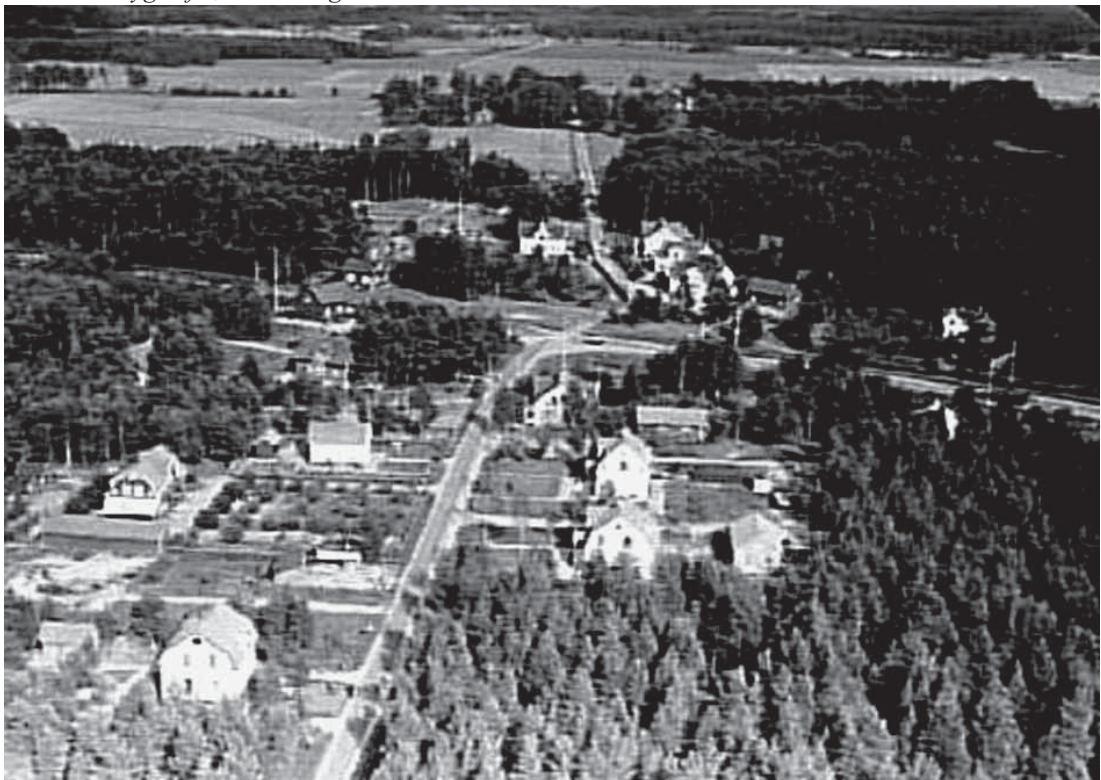

Motiv från Ulvåker 1941. Foto: Anders Karlsson. VGM.

Här låg även några mindre bostadshus i trä. Samhällets hjärtpunkt var stationen och plankorsningen mellan järnvägen och Stora vägen. På östsidan av järnvägen, kring Stora vägen och Torsborgsvägen, växte på 1910- och 20-talet upp en friliggande bostadsbebyggelse i trä, både mindre bostadshus och lite större villabetonade, ljusmålade oftast panelklädda hus, samt små verksamhets- och ekonomibyggnader.

På 1930-talet hade stationssamhällets första bebyggelseklunga börjat växa ut med flera egnahem, några små verkstäder och en busshållplats. Särskilt väster om järnvägen uppfördes flera egnahem längs Stora vägen. Husen som präglades av den

*Ulvåker från luften år 1937. Vy längs Stora vägen från väster mot öster.
Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed. VGM.*

tidens villastil, ofta med ljusa putsfasader och tegeltäckta brutna takfall, omgavs av tomter med köks- och fruktträdgårdar. Här uppfördes även en ny bostads- och affärsbyggnad samt enklare föreningsbyggnader.

Stationssamhällets tidiga bebyggelse var oreglerad och växte upp på den mark som fanns att tillgå. Det dröjde det till långt in på 1900-talet innan en byggnadsplan upprättades för att reglera användningen av mark och bebyggelse.

Det är framför allt på 1960-talet som Ulvåkers tätort även utvecklas till ett vilasamhälle när den svenska folkhemsepokens samhällsvisioner börjar förverkligas och god samhällskonjunktur, bilismens

*Stora vägen mot öster vid den f.d. affären **Altorp 1:24 Grantuna.***

utveckling och högre levnadsstandard bidrar till att drömmen om den egna villan kan realiseras. Det innebär att det är i industrialismens slutepok på 1960- och 70-talet som det moderna Ulvåker tar form.

Villasamhället tar form

Det var inte minst utbyggnaden av Skövde som en ny centralort i Skaraborg, framför allt tillkomsten av Kärnjukhuset samt förstärkningen av Skövde som försvarsort och industriort, som även i hög grad bidrog till en stor expansion också av de omgivande mindre tätorterna. Detta sam-

manföll med privatbilismens intensiva utveckling i Sverige. Ulvåker blev i likhet med flera andra tätorter i kommunen något av en liten förstad med stor inpendling till Skövde. Detta innebar en andra expansionsperiod för Ulvåker fr.o.m. 1960-talets senare del och på 1970-talet. Att SJ drog in järnvägstrafiken på Ulvåkers station i slutet av 1960-talet fick på så vis inte den hämmande effekt på befolkningsutvecklingen i samhället som det annars kunde ha fått.

1965 upprättades en ny byggnadsplan för Ulvåker som i stort sett omfattade hela den befintliga tätorten men också lade upp

***Altorp 1:30** vid Stora Vägen är en liten villa med välbevarad tidig 1950-talsexteriör. Det är först längre fram, i sent 1960-tal och på 1970-talet som Ulvåker expanderar starkt och utvecklas till ett utpräglat villasamhälle.*

Villor vid Ulvängsvägen från 1970-talets stora utbyggnadsepok av Ulvåker.

ramar för expansion i sydost och i väster. I norr planlades samhällets ytterkanter med lite blandad äldre och yngre bebyggelse och hit kom senare både villor och småindustrier att lokaliseras. En stor utbyggnad innebar expansionen i väster där Ringvägen med villabebyggelse planerades på båda sidor av Stora vägen. Det innebar att tätorten nästan fördubblades till ytan. Enligt uppgift från en Ortsbo projekterades en del av villaområdet i samhällets sydöstra del av Skanska i sent 1960-tal, inför den förväntade expansion som tillkomsten av Kärnsjukhuset (invigt 1973) skulle medföra för hela Skövde trakten.

Ett stort antal småhus byggdes således i tätorten ca 1965-1975. Exempelvis gav byggherren AB Skånska Cementgjuteriet (sedermera Skanska) i Malmö uppdrag till Småhusbyrå att ta fram ritningar till låga enplansvillor vid Ulvstigen. Från början projekterades för 24 villor men antalet minskades i praktiken, hur många som verkligen byggdes av dessa framgår inte av byggnadsnämndens arkiv. Fastighets AB Betongblandaren fick 1971 bygglov för sju enfamiljshus i samma område till vilka AB Skånska Cementgjuteriet levererade ritningar. De hade redan 1966-1968 tagit fram ritningar till motsvarande

Stora vägen mot väster och den stora viadukt som byggdes mitt i samhället på 1990-talet. Till höger syns Ulvåkers f.d. stationshus, Locketorp 15:3, tätortens främsta byggnad ur kulturhistorisk synpunkt.

*Vid sidan av det f.d. stationshuset utgörs tätortens kärnmiljö ur kulturhistorisk synpunkt av en liten husgrupp från det gamla stations-samhällets tid kring Torsborgsvägen. Här finns bl.a. **Villa Viola** och den mycket välbevarade smedjan från 1926, **Ulvängen 1:13**.*

hustyp i samma område. Detta gällde 11/2-plansvillor med sadeltak och fasad av lockpanel.

De senaste årtiondena har inte varit någon nämnvärd tillväxtperiod för Ulvåker. Där finns inte längre någon livsmedelshandel och den framgångsrika belysningsaffären har på 2000-talet flyttat in till Skövdes nya köpcentrum i Stallsiken. Ulvåkers invånarantal låg fr.o.m. mitten av 1970-talet fram till 2000-talet kring ca 300 invånare, men är idag något färre.

Spåren av 1900-talets tätortsutveckling – tätorten som kulturmiljö

Fortfarande 1990 var Ulvåker ett av de mer välbevarade stationssamhällena i Skaraborg. Stationssamhällskaraktären förändrades sedan en hel del, bl.a. i och med att plankorsningen mellan Stora vägen och stambanan ersattes med en viadukt, vilket underlättat genomfart, men även har inneburit en kulturmiljöpåverkan. Det blev en påtaglig förändring i en så liten centrummiljö.

I dag finns endast något välbevarat, mer sammanhängande litet stråk av stationssamhällets tidiga bebyggelse, främst en liten husgrupp kring Torsborgsvägen med bl.a. Villa Viola och smedjan från 1926 (Ulvängen 1:13). Därutöver finns en del enstaka byggnader, främst det välbevarade stationshuset från 1919 (Lockertorp 15:1), numera bostadshus. Området kring stationshuset detaljplanerades 2004. Längs Stora vägen i väster finns bra exempel på egna hem från 1900-talets första del, t.ex. Skogshyddan från 1935 och Haga från 1936 (Altorp 1:29 och 1:34) och den f.d. lanthandeln, Altorp 1:24, från 1936.

Kring Ringvägen i väster finns ett sammanhängande stråk som mycket väl bibehållit den tidstypiska utformningen av enplanshus med källare som samtliga har fasad i rödbrunt eller rött tegel. Området är ett mycket bra exempel på folkhemsepokens gyllene epok för småhus och villor, men återberättar också på ett bra sätt tätortens historia i 1900-talets andra expansiva utbyggnadsperiod.

***Ulvängen 1:4** från 1914 är idag ett av de tidstypiska bostadshus med djupa rötter i stationshamhällets etablering som bidrar till att ge samhället historisk karaktär och identitet.*

ULVÅKER KULTURMILJÖER

Ringvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Område som omfattar villabebyggelse som är en bra representant för den intensiva utbyggnadsfasen av Ulvåker på 1960- och 70-talet. Kulturmiljön karaktäriseras framför allt av friliggande enplansvillor i rött tegel med källare. Deras exteriöra utformning representerar folkhemsepokens glansperiod för småhus och villor, ofta enkelt och funktionellt utformade men med en god omsorg om både helhet och detaljer.

Beskrivning

Ulvåkers västra del domineras av villaområden från 1960-talets mitt och senare del kring

*Längs denna del av **Ringvägen** byggdes mellan 1965 och 1972 enplanshus med källare. Nästan samtliga hus har fasad i rödbrunt eller rött tegel, ofta med mörka fogar.*

Ringvägen som löper både norr och söder om Stora vägen. I sydväst, längs Ringvägens södra sida, ligger en rad av villor som har 1960-talsskaraktären mycket väl bibehållen (Altorp 1:49-1:55). Byggloven längs denna del av gatan utfärdades mellan 1965 och 1972. Det är enplanshus med källare som nästan samtliga har fasad i rödbrunt eller rött tegel, ofta med mörka fogar, endast en villa har fasad av vit mexisten. Flera har panel i gavelröset. Husen har tidstypiska entréer, oftast med dörr i trä eller trä och glas och med sidoljus. De flacka sadeltaken täcks av mörka betongpannor som troligen är ursprungliga. Området är en god representant för den intensiva utbyggnadsfasen av Ulvåker på 1960- och 70-talet.

Här uppmärksammas inte några enstaka byggnadsobjekt, det är helheten i kulturmiljön som är mest betydelsefull.

1960- och de tidiga 1970-talshusen längs denna del av **Ringvågen** har rödbruna eller röda tegelfasader, frånsett huset till vänster med fasad i ljus mexisten och brun träpanel.

Ingår också i
Detaljplan

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Gällande skydd

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets välbevarade 1960-talskaraktär kan bibehållas. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Torsborgsvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Liten kulturmiljö som karaktäriseras av tidstypiskt utformade bostads- och verksamhetsbyggnader från tidigt 1900-tal, beläget nära järnvägen. Lokalhistoriskt sett är området av största betydelse för förståelsen av Ulvåkers ursprung som stationssamhälle med rötter i 1910-talet. Trots sin litenhet är kulturmiljön mycket karaktärsfull och av stort kulturhistoriskt intresse som stationssamhällesbebyggelse från tidsperioden 1910-30-tal.

Beskrivning

Mellan Torsborgsvägen och Stora vägen, på östsidan av järnvägen, i samhällets äldsta del, ligger en liten grupp av bostadshus, uthus och även små verksamhetsbyggnader. Bostadshuset har i viss mån genomgått förändringar i sen tid. Men helhetsintrycket domineras fortfarande av perioden 1910-30-tal. Bostadshuset är 11/2-tvåvåningshus som antingen har putsfasader eller panelfasader i ljusa färger. Ulvängen 1:2 och Ulvängen 1:13 är goda exempel på detta. Uthuslängor har i regel faluröda panelfasader, fränsett smedjan i rött tegel vid Villa Viola (Ulvängen 1:13). Den välbevarade smedjan med sin karaktäristiska fasadutformning är mycket betydelsefull i området. Bostadshuset omges i flera fall av en liten trädgårdstomt.

Det här är den enda sammanhållna bebyggelsemiljön med äldre byggnader som finns kvar i dagens Ulvåker. Mot den bakgrunden är området av största lokalhistoriska betydelse för förståelsen av Ulvåkers tidiga historia.

Ulvängen 1:2 Torslund ligger här i förgrunden av den husgrupp som fortfarande finns i behåll från stationssamhällets tillkomsttid på 1910- och 20-talet och som är en av samhällets kärnmiljöer idag ur kulturhistorisk synpunkt.

Ingår också i
Detaljplan

Gällande skydd

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets helhet av 1910-30-tal bibehålls. Den utpekade bebyggelsen är av särskilt värde för områdets helhet och dess karaktär är särskilt viktig att vårda. Äldre uthus/verksamhetsbyggnader och små trädgårdar bör också beaktas. Av central betydelse är smedjan i rött tegel på Ulvängen 1:13 som är särskilt angelägen att uppmärksamma. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobygg-

Ulvängen 1:13 Villa Viola Smedjan från 1926 är kulturhistoriskt värdefull och är, i likhet med Villa Viola från samma tid, av största lokalhistoriska betydelse med sin starka förankring i stationssamhällets framväxt på 1920-talet.

nader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeariktad detaljplan enligt 5 kap. PBL. Bebyggelse som uppmärksammats 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Ulvängen 1:2 Torslund*

Torsborgsvägen 4
Bostadshus som från början uppfördes i tidigt 1900-tal, senare renoverat bl.a. 1948. Det inrymde förutom en lägenhet om fyra rum och kök även en affärslokal och två lagerutrymmen. På 1950-talet inrymdes här Eber Anderssons Diversehandel, enligt Sveriges Bebyggelse. Även om huset genom gått förändringar i senare tid har det fortfarande en helhet av tidigt 1900-tal som är viktig att

ta fasta på. Det har idag vitputsad fasad och bruna två- och treluftsfnster samt täcks av ett sadeltak med tvåkupigt tegel. En magasinsbyggnad med faluröd panel har en liten sentida tillbyggnad.

Ulvängen 1:13 Villa Viola

Torsborgsvägen 6
Villa Viola hör till de större villor som byggdes vid Stora vägen på 1920-talet. Huset renoverades på 1980-talet med nya fönster och tilläggsisolerad fasad, men har ändå en bra helhet av 1920-tal med sockel av kalksten, vitputsad fasad och gavel-snickier. Mycket välbevarad är en större smedja från 1920-talet, där fasadens röda tegel är murat i dekorativt förband med stenarna på högkant, vilket ger byggnaden en särprägel. Huset har faluröd panel i gavlar och vita småspröjsade fönster samt en hög tegelskorsten. Intill står större uthus av trä med faluröd panel, också från 1920-30-talet. Smedjan är kulturhistoriskt värdefull och är i likhet med Villa Viola av största lokalhistoriska betydelse med sin starka förankring i stationssamhällets framväxt på 1920-talet.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

ULVÅKER BYGGNADSOBJEKT

Altorp 1:24 *Grantuna* *

Stora vägen 28

Väster om järnvägen ligger denna f.d. lanthandel och bostadshus i 1 1/2 våning från 1936. Förutom bostad inrymdes här tre affärslokaler med kontor och lagerutrymmen. Bl.a. fanns här Svea Larssons Speceri- och diversehandel samt en mjölk- och charkuteriaffär. Huset har renoverats på ca 1950-60-talen och fått fasadrevetering i beige ädelputs med partier i brun locklistpanel. Huset har bruna fönstersnickerier, entré från ca 1950-60-tal och rödbruna cementpannor på det brutna taket. Tidstypisk uthuslänga från ca 1920-30-talen med förrådsutrymmen och fasad med faluröd locklistpanel. Grantuna är av stort lokalhistoriskt intresse eftersom det minner om stationssamhällets framväxt på 1920-30-talet.

Altorp 1:29 *Skogshyddan*

Stora vägen 22

Skogshyddan som ligger väster om järnvägen hör till de egna hem och mindre trävillor som efter järnvägsstationens tillkomst byggdes vid Stora vägen på 1920- och 30-talen. Huset byggdes så sent som 1935 med drag av en något äldre villastil, vinkelbyggt under tegeltäckt, brutet tak med en veranda placerad i vinkeln. Fasadens locklistpanel är numera ommålad i klargult med vita snickerier. Bland flera liknande villor i Ulvåker är detta dock en av de minst förändrade idag. Skogshyddan är av stort lokalhistoriskt intresse eftersom det minner om stationssamhällets framväxt på 1930-talet.

Altorp 1:30 *

Stora vägen 17

Småhus från ca 1945-55, beläget väster om järnvägen. Huset har vit slätputsfasad, bruna två- och treluftsfönster, entré med smidesräcken och flackt sadeltak omlagt med betongpannor. Trädgårdstomt.

Altorp 1:29 Skogshyddan från 1935 är av stort lokalhistoriskt intresse eftersom det minner om stationssamhällets utveckling på 1930-talet.

Altorp 1:33 *Altuna* *

Stora vägen 30

Föreningslokal/folkrörelsebyggnad från ca 1920-30-tal, belägen väster om järnvägen. Envåningsbyggnaden har källare under huset, fasad med faluröd locklistpanel, vita fönstersnickerier och tvåkupigt tegeltak. Framför byggnaden finns grusplan och anslagstavla. Detta är en tidstypisk enkelt utformad verksamhetsbyggnad som är av stort lokalhistoriskt intresse med dess tydliga förankring i stationssamhällets tidiga period.

Altorp 1:34 *Haga* *

Stora vägen 15

Bostadshus väster om järnvägen med egna hemskaraktär, byggt 1936 med plankstommen reveterad med vit puts och det brutna takfallet täckt med tvåkupigt tegel. Huset inrymde från början två lägenheter. Det har en yngre tillbyggnad. Omges av en trädgårdstomt. I tomtkanten mot gatan står en större uthuslänga med faluröd panel, spröjsade fönster och stora bräddörrar på ena gavelfasaden. Längan är sannolikt från samma tid som bostadshuset.

Altorp 1:33 Altuna från ca 1920-30-tal är en tidstypisk enkelt utformad verksamhetsbyggnad som är av stort lokalhistoriskt intresse med dess tydliga förankring i stationssamhällets tidiga period.

Fåleberg 1:5 Runan

Mårumsvägen 22

Intill en småindustri, precis invid järnvägen, i skogskanten i samhällets norra utkant ligger Runan. Här finns en liten timrad enkelstuga med faluröd panel och trekupigt tegeltak. Huset, som troligen byggdes ca 1850-60, har en intakt exteriör sedan 1800-talet, bl.a., med en tidstypisk handskuren empirportal och panelslagna pardörrar. Handsmidda ”tjuvagaller” för ett fönster tyder på att något värdefullt en gång förvarats i huset. På Runan har förr funnits ett mejeri. Till huset hör en faluröd bod.

Locketorp 15:3 F.d. Ulvåkers järnvägsstation

Mårumsvägen 2

1909 inrättades en hållplats vid Västra stambanan nära Ulvängens herrgård. Tidigare var Väring den närmaste järnvägsstationen. Denna hållplats kallades från början Ulvängen, men när poststationen tillkom ändrades namnet till Ulvåker för att undvika förväxling med Älvängen i Göta älvdalen. 1926 uppgraderades Ulvåker från hållplats till järnvägsstation.

Stationshuset, som ligger på järnvägen östra sida, hade uppförts redan 1919, sannolikt efter ritningar av SJ:s dåvarande chefsarkitekt Folke Zetterwall. Träbyggnaden är sammansatt av flera huskroppar och klädd med en faluröd lockpanel. Det har småspröjsade fönster och enkupigt tegel på såväl valmat tak som sadeltak. Falurött dominerar och den vita färgen används sparsamt. Det har en nationalromantisk utformning, karaktäristisk för tidigt 1900-tal när arkitekterna, däribland Folke Zetterwall, ofta sökte förebilder i äldre svenskt byggnadsskick.

I slutet av 1960-talet slutade SJ trafikera Ulvåkers station. Inom Skövde kommun är det f.d. stationshuset idag det enda kvarvarande vid Västra stambanan utanför Skövde stad, sedan stations-

husen i Skultorp, Tidån, Väring och Åkleby blev rivna på 1980-talet. Ulvåkers f.d. stationshus är av mycket stort kulturhistoriskt värde ur såväl kommunalt som regionalt perspektiv. För förståelsen av Ulvåkers historia är det f.d. stationshuset av största betydelse.

Ulvängen 1:4*

Stora vägen 8

Bostadshus byggt 1914 vid Stora vägen, på östra sidan av järnvägen. Det byggdes från början med en enda bostad om nio rum och kök. Huset renoverades 1936. Även om huset genom gått förändringar också i senare tid har det fortfarande en helhet av tidigt 1900-tal som är viktig att bevara. Huset har fasad av vit spåntad panel, tidstypiska gavelsnickerier och profilerad tegelskorsten. Entré och fönster är senare utbytta och taket är omlagt med mörka betongpannor. Till huset hör en faluröd bodlänga från tidigt 1900-tal.

Ulvängen 1:18*

Stora vägen 61-O

Tidstypisk radhuslänga från 1967, uppförd som pensionärshem med sex enrumslägenheter. Ritningarna utfördes vid Svenska Trähus AB, Stockholm. Liknande små äldreboenden uppfördes även i några av de andra mindre tätorterna i Skövde-trakten, t.ex. Lerdala, Timmersdala och Väring. Byggherre i Ulvåker var Binnebergs Centrala Byggnadskommitté. Ulvåker ingick då i Binnebergs storkommun. Exteriören är mycket väl bibehållen med gavelfasader i rött tegel och långsidor i ljusblå locklistpanel, entréer med ursprungliga lackade trädörrar samt smidesräcken, vita fönster och taktäckning med betongpannor. Byggnaden ligger i samhällets östra del.

Locketorp 15:3 Ulvåkers f.d. stationshus är en nationalromantiskt inspirerad byggnad från 1919. Byggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde ur såväl kommunalt som regionalt perspektiv.

VÄRINGS TÄTORT

Häradskartan från 1877-1882 ger en bra översiktsbild av Stora Värings by efter 1840- och 50-talets laga skifte och den stora uppodling som då pågick som bäst. Kartan visar också hur järnvägsstationens tillkomst väster om den gamla bytomten givit förutsättningar för framväxten av 1900-talets tätort. Bebyggelsemönstret med tätortens två huvuddelar kyrkbyn och stationssamhället hade därmed tagit form.

Bebyggelsemönster

Värings socken ligger i Vadsboslättens utkant drygt 15 kilometer norr om Skövde stad. Socknens yta består i öster av skogsbygd, i övrigt av öppen, odlad slättbygd. I jordbruksbygden i socknens centrala del ligger tätorten Väring som även innefattar Värings sockenkyrka och prästgård på platsen för den gamla byn Stora Väring.

Två nord-sydliga axlar sätter ramar för dagens bebyggelsemönster, dels Västra Stambanan som delar samhället i två delar, dels väg 200 Skövde-Töreboda vars nuvarande dragning skär genom tätortens östligaste del och delar av Stora Värings gamla tomt, några av bondgårdarna ligger längst ut i tätorten på landsvägens östra sida. Den tvärgående väst-östliga huvudaxeln utgörs av Väringsvägen/ Bankällan.

Värings första stationshus stod färdigt 1863, året efter att Västra stambanan öppnats i hela sin längd mellan Göteborg och Stockholm. Det gamla stationshuset ersattes 1947-1948 med ett nytt stationshus, vilket i sin tur revs i början av 1980-talet. Bilden är från 1890-talet och är alltså endast 10-15 år yngre än kartbilden ovan. Foto: P-A. Eriksén. VGM.

Dahlin's järnhandel delade först byggnad med bankkontoret fram till att huset brann ca 1920. Från 1921 till nedläggningen 1988 inrymdes järnhandeln i ett f.d. spannmålsmagasin som byggts om till bostads- och affärslokaler. Dahlin's järnhandel var en karaktärsbyggnad blnad stationssamhällets äldre bebyggelse. Byggnaden revs på 1990-talet i samband med att vägkorsningen med järnvägen byggdes om och viadukten tillkom. Bild troligen från ca 1930. Foto: Anders Karlsson. VGM.

vägen som är ortens gamla huvudgata och i väster sedermera övergår i att bli landsvägen mot Horn.

Byn ger bakgrunden

Värings gamla by bestod egentligen av två enheter, Stora Varing och Lilla Varing som ofta betraktades som två separata byar men formellt utgjorde en enda storby med totalt 13 hela hemman. Värings by omnämns i skrift redan på 1300-talet men bör ha förhistoriskt ursprung. I Värings by, som låg på sträckan Skövde-Hova, delades gästgiverifunktionen mellan Vrågården och Ledsgården. Åtskilliga gårdar flyttades ut från byn ca 1850-60 i samband med laga skiftet.

Spåren är många och påtagliga efter byn som numera omfattas av tätortens östra del. Längst i öster finns fortfarande en påtagligt agrar prägel vid Backgården och Sörgården som ligger ute vid väg 200. Förhistoriska fornlämningar finns bl.a. vid Backgården i öster på den gamla bytomten, samt nära Hållaregården med boplatzlämningar och gravar i väster. Värings kyrkomiljö med sockenkyrkan (1800-tal, på medeltida kyrkplats), prästgården (1600- och 1800-tal) och prästgårdens arrendjordbruk är socknens gamla centrum som bildar en tydlig agrar enhet på den gamla bytomten. Kvar på bytomten ligger åt väster även den gamla Sven-Bengtsgården med manbyggnad från 1790. Uppblandade med 1900-talets villabebyggelse ligger även några utskiftade bondgårdar främst i samhällets västra del.

Utveckling och drivkrafter

Stationssamhället växer fram

Värings stationssamhälle växte fram efter att Västra stambanan mellan Stockholm och Göteborg anlagts 1859-61 och Värings station etablerats 1863. Samhället utvecklades relativt snabbt som stations-samhälle och handelsplats. Dit knöts även olika samhällsfunktioner. Varing fick t.ex. telefon- och telegrafstation 1896. På 1920-talet fanns där flera bankkontor, t.ex. Skaraborgs Enskilda Bank och Jordbrukskassan.

Varing var på 1800- och tidigt 1900-tal även en betydande marknadsplats med två stora marknader per år. Fortfarande på 1930-talet hölls en stor kreatursmarknad i oktober samt månadsmarknader dagen innan månadsmarknaderna inne i Skövde.

Stationssamhällets tidiga bebyggelse var oreglerad och växte upp på den mark som fanns att tillgå. Det dröjde det till långt in på 1900-talet innan en byggnadsplan upprättades för att reglera användningen av mark och bebyggelse. Till Värings stationssamhälle knöts en mängd verksamheter. På 1920- och 30-talet fanns bl.a. smedja, två speceriaffärer, ett Konsum från 1938, två kött- och charkaffärer, järnhandel, tre klädesaffärer m.fl. Stationssamhällets första lilla bebyggelsegrupp expanderade mer på 1930-talet med flera egna hem, en smedja och ett par reparationsverkstäder för bilar och cyklar samt en taxiverksamhet. Värings tätort var jämte Timmersdala även en busknut

Flygfoto över Väring troligen omkring 1930. Vy från öster mot väster. Foto: Anders Karlsson. VGM.

i södra Vadsbo och hade en särskild bussstation mellan åren 1921 och 1958.

Bland småindustrier på 1930-talet märktes J.A. Linds orgelfabrik och Värings snickerifabrik (verksam 1930-1960) som tillverkade bl.a. fällbord och skolbänkar. I Väring anlades även några textilföretag. Värings Textilindustri med fabrik vid Nyponvägen tillkom 1939, år 1965 övertagit av Borås Väveribolag och

i drift till 1976. Firma Silkekonfektion med byggnader vid Väringsvägen var i drift 1941-1963. Området nordost om järnvägen ner kring Väringsvägen och Nyponvägen blev ett litet småindustriområde med snickeri- och textilindustrin i fokus.

Under 1900-talets första del fanns ett mejeri nära stationen. Värings Elektriska kvarn var verksam från 1929 till in på

Stora Väring 8:11 Liden från 1909 är ett tidstypiskt utformat, mycket välbevarat bostadshus i villastil. Liden har stark förankring i stationssamhällets tidiga bebyggelse och har stort kulturhistoriskt värde.

Hälsning från Väring

Detta vykort från Väring ca 1970 visar förutom sockenkyrkan det expanderande samhället under efterkrigstiden på 1950- och 60-talet. Överst till vänster syns Villagatan med de putsade villorna som började uppföras 1961. Nederst till vänster syns Väringsvägen vid AB Silkestrikå med den nya textilfabriken från 1953-1954 och de små flerbostadshus som byggts i området på 1950-talet. I det nedre högra hörnet syns Nyponvägen med dåvarande pensionärshemmet från 1965 och de små flerbostadshus som byggts 1962-1965. Vykort i privat ägo. Ej angiven fotograf.

1970-talet, ombyggd till bostadshus på 1980-talet. 1948 ersattes det gamla stationshuset från 1863 med ett nytt och samtidigt byggdes där intill Centralföreningens magasin med kontor.

Storkommuncentrum och villasamhälle

Stationsområdet vid järnvägen växte under loppet av 1900-talet samman med den agrara miljön i gamla sockencentrum kring kyrkan.

Redan 1847 hade Värings folkskola uppförts vid Väringsvägen nordväst om kyrkan, om- och tillbyggd 1877 och 1911. Den revs 1989 och ersattes med Väringsgården. 1959 uppfördes en ny central-

skola uppförts söder om kyrkan, avsedd för östra delen av storkommunen Binnberg. Värings skola är ett mycket bra exempel på en tidstypisk skolanläggning i tegel från 1950-talet.

Väring hör till de mindre tätorter i kommunen som ganska tidigt på 1900-talet hade utvecklat en tydlig tätortsstruktur. Den hör också till de tätorter som tidigare varit storkommuncentrum och haft en centralortsfunktion, men som på senare år tappat mycket av samhällsservice och handel och minskat vad gäller antalet invånare.

Det var framför allt i mitten av 1900-talet, efter andra världskrigets slut 1945, som Värings tätort även utvecklades till ett villasamhälle när den svenska folkhemsepokens samhällsvisioner börjar förverkligas och god samhällskonjunktur, bilismens utveckling och högre levnadsstandard bidrar till att drömmen om den egna villan kan realiseras. Det innebär att det är i industrialismens slutepok på 1960-

Vid Nyponvägen uppfördes i början av 1960-talet några små putsade villor liknande de som byggts 1961 vid Villagatan.

Vid Skolgatan med angränsande gator byggdes flera små villor med karaktäristisk och tidstypisk utformning på 1950-talet och 1960-talets början.

och 70-talet som det moderna Väring tar form. I Sveriges Bebyggelse från början av 1950-talet sägs om Väring att många, särskilt ungdomar, bor i samhället men åker buss och tåg för att arbeta på andra orter. Särskilt nämns Pentaverken (Volvo) som arbetsgivare åt en del orsbor.

I området kring järnvägsstationen, Årekullsvägen och Väringsvägen var bebyggelsen samlad, i stora drag, ända fram till under 1950-talet när den nya skolan byggdes söder om kyrkplatsen. 1961 bebyggdes även Villagatan i stations-samhället, på östra sidan av järnvägen. Mellan 1962 och 1965 bebyggdes även tomter längs Nyponvägen med några små punkthus samt även tre radhuslängor för pensionärsboende.

Samhället har sedan vuxit ut med villor mot söder successivt allt sedan 1950-talet.

Mellan 1962 och 1965 bebyggdes Nyponvägens södra sida med några små punkthus. Till vänster i bild skimtar den numera totalt ombyggda f.d. Värings Textilindustri (i drift 1939-1976).

I området kring den nya skolan, särskilt vid Skolgatan, anlades och bebyggdes flera villatomter på 1950-talet och framåt, en utveckling som trappades upp på 1960-talet. På 1960- och 70-talet planlades t.ex. Ringvägen och angränsande delar av Körsbärsvägen, Kyrkogatan, Nyponvägen och Rönnbärsvägen. Utbyggnadstakten mattades av under 1980-talet och de senaste årtiondena har inte Väring haft någon större tillväxt. Idag finns dock tecken på ett positivt trendbrott. På 1980-talet förtätades främst den befintliga bebyggelsen, t.ex. byggdes små flerbostadshus, med den faluröda agrara bebyggelsen som förebild, väster om kyrkplatsen.

Det var inte minst utbyggnaden av Skövde som en ny centralort i Skaraborg, framför allt tillkomsten av Kärnsjukhuset 1973 samt förstärkningen av Skövde som för-

Kyrkogatan med en del av Värings framväxt sydväst om den gamla kyrkbyn på 1980-talet.

svarsort och industriort, som även i hög grad bidrog till en stor expansion också av de omgivande mindre tätorterna. Väring blev i likhet med flera andra tätorter i kommunen något av en förstad med stor inpendling till Skövde.

Spåren av 1900-talets tätortsutveckling – tätorten som kulturmiljö

Kärnan i den gamla bymiljön är fortfarande väl bibehållen och en förnämlig representant för det gamla agrarsamhällets bebyggelse. Den består av kyrkomiljön med Värings prästgård och dess löneboställe. Här finns tätortens äldsta bebyggelse idag i och med sockenkyrkans medeltida ursprung och prästgårdsflygel från 1600-talet. Flera befintliga och f.d. bondgårdar ligger som byggnadsobjekt inom dagens tätortsområde. Flertalet av dem har fina exempel på agrar bebyggelse från 1800- och 1900-talet, t.ex. Backgården, Sörgården, Olof Ahlsgården och Vrågården. En särställning ur kulturhistorisk synpunkt har Sven-Bengtsgården belägen på ursprunglig plats på den gamla bytomten och med manbyggnad från ca 1790.

*Väringsvägen utvecklades under 1900-talets första del till ett blandat bostads- och småindustriområde. 1992 byggdes det nya post- och bankhuset på platsen för snickerifabriken från 1930 (till vänster i bild). Intill ligger den välbevarade textilfabriksbyggnaden från 1953-1954 på f.d. AB Silkeskonfektion. I närheten finns den mycket värdefulla smedjan, **Stora Väring 8:95**, som flyttades hit 1914 och har varit smedja, verkstad, taxikontor mm (högra bilden), idag en av Värings absoluta karaktärsbyggnader.*

I övrigt präglas tätortens kulturmiljöer utslutande av det f.d. stationssamhället och dess utveckling till 1900-talets tätort och centralort i den f.d. storkommunen. Fortfarande 1990 var Väring ett av de mer välbevarade sta-

tionssamhällena i Skaraborg, även om SJ låtit riva stationshuset redan 1982. Stationssamhällskaraktären förändrades sedan en hel del, bl.a. i och med att plankorsningen mellan Väringsvägen och stambanan ersattes med en viadukt, vilket underlättat genomfart, men inneburit en negativ kulturmiljöpåverkan. I samband med detta revs bl.a. sådana märkesbyggnader från det tidiga stationssamhället såsom Dalins järnhandel från 1921 och bostadshuset Tomtebo från 1870-talet, vilka uppmärksammades i bebyggelseinventeringen 1988. Snickerifabriken från 1930 revs 1992 för det nya post- och bankhuset. Den välbevarade smedjan som flyttades till Väringsvägen 1914 är däremot intakt, idag en synnerligen viktig karaktärsbyggnad i Värings tätort.

I dag finns endast små välbevarade, sammanhängande stråk av stations- samhällets tidiga bebyggelse, lite kring Årekullsvägen med bl.a. bankhuset, villan Valand m.fl. Från stationssamhällets senare epok, under 1900-talet finns däremot en lite större kulturmiljö kring Väringsvägen med bl.a. två av de f.d.

textilfabrikerna, den välbevarade smedjan från 1914, den 1950-talspräglade f.d. Värings Livs samt flerbostads- och villabebyggelse från 1950-talet. Väring har också flera byggnadsobjekt av stor betydelse för stationssamhällets karaktär, t.ex. Centralföreningens magasin och välbevarade 1910-talsvillor såsom Högelid och Liden. Av lokalhistoriskt intresse är den f.d. busstationen som minner om att Väring var en viktig bussknut i södra Vadsbo från 1920-1950-tal.

I centrala och södra Väring finns både sammanhängande kulturmiljöer och enstaka byggnader som på ett mycket åskådligt sätt vittnar om expansiva år för tätorten på 1950- och 60-talet framför allt, särskilt skolmiljön med angränsande villabebyggelse från 1950- och 1960-tal vid Skolgatan/Ringvägen Området kring Värings skola är som helhet ett av de bästa exemplen i kommunen på skolmiljö och villaområde i tegel med sen 1950-talsprägel. Andra bra exempel på bostadsområden från expansionsperioden på 1950- 1960-talet är Villagatans villamiljö från 1960 och Nyponvägen med flerbostadshus och f.d. pensionärshem från 1960-talets början.

*En särställning ur kulturhistorisk synpunkt har **Stora Väring 5:37 Sven-Bengtsgården** som ligger kvar på ursprunglig plats på den gamla bytomten och har manbyggnad från ca 1790.*

***Stora Väring 10:45 Värings skola** från 1954-1956 är i sin kärna en av de främsta 1950-talsskolorna i Skövde kommun. Skolan och omgivande kulturmiljö har mycket stor lokalhistorisk betydelse för Väring.*

***Årekullsvägen** har flera byggnader och små sammanhängande bebyggelsemiljöer från stationssamhällets expansion under perioden 1900-1930-tal. De har mycket stor lokalhistorisk betydelse för Väring.*

VÄRING KULTURMILJÖER

Nyponvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö som karaktäriseras av välbevarad radhus- och flerbostadsbebyggelse från 1960-talet i centrala Varing. Det väl bibehållna 1960-talsområdet med den tidstypiska bebyggelsen återspeglar ett viktigt skede i Värings tätortsutveckling. Husen består dels av f.d. pensionärshem i form av en större och två mindre radhuslängor, dels av tre flerbostadshus (låga punkthus). De är exteriört mycket välbevarade sedan 1960-talet, även i detaljer. Viktiga inslag är även en oxelallé, en blodlönn samt björkar.

Beskrivning

Området följer en del av Nyponvägen som ligger på järnvägens östra sida i Värings tätort. I anslutning till Värings textilfabrik planerades vid 1960-talets början ett litet flerbostadskvarter samt ett av storkommunen Binnebergs nya pensionärsbostäder. Området bebyggdes 1962-1965 med dels pensionärshemmet omfattande tre radhuslängor i en våning med källare (Stora Varing 11:31), dels tre små flerbostadshus (Stora Varing 11:20), som är en typ av låga punkthus, i två våningar med källare. Samtliga hus har putsfasader samt i gavelfasader rött tegel. Båda husgrupperna har en välbevarad exteriör, så gott som oförändrad sedan 1960-talet, även i detaljer, fränsett att radhusen fått en sentida

typ av ytterdörrar. Flerfamiljshusen har mest ursprunglig exteriör, eftersom entrépartierna fortfarande är orörda. Grönytor, gångstråk och glest utplacerade lövträd inramar flerbostadshusen. Dominerande är en stor blodlönn framför husen. Mellan flerbostadshusen och radhusen finns ett mindre grönområde med en oxelallé samt en liten rad högvuxna björkar. Framför radhusen står små lövträd i gräsbården som avgränsar husen från gatan. Den f.d. textilfabriken Värings Textilindustri AB (i drift 1939-1976) ligger på andra sidan Nyponvägen, utanför det uttagna området, och är idag totalt ombyggd exteriört.

Ingår också i

Detaljplan

Gällande skydd

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets tidiga 1960-talskaraktär bevaras. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning. De stora träden såsom blodlönnen, björkarna och oxelallén är karaktärsfulla inslag som förstärker områdets 1960-talsprägel och

*Till vänster oxelallén i grönområdet i söder; till höger det f.d. pensionärshemmet **Stora Varing 11:31** med tidstypiska radhuslängor från 1965.*

Stora Väring 11:20 med de välbevarade flerbostadshusen från 1962-1965, en värdefull helhet som är starkt kulturhistoriskt förankrad i Värings tätortshistoria.

som är viktiga att bevara, så även småträden mot gatan.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas. Den bebyggelse som uppmärksammats först 2010 bör dokumenteras närmare.

En enkel trädvårdsplan upprättas.

Husen omges av grönytor, gångstråk och glest utplacerade lövträd, dominerande är en stor blodlönn. De välbevarade husen utgör en värdefull helhet som är starkt kulturhistoriskt förankrad i Värings tätortshistoria.

Stora Väring 11:31 *

Nyponvägen 12-16 A-C

Pensionärshem uppfördes på flera mindre orter under 1960-talet som ett led i folkhemmets tankegångar om utvecklad vård och omsorg. Binebergs storkommun lät bygga pensionärshem i Väring och Stöpen. I Väring byggdes en större radhuslänga och två mindre längor efter ritningar av AB Svenska Stenhus, Skövde. Bygglov beviljades 1965. En inre ombyggnad till tvårummare genomfördes 1987 i det att rummet delades i två rum. De mindre längorna utformades med tre enrumslägenheter vardera och den större längan inrymde fyra lägenheter och ett behandlingsrum. Husen är uppförda i en våning med källare och vind, med stomme av lättbetong, med fasadens långsidor i mörkrosa slätputs och kortsidor i rött tegel, fränsett grå lockpanel i gavelrösten. Entréerna bibehåller tidstypiska svarta smidesräcken men har yngre typ av dörrar. Sadeltaken täcks av mörka betongpannor. Små lövträd står i gräsbården framför husen ut mot gatan. Den tidstypiska 1960-talsprägel är väl bibehållen.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Stora Väring 11:20 *

Nyponvägen 2- 6

Tre flerfamiljshus, en typ av låga punkthus, i två våningar med källare. Bygglov utfärdades 1962, byggherre var Stiftelsen Värings Bostäder och arkitekt var Valter Andersson Arkitektkontor, Skövde. Husen har en välbevarad exteriör, så gott som oförändrad sedan 1960-talet. De har mörkgrå sockel, fasad på långsidor av ljusst vitgrå sprutputs, rött tegel i gavelfasader och tidstypiska vita fönster med vädringsfönster. Trapphuset markeras av ett svagt indraget mittparti med en ursprunglig glasad trädörr. Sadeltaken täcks av korrugerade skivor, skorstenar är av rött tegel.

Stora Väring 11:20 Flerbostadshusen har en välbevarad exteriör, så gott som oförändrad sedan 1960-talet.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Värings kyrkomiljö*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö med lång kontinuitet och stark förankring i bygden. Den är av stort kulturhistoriskt värde i egenskap av ett välbevarat gammalt sockencentrum med medeltida kyrkplats och välbevarad prästgård samt prästgårdens arrendejordbruk. Kulturmiljön karaktäriseras av: Kyrkomiljön med sockenkyrka (1811, medeltida murpartier), delvis ålderdomlig kyrkogård med senare utvidgningar och bisättningshus (1968) samt trädkrans och bogårdsmur. F.d. prästgård med välbevarad mangårdsbebyggelse (1600- och 1800-tal) och högvuxna lövträd. Bondgård med enstaka välbevarade byggnader från 1800- och 1900-talet. Västra delen av Stora Värings gamla bytomt.

Beskrivning

I området ingår Värings sockenkyrka och f.d. prästgård, som ligger sida vid sida i tätortens östra utkant, samt Prästgårdens arrendejordbruk som ligger mitt emot tvärsöver Väringsvägen.

Värings by omnämns 1397 och benämningen Stora Väring finns omnämnd 1574. Även den närbelägna byn Lilla Väring hörde ursprungligen till den större byn. Storbyn Väring omfattade 13 hela hemman år 1564. Stora Väring där medeltidskyrkan byggdes på 1100-talet var belägen på en låg men markerad rygg över lerslätten. Flera gårdar flyttades ut vid laga skiftet på 1850-talet. T.ex. nära den gamla bytomtens östra del vid Sörgården och Backgården på andra sidan länsväg 200 finns fornlämningar.

Det aktuella området omfattar endast bytomtens västra del med sockenkyrka, f.d. prästgård och prästgårdens arrendejordbruk. Kyrkplatsen omfattar kyrkobyggnad och kyrkogård med bisättningshus (Väring 47:1). Medeltidskyrkan blev i det närmaste nybyggd

1811-13, men troligen finns medeltida murverk i långhusets västparti. Kyrkogården är i sin ursprungliga del närmast kyrkobyggnaden en relativt ålderdomligt präglad anläggning med bevarad muromgärdning och tidstypiska gravvårdar från ca 1850-1950. I sin helhet inrymmer nu befintlig kyrkogård en tidstypisk utvidgning från sent 1800-tal och en stor, karaktäristisk utvidgning från 1968, inklusive ett murat bisättningshus från 1968 invid muromgärdningen. Kyrkogårdens bogårdsmur och trädkransens högvuxna lövträd tillför även stora miljöskapande värden i den samlade enheten med kyrka-prästgård.

Av Prästgårdens faluröda bebyggelse (Värings Prästbol 12:11) återstår mangården med en mycket ålderdomlig timrad bostadsflygel, eventuellt från 1600-talet, samt manbyggnaden från 1878, inramade av högvuxna lövträd. Prästgårdsmiljön som angränsar till kyrkogårdsmuren är i likhet med kyrkplatsen av största betydelse för kulturmiljöns goda helhetsintryck av ett gammalt sockencentrum. På Prästgårdens andra sida byggdes 1982 ett nytt församlingshem.

Arrendejordbruket (Värings Prästbol 12:13) på motsatta sidan av Väringsvägen har en senare förändrad manbyggnad från tidigt 1900-tal samt faluröd flygel och uthus som behållit karaktären av sent 1800-tal-1900. Gården har en traditionell uppdelning i mangård och ekonomigård.

Ingår också i

Detaljplan ?

Molander, L. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Värings kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2007:6.* Västergötlands museum.

Värings prästgård uppmärksammas i Carlquist, T. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun.* 1988.

Bebyggelseregistret (kyrka och kyrkogård) Raä.

Väring 47:1 Värings kyrka Värings sockenkyrka uppfördes 1811 på den medeltida kyrkobyggnadens plats. De många gravvårdarna på kyrkogårdens äldre delar, vittnar, tillsammans med det stora antalet titlar på vårdarna, om jordbrukssocknen Värings historia samt om järnvägens betydelse och tätortens tillkomst. Ett stort antal av de äldre gravvårdarna har högsta kulturhistoriska värde.

Gällande skydd

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkobyggnad och kyrkogård är skyddade enligt 4 kap. KML.

Församlingen har låtit ta fram en bevarandeplan för kyrkogården som underlag för vård- och underhållsplan.

munen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Den bebyggelse som uppmärksammas 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön Fornlämningar

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets välbevarade karaktär av gammalt sockencentrum bevaras, det gäller särskilt det enhetliga, obrutna förhållandet sockenkyrka - prästgård. Kyrkogårdens bogårdsmur och trädkransens och prästgårdens högvuxna lövträd tillför även stora miljöskapande värden. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kom-

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Väring 47:1 Värings kyrka* *

Kyrkogatan 1

Den medeltida stenkyrkan, som troligen var från 1100-talet, avbildades i sent 1600-tal för Peringskiölds Monumenta Sueo-Gothorum. Den bestod då av ett långhus med ett rakt avslutat kor i öster samt ett bastant västtorn, säkerligen av tidigmedeltida ursprung, som senare tagits ned till i höjd med strax ovanför långhustaket, liknande vad som skett med grannkyrkan Götlanda. På kyrkogården fanns en fristående täckt klockstapel. Kyrkobyggnaden blev i det närmaste nybyggd 1811-13, men har troligen medeltida murverk i långhuset, bl.a. f.d. tornmurar. Byggnaden erhöll vid ombyggnaden en sengustaviansk karaktär som en långkyrka med torn i väster, sakristia i sydost och i öster ett absidkor med ett framskjutande, rakt avslutat mittparti. Nuvarande tornöverbyggnad tillkom 1859. Byggnaden renoverades bl.a. 1923, 1942 och 1983 samt i början av 2000-talet.

Värings Prästbol 12:11 Värings prästgård. I den välbevarade kyrkomiljön ingår förutom sockenkyrkan från 1811 den värdefulla prästgårdsmiljön med bl.a. den f.d. prästgården från 1878 och drängstugan som kan härstamma från 1600-talet.

Kyrkogården är i sin ursprungliga del närmast kyrkobyggnaden en relativt ålderdomligt präglad anläggning med bl.a. tidstypiska gravvårdar från ca 1850-1950. I slutet av 1800-talet skedde en utvidgning mot söder och där placerades även de allmänna områdena med enklare utformade gravar. Där finns fortfarande spår av den strukturen och även många vårdar som är representativa för 1900-talet. De många äldre gravvårdarna på kyrkogårdens äldre delar, vittnar, tillsammans med det stora antalet titlar på vårdarna, om jordbrukssocknen Värings historia under 1800- och 1900-talet, samt om järnvägens betydelse, tätortens tillkomst och det växande inslaget av tätortsanknutna näringar. Ett stort antal av de äldre gravvårdarna har högsta kulturhistoriska värde. 1968 gjordes en stor utvidgning mot söder. Samtidigt byggdes det modernistiska bisättningshuset i kalksten, ritat av LBF arkitekter, Mariestad. Bisättningshuset är placerat vid kyrkogårdsmuren i sydväst. Kyrkogården med sina tre delar är en väl sammanhållen helhet där även bogårdsmur, smidesgrindar, gångsystem och trädkransens högvuxna lövträd tillför stora miljöskapande värden, så även i hela kyrkomiljön med kyrka-prästgård.

Värings Prästbol 12:11 Värings prästgård
Väringsvägen 22

Kyrkoherdebostället i Väring ligger på gängse vis i direkt anslutning till sockenkyrkan. Prästgårdsanläggningen består idag endast av mangården med sätesbyggnad och två flyglar, samtliga faluröda. Äldst är den ena flygeln, drängstugan, som anses vara byggd på 1600-talet, huset bevarar flera

ålderdomliga detaljer såsom utskjutande knutar. Den andra flygeln är en bod av senare datum, flyttad till platsen 1982 när församlingshemmet byggdes på tomten intill. Huvudbyggnaden från 1878 byggdes om 1939 varvid exteriören förenklades, då den tidstypiska rikliga utsmyckningen med veranda, små vindsfönster och dekorativa fönsteröverstycken avlägsnades. Frontespis och takkupa tillkom samtidigt. Prästgårdstomten omfattar även rundel, lövträd och mot Väringsvägen grindstolpar av sten. Huvudbyggnaden inrymmer numera pastoratets administration. Trots förenklarna av huvudbyggnadens exteriör bibehåller den värdefulla prästgårdsmiljön som helhet mycket väl sin traditionella prägel av kyrkligt boställe och är synnerligen väsentlig för miljön vid sockenkyrkan.

Värings Prästbol 12:13 *

Väring Prästgården

Bongård belägen i den gamla kyrkbyn, strax norr om Prästgården. Mangård med björkallé, senare förändrad manbyggnad från 1921 samt små faluröda flyglar från 1800-talet och tidigt 1900-tal. Av störst intresse är dels helhetsintrycket av mangården, dels de faluröda flyglarna med en timrad bodlänga, ett mindre bostadshus och ett uthus. Gården ingår i miljön kring Värings sockenkyrka. Ekonomigården ligger längre in och omfattar främst en ladugårdslänga från 1900-talets mitt.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

- Del av gammal bytomt (västra delen av Stora Värings bytomt).

Värings skola - Skolgatan - Ringvägen*

Motiv och uttryck för miljön

En hel och väl sammanhållen kulturmiljö av mycket stort intresse, ett av Skövde kommuns främsta och mest välbevarade exempel på institutions- och bostadsmiljöer från 1950-60-talen med stark förankring i den expansiva tätortsutveckling som följde på 1950-talets storkommunreform. Kulturmiljön karaktäriseras av Värings centralskola (1959) och omgivande friliggande villor från 1950-60-talen. Den tidstypiska skolanläggningen är den mest välbevarade centralskolmiljön i rött tegel från denna tidsperiod i kommunen. Tre enhetligt utformade gula tegelvillor (skolans rektors- och lärarbostäder) bildar även en egen enhet, en av de bästa exemplen på småhus med 1950-talsprägel i Skövde kommun. Inslag av parkmiljö med förhistorisk fornlämning vid skolan, en integrerad del av skolanläggningen. Välbevarade 1950- och 1960-talsvillor i tegel under sadeltak på tidstypiska villatomter. Området återspeglar lokalhistoriskt sett en viktig expansionsfas i Värings tätortsutveckling.

Beskrivning

Området närmast söder om Värings kyrka och prästgård vittnar om den första expansionsfasen i tätorten under 1900-talets andra hälft, när Väring på 1950-talet fått karaktären

Stora Väring 10:45 Den tidstypiska skolanläggningen från 1954-1956 är senare kompletterad, men är som helhet den mest välbevarade centralskolmiljön i rött tegel från 1950-talet i Skövde kommun.

av centralort i Binnebergs storkommun. Den ena av de två centralskolorna som skulle byggas blev placerad i Väring, den andra byggdes i Stöpen.

Den dominerande bebyggelseenheten i kulturmiljön är Värings skola (Stora Väring 10:45) från 1954-56. Skolan utformades som en för sin tid modern centralskola i ett och två plan, med fasad i rött tegel och stora fönstergrupper under tegeltäckt sadeltak. Byggnaderna grupperades kring skolgård med anslutande grönområde med numera uppvuxna lövträd. Efterhand kompletterades den ursprungliga anläggningen med mindre längor och tillbyggnader, allt i rött tegel. Hela anläggningen med byggnader samt skolgård med asfalt, grönytor och bollplan ger ett genomtänkt och välplanerat intryck. Detta är den mest välbevarade 1950-talsbaserade anläggningen i sitt slag i kommunen och mot

Stora Väring 10:45 Detta är den mest välbevarade 1950-talsbaserade anläggningen i sitt slag i Skövde kommun och mot den bakgrunden är Värings skola av stort kulturhistoriskt intresse.

den bakgrunden är Värings skola av stort kulturhistoriskt intresse.

Skolans rektors- och lärarbostäder omedelbart väster om skolan utgör en av de mest intressanta villamiljöerna från 1950-talet i Skövde kommun. Den omfattar tre villor från 1954-56 (Stora Väring 10:68, 10:69, 10:70) som är mycket lika varandra, om än inte identiska, omgivna av tidstypiska villatomter. Envåningshusen med källare har bl.a. fasad i gult tegel med mer omsorgsfullt utformade fasaddetaljer än vad som då var allmänt förekommande. De tre husen bildar en liten enhet med mycket välbevarad 1950-talsprägel inom det större området. Husen har en uttalat medveten arkitektonisk utformning och exteriörerna är mycket välbevarade sedan 1950-talet, även på detaljnivå.

På västsidan av skoltomten finns ett litet grönområde vid en förhistorisk grav, en rest sten, som är fast fornlämning (Raä Väring 11:1).

På västsidan av skoltomten finns ett litet grönområde vid en förhistorisk grav, en rest sten, som är fast fornlämning (Raä Väring 11:1).

I anslutning till skolan planerades ett bostadsområde vid Skolgatan med friliggande villor, vars äldsta del har tydlig 1950-talsprägel med villor i ett plan med källare, fasad främst i gult tegel och tidstypiska entréer med smidesräcken. Mycket goda exempel på dessa villor är Stora Väring 10:51 och 10:64.

Inslag finns även av villor med tidig 1950-talsprägel med vind under ett brantare sadeltak samt även med fasad i ljus ädelputs och tegelomfattad entré. Bra exempel på den typen av villor är Stora Väring 10:47. Stora Väring 10:52 är ett äldre bostadshus som byggdes om i en 1950-tals villautformning som är väl bibehållen.

Området byggdes snart ut mot söder, bl.a. vid Ringvägen, med 1960-talsvillor med fasad i rött eller brunt tegel under sadeltak med mörka betongpannor. Fina exempel på detta är t.ex. Stora Väring 10:62 och 10:63. Villor med fasad i ljus mexisten byggdes från 1960-talets mitt och framåt. Generellt inra-

Stora Våring 10:68, 10:69, 10:70 Skolans lärarbostäder omedelbart väster om skolan utgör en av de mest intressanta villamiljöerna från 1950-talet i Skövde kommun. Husen har en uttalat medveten arkitektonisk utformning och exteriörerna är mycket välbevarade sedan 1950-talet, även på detaljnivå.

mas villorna i området av tidstypiskt utformade villatomter.

Ingår också i
Detaljplan

Gällande skydd

Fornlämningar skyddas av 2 kap. Kulturminneslagen

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets mycket välbevarade 1950- och 60-tals karaktär kan bevaras. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Området byggdes på 1960-talet ut söderut, bl.a. vid Ringvägen, med tidstypiska villor med fasad i rött eller brunt tegel under sadeltak med mörka betongpannor.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Den bebyggelse som uppmärksammats först 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Fast fornlämning:

- Raå Våring 11:1 Grav markerad av sten/block. Graven markeras av en rest sten och är av förhistoriskt ursprung. Fornlämningen ligger vid västkanten av skoltomten, ut mot Skolgatan.

Stora Väring 10:47 Villa i gult tegel troligen från 1950-talets början. Exteriören är välbevarad sedan dess.

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Stora Väring 10:45 Värings skola *

Skolgatan 3

Skolbyggnad uppförd 1954-56 som en tidstypisk centralskola i rött tegel, med en högre del med två våningsplan och källarvåning, samt en envåningslänga i vinkel. En fristående del med gymnastiksal, samt slöjdsal och skolmatsal är också från 1954-56 och ett fristående bussgarage, också i rött tegel, är från 1962. Anläggningen kompletterades något senare, 1969-70, med en separat paviljong i en våning. (Torsten Thorén Arkitektkontor AB, Skövde), nästa tillbyggnad i en våning tillkom 1992. Hela anläggningen är utförd med fasad i rött tegel, med ursprungliga vita fönster och taktäckning av tvåkupigt tegel, med gråputsade fönsterfält i den äldsta delen. Den äldsta envåningsdelen har även mörk sockel och gråputsade omfattningar. Den yngre längan har taklist i grön träpanel till det flacka taket. Hela anläggningen med byggnader samt skolgård med asfalt, grönytor och bollplan ger ett genomtänkt och välplanerat intryck. Lövträd och nätstängsel inramar skoltomten. Värings skolmiljö är ett av de främsta exemplen i kommunen på en centralskola från 1950-talet, kompletterad och utvecklad under 1960- och 90-talen. Detta är den mest välbevarade 1950-talsanläggningen i rött tegel i kommunen och mot den bakgrunden är Värings skola av stort kulturhistoriskt intresse.

Stora Väring 10:47 *

Skolgatan 4

Villa troligen från 1950-talets början i en våning med källare och vind. Exteriören är välbevarad med fasad i gult tegel, vita en- och tvåluftsfönster och tvåkupigt tegel på sadeltaket samt en tegelskorsten och en panelad liten takkupa. Entré med en kolonnburen trekantsgavel samt svarta smidesräcken. Även balkongen är ursprunglig med en tidstypisk sinuskorrugerad front.

Stora Väring 10:51 *

Skolgatan 10

Villa i en våning med källare och vind uppförd 1955 med Allan Johansson, väring, som arkitekt

Stora Väring 10:52 Detta är ett äldre timmerhus som byggdes om helt på 1950-talet och har en välbevarad 1950-talsexteriör frånsett en yngre ytterdörr. Huset har bl.a. en mycket tidstypisk 1950-talsfasad i grön ädelputs, entré med smide och tegelomfattning, karaktäristiska fönster och tvåkupigt taktegel.

och Karl Helmer Laake som byggherre. Husets planlösning omfattade fyra rum och kök samt i källaren garage. Exteriören är mycket välbevarad med fasad i gult tegel, murade fönster- och dörrromfattningar, vita en- och tvåluftsfönster och tvåkupigt tegel på sadeltaket. Ursprungligt entréparti med skärmtak, smidesräcke och tidstypisk dörr. Skorsten i gult tegel. Tidstypisk villatomt.

Stora Väring 10:52 *

Skolgatan 12

Vid första anblicken ger huset intryck av att vara en 1950-talsvilla. Men detta är ett äldre timmerhus som byggdes om helt på 1950-talet och har en välbevarad 1950-talsexteriör frånsett en yngre ytterdörr. Huset är uppfört i en våning med källare och vind och har fasad i grön ädelputs, vita tvåluftsfönster och tvåkupigt tegel på sadeltaket. Entrén bibehåller 1950-talets smidesräcke och dörrromfattning i rött tegel. Tidstypisk villatomt med höga lövträd mot gatan avgränsad av en låg kalkstensmur. Yngre garage i rött tegel med bruna dörrar.

Stora Väring 10:62 *

Ringvägen 28

Villa från 1960-talet med välbevarad exteriör. Huset har bl.a. fasad av rödbrunt tegel med ljusa fogar samt vit panel i gavelrösten, kring en större fönstergrupp och kring entrén. Den tidstypiska entrén har bl.a. smidesräcken och ljus trädörr. Garaget i rödbrunt tegel är vidbyggt på sidan.

Stora Väring 10:63 *

Ringvägen 6

Villa från 1960-talet med välbevarad exteriör. Huset har bl.a. fasad av mörkbrunt tegel, vita fönster, indragen entré med smidesräcke och tidstypisk dörr med sidoljus. Sadeltaket täcks av tidstypiska matta mörka betongpannor. Garaget som vidbyggt på sidan är karaktäristiskt för 1960-talet med platt tak och vit mexistensfasad i kontrast

mot husfasadens mörka tegel. Villatomt med bl.a. en högvuxen björk och mot gatan lövhäck samt lågt staket av kalkstensplintar.

Stora Väring 10:64*

Skolgatan 1

Villa troligen från 1950-talet i en våning med källare. Exteriören är mycket välbevarad med mörkgrå sockel, fasad i gult tegel, vita en- och tvåluftsfönster och tvåkupigt tegel på sadeltaket. Entréparti med ursprungligt smidesräcke men med sidoljus och trädörr med prägel av 1960-tal.. Tidstypisk villatomt med plattlagd gång och låg mur av cementsten.

Stora Väring 10:68*, **10:69***, **10:70***

Skolgatan 5, 7, 9

När Värings centralskola byggdes 1954-56 uppfördes också tre villor med bostäder för lärare, placerade på rad omedelbart väster om skolan. Arkitekt till husen var O. Palmgren P.O. Ljungmark Arkitektkontor, Skövde. Samtliga tre hus är uppförda i en våning med källare, ljusgrå sockel, fasad i gult tegel med murade fönsteromfattningar, sexkantigt småfönster och sadeltak med tvåkupigt tegel. Husen är mycket lika varandra, men befattningarnas status och även genus uttrycks i att husen skiftar något i storlek. Det mindre huset (Stora Väring 10:70) var avsett för en lärarinna,

Stora Väring 10:68, 10:69, 10:70. De tre husen bildar en enhet med mycket välbevarad 1950-talsprägel, mycket viktig att bevara p.g.a. det stora kulturhistoriska värdet. Husen är så välbevarade, omsorgsfullt utformade och har ett intakt samspel mellan helhet och detaljer som är typiskt för 1950-talet.

Stora Väring 10:62 En av Ringvägens tidstypiska 1960-talsvillor med välbevarad exteriör i rödbrunt tegel med ljusa fogar, inslag av ljus panel och karaktäristisk entré. Garaget är vidbyggt på ena sidan.

medan de två större villorna byggdes för lärare. Stora Väring 10:68 och 10:69 är i stort sett identiska, även i detaljutformningen. De har samma typ av små burspråk med karosseripanel samt ursprungliga tvåluftsfönster med båge och karm i olika kulörer. De har samma planlösning med vardagsrum, matrum, två sovrum, arbetsrum samt kök, badrum och tambur. Garage finns i källaren. Lärarinnans bostad skiljer sig något från de andra två och fick t.ex. inget källargarage. Huset har senare fått en uteplats mot ena kortsidan. På 10:69 är trädörren av 1960-talstyp, övriga har ursprunglig entréutformning i behåll. Husen omges av tidstypiska villatomter med inslag av enstaka större lövträd. På 10:68 och 10:69 finns smidesgrindar av 1950-talstyp mellan stolpar i gult tegel.

De tre husen bildar en liten enhet med mycket välbevarad 1950-talsprägel inom det större området. Denna enhet är mycket viktig att bevara p.g.a. det stora kulturhistoriska värdet, vilket uttrycks i att husen är så tidstypiska, välbevarade, omsorgsfullt detaljutformade och att samspelet mellan helhet och detaljer fortfarande är intakt. Att enheten är en samplanerad del av den större skolmiljön från samma tid måste också uppmärksammas.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Väringsvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö som är mycket starkt förankrad i stationssamhällets utveckling under 1900-talets första del och mitt. Den karaktäriseras av att vara ortens f.d. småindustri- och handelscentrum kring huvudgatan, utslutande präglad av välbevarad bebyggelse från 1915-1965 med tonvikt på 1930-50-tal. Här finns den värdefulla smedjan (ca 1914), ett f.d. bryggerinederlag (1900-talets början), två av ortens f.d. textilfabriker, (1933 och 1954), f.d. kvarnbyggnad (senare ombyggd), småskalig affärsbebyggelse (1936, 1955, 1939) samt välbevarad flerbostads- och villabebyggelse med koppling till småföretagen (1920-, 30-, 40- och 50-tal). Kulturmiljön har en för stationssamhällen karaktäristisk småskalighet med undantag för något sentida avvikande tillägg. Den är av största lokalhistoriska betydelse eftersom den återspeglar ett mycket viktigt skede i Värings tätortsutveckling. Kulturmiljön är även av ett allmänt stort kulturhistoriskt intresse ur industri- och samhällshistoriskt regionalt perspektiv. Smedjan

Stora Väring 8:95. Den mycket välbevarade medjan som flyttades till nuvarande plats vid Väringsvägen ca 1914 har mycket stort kulturhistoriskt värde och är av största betydelse för Väring.

har även som enskild byggnad mycket stort kulturhistoriskt värde ur flera aspekter.

Beskrivning

Området följer Väringsvägen i centralortens västra del med förgreningar längs angränsande gator mot söder. Här finns till stor del en samlad karaktär av småskalig friliggande centrumbebyggelse från stationssamhällets tid under 1900-talets första del, med betoning på 1930-50-tal, men med både äldre och yngre inslag. Frånsett den f.d. livsmedelsaffären är det äldre industri- och hantverksföretag samt bostadshus som dominerar, både flerbostadshus och egnahem samt några inslag av modernare villor. Endast något enstaka inslag finns av om- och nybyggnader från 1980- och 90-tal som avviker i skala och utformning från den i övrigt helt dominerande äldre bebyggelsen. Den mest påtagliga nybyggnaden är att den faluröda snickerifabrik från 1930 som låg vid Väringsvägen revs och ersattes 1992 med ett nytt affärs- och bankhus i gult tegel. Området ger i övrigt en småskalig tydlig och

Väringsvägen är en gammal huvudgata som karaktäriseras av att vara ortens f.d. småindustri- och handelscentrum, utslutande präglad av välbevarad bebyggelse från 1915-1965 med tonvikt på 1930-50-tal. **Stora Väring 8:64** Den f.d. textilindustribyggnaden från 1953-1954 har en välbevarad exteriör och är en av Värings viktigaste byggnader från samhällets expansionsperiod på 1950- och 60-talen.

överskådlig bild av Värings samhällsutveckling under 1900-talets första hälft.

Centralt belägen vid huvudgatan Väringsvägen är den mycket välbevarade faluröda smedjan som flyttades hit ca 1914 och som senare även inrymt taxirörelse m.m. (Stora Väring 8:95). Smedjan är ur kulturmiljösynpunkt en verklig märkesbyggnad för Väring. Troligen från ungefär samma tid är det faluröda f.d. bryggerinederlaget (Stora Väring 8:62).

Den stora elektriska kvarnen från 1929 byggdes om och blev fasadförändrad 1983 i samband med att den blev bostadshus (Stora Väring 8:57). 1936 byggdes affärs- och bostadshuset (Stora Väring 8:86) som blev om- och tillbyggt 1955 och med sin karaktäristiska 1950-talsutformning är en mycket viktig profil bland Värings centrumbebyggelse. 1939 byggdes det tidstypiska putsade affärs- och bostadshuset Norrby (Stora Väring 8:68).

1941 inrättades en liten syfabrik i ett bostadshus från 1933 (Stora Väring 8:82) som blev AB Silkekonfektion. 1953-54

överflyttades verksamheten till en nybyggd modern fabriksbyggnad vid Väringsvägen (Stora Väring 8:64), i drift till 1963 och sedan använd till andra ändamål. Textilindustrins byggnader är viktiga indystriminnen. Mitt emot byggdes vid 1950-talets mitt disponentvillan i gult tegel som har en välbevarad exteriör, ett fint exempel på den tidens villadeal (Stora Väring 8:66).

Inslag finns av lite äldre bostadsbebyggelse, t.ex. Stora Väring 8:45 som är från tidigt 1900-tal men delvis förändrat i senare tid, samt Almedal med väl bibehållen villaexteriör från 1930 (Stora Väring 8:60). 1924 byggdes bostadshuset Aspelund som senare förändrats bl.a. på 1950-talet samt fick urmakarverkstad 1954 (Stora Väring 8:50). Smedbostaden är en väl bibehållen karaktäristisk putsad 1940-talsvilla med tillbyggnad i tidstypisk 1960-talsmodernism (Stora Väring 8:65). Koppling till Värings Textilindustri har det mycket välbevarade 1940-talspräglade flerbostadshuset från 1954 (Stora Väring 8:78). Väl bibehållet är även ett annat litet flerbostadshus från 1954 (Stora Väring 8:79).

Stora Väring 8:86. 1936 byggdes affärs- och bostadshuset till f.d. Värings Livs. Huset blev om- och tillbyggt 1955 och är med sin karaktäristiska 1950-talsprägel är en mycket viktig profil i Väring.

Stora Väring 8:50 Aspelund. Urmakeriet inrymde i gårdshuset från 1954 och längre in i trädgården finns bostadshuset från 1924 där urmakare Sköld bodde.

Ingår också i

Detaljplan

Gällande skydd

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets småskaliga mångfald och karaktär av central handels- och industribebyggelse i stationssamhälle kan bibehållas. Här finns en mycket betydelsefull helhet och här finns även flera byggnader av mycket stor kulturhistorisk betydelse för Väring. Helt central är den välbevarade smedjan som är av mycket stor betydelse även ur regional synpunkt. Av mycket stor vikt är även t.ex. Bryggerinederlaget (Väring 8:62), de två f.d. textilindustrierna (8:64 och 8:82), disponentvillan (8:66), smedens villa (8:65) och flerbostadshuset från 1950-talet på 8:78.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall främst vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas. Smedjan har så hög kulturhistorisk dignitet att den bör få särskilt bevarandeskydd i detaljplan. Den bebyggelse som uppmärksammats först 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Stora Väring 8:50 Aspelund *

Väringsvägen 12

Litet gårdshus, med beigeputsad fasad under flackt sadeltak, från 1954, nybyggt i samband med att Väringsvägen breddades detta år. Byggnaden inrymde urmakarverkstad. Urmakare Emil Sköld var bosatt i bostadshuset på tomten och hade verkstad i gårdshuset. Han jobbade som motormontör på Volvo Penta i Skövde 1935-47, därefter var han verksam som urmakare hemmavid fram till sin bortgång 1960. Bostadshuset av egnahemstyp från 1924 har i stort 1920-talskaraktären i behåll, men har genomgått vissa förändringar, t.ex. uppsattes en eternitfasad på 1950-talet. Uthus, trädgårds-tomt. Aspelund uppfördes på platsen för Sven-Bengtsgårdens gamla ladugård. Uppgifterna är hämtade från *Väring - I ord och bild ...*

Stora Väring 8:57 F.d. Värings Elektriska kvarn *

Väringsvägen 6A-C

F.d. kvarnbyggnad ombyggd till bostadshus. Värings Elektriska Kvarn byggdes av sten och trä i tre våningar 1929. Kvarnen var en viktig del av den småskaliga livsmedelsindustrin i Väring. I början av 1950-talet omfattade den två par stentar, två par dubbla valsstolar, spetsmaskin, havrekross, utsädesrensare och betningsapparat. Den drevs av sex elmotorer om 60 hästkrafter. Den årliga löneförmalningen var 30 000. 1953 fanns två anställda, omsättningen var 600 000 och kvarnägaren hette då Bertil Johansson. (Uppgifterna hämtade från *Sveriges Bebyggelse*). Efter nedläggningen vid mitten av 1970-talet ombyggdes den f.d. kvarnbyggnaden till flerbostadshus 1983. Byggnaden blev då starkt förändrad exteriört. Den f.d. kvarnbyggnaden har dock ett stort identitetsvärde för Värings tätort, vilket har framhållits från hembygdsföreningen i samband med kulturmiljöprogramarbetet. Mot den bakgrunden är det angeläget att den f.d. kvarnbyggnaden uppmärksammas i KMP.

Stora Väring 8:60 Almedal *

Väringsvägen 4

Bostadshus beläget mellan Väringsvägen och Nyponvägen. Huset är uppfört 1930 i en för den tidsperioden karaktäristisk villastil. Exteriören är väl bibehållen med fasad av numera gulmålad profilerad locklistpanel, spröjsade fönster, en tidstypisk spröjsad glasveranda och brutet takfall med tvåkupigt tegel. Endast entrédörr och balkong är av yngre datum. Huset inramas av en trädgårds-tomt med höga lövträd, samt mot gatan lövhäck och murade grindstolpar av huggen sten, vilket förstärker helhetsintrycket av den tidstypiska välbevarade villan.

Stora Värning 8:64 F.d. Silkekonfektion. Den f.d. textilindustribyggnaden är av industrihistoriskt intresse och genom sin förankring i textilindustrin, samt läget i det tidigare småindustriområdet vid huvudgatan, av ett mycket stort lokalhistoriskt intresse, som en viktig vittnesbörd om samhällsutvecklingen i Värning.

Stora Värning 8:64 F.d. Silkekonfektion *

Väringsvägen 9

1954 byggdes denna tvåvåningsbyggnad vid huvudgatan som textilfabrik. Disponentvillan byggdes på andra sidan Väringsvägen, se Stora Värning 8:66. Firman Silkekonfektion flyttades hit 1954 från närbelägna Åkershäll, där det sedan 1941 varit inrymt i ett bostadshus (Stora Värning 8:82, se nedan). Textilfabriken var verksam här till 1963 då verksamheten överflyttades till Lidköping. Bottenvåningen var väveri och sömnaden bedrevs på övervåningen, enligt *Värning - I ord och bild* ... Fabriksbyggnaden är exteriört välbevarad med gråputsad fasad med vita fasadindelningar och ljusblå fönsterfält. Huset har även ursprungliga vita fönster, skorsten i rött tegel och ondulin-

tak. Endast entrédörren är av sentida datum. Vid ena kortsidan finns en öppen överbyggnad för omlastning m.m. med stora slagportar. Byggnaden är av industrihistoriskt intresse och genom sin förankring i textilindustrin, samt läget i det tidigare småindustriområdet vid huvudgatan, av ett mycket stort lokalhistoriskt intresse, som en viktig vittnesbörd om samhällsutvecklingen i Värning.

Stora Värning 8:62 F.d. Axvalls Bryggerinederlag *

Nyponvägen 3

Tvåvåningsbyggnad öster om järnvägen, ursprungligen uppförd som bryggerinederlag för Axvalls Bryggeri, troligen i början av 1900-talet. Lager, vagnbod och stall var i bottenvåningen, ovanpå var bostad för bryggeriutköraren. Mellan 1927

Stora Värning 8:65 Gärdet. Villan som var smedens bostad är med den tidstypiska 1940-talsexteriören i kombination med den välbevarade tillbyggnaden från tidigt 1970-tal av stort kulturhistoriskt intresse.

Stora Väring 8:62. Det f.d. bryggerinederlaget är exteriört välbevarat och av stort kulturhistoriskt intresse som en tidstypisk byggnad som ofta fanns på mindre orter.

och 1947 var Johan Broberg under lång tid utkörare och säljare. Han var en känd Väringsprofil, enligt *Väring - I ord och bild ...* Byggnaden har en välbevarad exteriör med faluröd locklistpanel, flera ursprungliga vita fönster av olika utformning, stora krysstagade bräddörrar och skorsten av rött tegel. Byggnaden ligger idag som en rest av agrar bebyggelse bland yngre villor m.m. Det f.d. bryggerinederlaget är exteriört välbevarat och av stort kulturhistoriskt intresse som en tidstypisk byggnad som ofta fanns på mindre orter, inte minst stationssamhällen, men idag är det sällsynt att de finns kvar.

Stora Väring 8:65 Gärdet*

Björnbärsvägen 7

Villa i centrala Väring uppförd 1947 av smeden Hjalmar Krantz som hade den närbelägna smedjan. Huset är uppfört i en våning med källare och vind, från början byggt med två lägenheter. Huset har i sin ursprungliga del kvar sitt sena 1940-talsutseende med ljust vitgrå putsfasad, ursprunglig entré med smidesräcken och karosseripanelad dörr samt på sadeltaket tvåkupigt tegel och ursprunglig takkupa. En stor lägre tillbyggnad vid ena gaveln, i rött tegel och brun fjällpanel, inrymmer ett helt bevarat entréparti i ljust trä och glas i utpräglad 1960-talsmodernism. Den tillkom dock först på 1970-talet, bl.a. med gillestuga i källaren. Ett vidbyggt garage med platt tak har brun panel och takföttsarg i plåt. Ett svart smidesstaket från sent 1940-tal avgränsar tomten mot gatan. Villan med den välbevarade 1940-talsexteriören i kombination med den välbevarade tillbyggnaden från tidigt 1970-tal. är av stort kulturhistoriskt intresse.

Stora Väring 8:66*

Väringsvägen 10

Bostadshus från 1950-talets mitt uppfört som disponentvilla för AB Silkekonfektion, se Stora Väring 8:64, på motsatta sidan av Väringsvägen. Den tidstypiska villastilen är mycket välbevarad. Huset har fasad i gult tegel, entré med ursprunglig dörr och elegant smidesräcke, ursprungliga är även enluftsfönstren, tidstypiskt isärmålade med

Stora Väring 8:66. Bostadshus från 1950-talets mitt uppfört som disponentvilla för AB Silkekonfektion, (se Stora Väring 8:64, på föregående sida). Den tidstypiska villastilen är mycket välbevarad.

vita bågar i blå karmar. Sadeltak med tvåkupigt tegel och skorsten i rött tegel. En för 1950-talet karaktäristisk öppen villatomt, avgränsad mot gatan av rosenhäck. Genom sin förankring i ortens textilindustri, samt läget vid huvudgatan är byggnaden av ett mycket stort lokalhistoriskt intresse, som en viktig vittnesbörd om samhällsutvecklingen i Väring.

Stora Väring 8:68 Norrby*

Väringsvägen 11

Mindre bostads- och affärshus med affärslokal i bottenvåningen uppfört 1939 med en tidstypisk utformning, endast entrén är senare något förändrad. Huset har ljusputsad fasad, vita tvåluftsfönster under valmat tak med tvåkupigt tegel. Bottenvåningen inrymde en cykelaffär med reparationsverkstad i källaren där såväl cyklar som radio- och sedermera TV-apparater reparerades. Övervåningen inrymde bostad. Det var Paul Svensson som byggde huset och som bedrev verksamhet där. Verksamheten upphörde när han gick i pension i slutet av 1960-talet. (Enligt *Väring - I ord och bild ...*).

Stora Väring 8:72*

Björnbärsvägen 4

Villa från ca 1960-65 med grå sockel, röd tegelfasad med mörka fogar samt fasadinslag av vit liggande panel och brun panel kring fönstergrupp. Huset har ursprunglig vita dörr och vita tvåluftsfönster. Det flacka sadeltaket täcks av mörka betongpannor. Garaget är tidstypiskt sidoplacerat och har brun panel och bruna slagportar. Villatomt.

Stora Väring 8:78*

Väringsvägen 15

Värings Textilindustri AB lät 1953-54 uppföra detta flerbostadshus på en tomt nära den nya textilfabriken Arkitekter var O. Palmgren P.O. Ljungmark Arkitektkontor, Skövde. Huset inreddes med tvårumslägenheter, på övervåningen även tre enkelrum. Flerbostadshuset har valmat tak med

fasad i ljusgrön ädelputs, entréparti med röd tegelomfattning, två- och treluftsfnster med vita bågar i röda karmar, och balkonger med sinuskorrerade fronter i rött. I källaren inryms garage med ursprungliga slagportar. Garagenedfartens slänt är tidstypiskt stenlagd med kalksten. Det omges av en tidstypiskt öppen, glesbevuxen tomt med ursprungligt staket och stolpar i gult tegel. Huset har i allt väsentligt kvar originalutseendet vilket medför att huset har stort kulturhistoriskt värde. Ett cykel- och redskapsskjul uppfördes också 1954. Helhetsintrycket av tidigt 1950-tal vilar över hela tomten.

Stora Väring 8:79 *

Målargränd 1

Litet flerbostadshus som uppfördes 1954 efter ritningar av O. Palmgren P.O. Ljungmark Arkitektkontor, Skövde. Byggherre var Eric Johansson. Bottenvåningen fick tvårumslägenheter och övervåningen en enrumslägenhet samt ett enkelrum. Huset har fortfarande i behåll en tidstypisk exteriör med beigeputsad fasad och bruna tvåluftsfnster. I källaren inrymdes från början en andelsfrys. Andelsfrysar förekom på 1950- och 60-talet som en föregångare till den privata frys som blev allt vanligare i varje bostadslägenhet under 1960-talet.

Stora Väring 8:82 Åkershäll *

Väringsvägen 5

Bostadshus som länge inrymde syfabrik. Huset som byggdes 1933 anknyter till en enkel tidstypisk villastil från 1920-talet. Ursprungligen var det panelat och falurött, eternitfasaden sattes upp först i mitten av 1950-talet. De vita småspröjsade fnstren är ursprungliga, så även den öppna verandan och det brutna takets tvåkupiga tegel. Huset som ligger bakom den f.d. affären, se nedan, och den på senare år rivna snickerifabriken från 1930 (se 1988 års bebyggelseinventering), omges av en liten trädgård. Här startades 1941 firma Silkekonfektion och nedervåningen inrymde då syfabrik med sysal, kontor, klipptrum och lunchrum. Man

Stora Väring 8:79. Litet flerbostadshus med slät putsfasad uppfört 1954 samma år som den nya extilfabriken stod klar. Den tidstypiska exteriören är väl bibehållen.

Stora Väring 8:68 Norrby Mindre bostads- och affärshus byggt 1939 med en tidstypiskt utformad exteriör med ljusputsad fasad och vita tvåluftsfnster under sadeltak med tvåkupigt tegel

hade år 1953 moderna och snabbgående maskiner, enligt Sveriges Bebyggelse. Fabriken producerade då damunderkläder och blusar av nylon, rayon och siden. Firman hade 12 anställda och tre hemsömmerskor vid den tiden. 1954 byggdes en ny och större fabrik på närbelägna Stora Väring 8:64, se ovan. Genom sitt ursprung som småskalig textilindustri, samt läget i det tidigare småindustriområdet vid huvudgatan är byggnaden av ett mycket stort lokalhistoriskt intresse, som en viktig vittnesbörd om samhällsutvecklingen i Väring.

Stora Väring 8:83 *

Väringsvägen 3

Vid genomfartsvägen, väster om järnvägen, ligger i centralt läge detta bostadshus med tillbyggd envåningslänga som inrymt livsmedelsaffär och lager. Huset som byggdes 1936 har grundprägel av en av 1930-talets villastilar, bl.a. med det brutna takfallet. Det fasadförändrades och tillbyggdes 1955 och 1950-talskaraktären dominerar idag helhetsintrycket. Affärsverksamheten är nedlagd. Den låga längan har fasad av gul respektive röd ädelputs, medan bostadshuset har grön ädelputs. Fasaden indelas av vita lister och fält i geometriskt mönster med tydlig 1950-talsprägel. Enluftsfnstren har vita bågar och omfattningar. Butiksentrén har tidstypisk omfattning i gult tegel,

Stora Väring 8:82 Åkershäll. Bostadshus från 1933 som 1941-1953 inrymde textilfabrik, firma Silkekonfektion. Genom sitt ursprung som småskalig textilindustri, samt läget i det tidigare småindustriområdet vid huvudgatan är byggnaden av ett mycket stort lokalhistoriskt intresse.

Stora Värning 8:95 Smedjan som bl.a. även inrymt Taxistation flyttades till Väringsvägen 1914. Byggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde som en idag sällsynt representant för stations-samhällsbebyggelse. Ur lokalhistoriskt perspektiv är smedjan av största betydelse för Värning.

dörren är av sentida typ. Taket täcks numera av rödbruna betongpannor. Huset inramas av en liten trädgård med fruktträd och mot gatan lövhäck. Genom den centrala funktionen haft som affär och den tidstypiska 1950-talsutformningen vittnar huset om tätortens utveckling och är av stort lokalhistoriskt intresse.

Stora Värning 8:95 Smedjan *

Väringsvägen 8

Smeden Birger Persson lät ca 1914 flytta och återuppbygga denna byggnad vid huvudgatan som smedja, tidigare stod den som bysmedja på Heagården. 1918-24 verkade här smeden Edlund och 1924-ca 1960 smeden Hjalmar Krantz. Dennes bror Aron Krantz startade 1924 en taxiverksamhet och en cykelreparationsverkstad, varvid nu befintlig vinkelbyggnad uppfördes som verkstad, garage

och bostad. (Uppgifter från Hembygdsföreningen och *Värning - I ord och bild*...).

Smedjan är både ut- och invändigt mycket välbevarad och har även intakt utrustning. Hembygdsföreningen köpte smedjan 1995 och den är nu museum. Byggnaden har fasad av faluröd lockpanel samt vita småspröjsade fönster, tvåkugigt taktegel, skorsten i rött tegel och slagportar av bräder. Byggnaden som ligger i centralt läge vid huvudgatan är av mycket stort kulturhistoriskt värde som en idag sällsynt representant för stations-samhällsbebyggelse. Ur lokalhistoriskt perspektiv är smedjan av största betydelse för Värning.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Stora Värning 8:78 Värings Textilindustri AB lät 1953-54 uppföra detta flerbostadshus på en tomt nära den nya textilfabriken. Huset har i allt väsentligt kvar originalutseendet vilket medför att det har stort kulturhistoriskt värde. Karakteristiskt är samspelet mellan fasadens helhet och de tidstypiska detaljerna såsom ljusgrön ädelputs, trapphusefönstret, ursprungliga ljusa tvålufts-fönster i röda karmar och det tegelinfattade entrépartiet. Det är ett av de bästa exemplen i Skövde kommun på flerbostadshus av den här typen, vars tidskaraktär egentligen mer är 1940-tal än 1950-tal.

Längs Villagatans västra sida vänder de putsade husen ena långsidan mot gatan.

förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Den bebyggelse som uppmärksammas först 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Stora Väring 11:27*

Villagatan 16

AB Svenska Stenhus i Skövde utformade byggnadsritningar till denna villa som fick bygglov

1961. Karaktären är dock 1950-talets mitt. Villan är uppförd i en våning med vind och utformades med fem rum och kök samt källare med garage. Huset har vit slätputsad fasad, tegelomfattad entré, en- och tvåluftsfönster och sadeltak med tvåkupigt tegel. På ena kortsidan är en uteplats tillbyggd i senare tid. Villan är det minst förändrade av flera liknande hus vid denna del av Villagatan. Huset omges av en tidstypisk villatomt.

Stora Väring 11:29*

Villagatan 12

I likhet med 11:27 uppfördes denna villa 1961 efter ritningar av Svenska Stenhus AB. Huset är uppfört i en våning med källare och vind och har grå slätputsad fasad, vita en- och tvåluftsfönster, omfattning av rött tegel kring en yngre dörr och sadeltak med tvåkupigt tegel. På ena kortsidan är en uteplats tillbyggd i senare tid. Detta är ett av de mer välbevarade husen från samma tid vid denna del av Villagatan. Huset omges av en tidstypisk villatomt.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Översiktlig kulturhistorisk lämning, enligt Raä Fornminnesregistret:

- Raä Väring 32:1 plats för borttagen rund sten-sättning. Fornlämningen bortogs i samband med att en villa byggdes på 1950-talet.

Stora Väring 11:29. I likhet med 11:27 uppfördes denna villa på gatans östra sida år 1961 efter ritningar av Svenska Stenhus AB.

Årekullsvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö av stort kulturhistoriskt intresse som välbevarad stationssamhällesbebyggelse. Den karaktäriseras av en liten bebyggelsemiljö vid järnvägens västra sida med väl bibehållen tidig stationssamhällesbebyggelse: Tidstypisk bank-, villa- och verksamhetsbebyggelse från 1910- och 20-talet med välbevarade exteriörer samt ett bostadshus med sen 1800-talsprägel. Stor villaträdgård från 1920-30-talet. Kulturmiljön är liten men ger ett mycket gott helhetsintryck och återspeglar en mycket viktig aspekt på Värings byggnadshistoriska utveckling. Lokalhistoriskt är den av största betydelse för Väring

Beskrivning

Årekullsvägen löper parallellt med järnvägen och ingår i den del av tätorten som helt hör samman med stationssamhällets stora tillväxtperiod i början av 1900-talet. Här uppfördes från 1900-talets början till in på 1930-talet, dels representativ samhällsbebyggelse som Skaraborgs Enskilda banks kontor, dels egna- och villabebyggelse, dels även mindre affärs- och verkstadsbyggnader. Årekullsvägen hade då en större prägel av centrumgata. 1990-talets ombyggnad av järnvägsövergång och vägkorsning vid Väringsvägen i norr har medfört att gatan avsnörts och hamnat mer vid sidan av. På senare år har bebyggelsen längs gatans mellersta del genomgått förändringar.

Stora Väring 9:13 är det f.d. bankkontoret, en putsad byggnad med drag av representativ villastil från tiden för första världskriget. Detta är en av stationssamhällets viktigaste byggnader ur kulturhistorisk synpunkt.

Det aktuella området berör gatans norra del där det ligger en liten men oförändrad husgrupp vid det f.d. bankkontoret, en putsad byggnad med drag av representativ villastil från tiden för första världskriget. (Stora Väring 9:13). Valand (Stora Väring 9:8) är en av Värings tre ståtliga villor från samma tidsperiod, utformad i en villaarkitektur i trä med drag av jugendstilen, inramad av en stor tidstypisk villaträdgård. En faluröd panelad träbyggnad troligen från ca 1900 (Stora Väring 9:2) är ett gott exempel på de enklare utformade verksamhetsbyggnader som präglade handels-, hantverks- och småindustriföretag i de framväxande stationssamhällena. Ett bostadshus med prägel av 1800-talets senare del (Stora Väring 9:30) är en återstod av agrar bebyggelse som fanns på platsen redan innan stationssamhället växte fram. Huset ger såle-

Stora Väring 9:30 Ledsgården Bostadshuset från 1800-talets senare del är av mycket stor lokal-historisk betydelse, bl.a. eftersom detta är ett av mycket få hus som finns kvar av den äldre hus-grupp från stationssamhällets äldre tid som låg väster om järnvägen till in på 1990-talet.

des uttryck för en mycket viktig historisk kontinuitet på platsen.

Ingår också i
Detaljplan

Gällande skydd
- - - -

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att områdets välbevarade karaktär av tidig stations samhällsbebyggelse bevaras. Det har skett stora förändringar med stations samhällets tidiga bebyggelse under de senaste 20 åren och det är mycket angeläget att bevara karaktären på de sammanhängande små bebyggelsemiljöer som fortfarande finns i behåll.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur

Stora Väring 9:2 från ca 1900-1915. Byggnaden har stort kulturhistoriskt intresse eftersom den representerar en typ av bebyggelse som en gång präglade stations samhällen som Väring.

kulturmiljöns värden skall tillvaratas. Den bebyggelse som uppmärksammats 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

- - - -

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Stora Väring 9:2*

Årekullsvägen 8

Verksamhetsbyggnad troligen från ca 1900-1915 som inrymmer Smedmans El Eftr. Byggnaden uppfördes ursprungligen som nederlag för Bolanders Ägg. Den kom ganska tidigt att bli lokal för elaffären. Byggnaden har fasad av faluröd locklistpanel samt spröjsade fönster och ytterdörr. Taket har sentida täckning av betongpannor. En faluröd bod/garage hör också till tomten. Byggnaden är ett gott exempel på den typ av byggnader för småföretags verksamhet som etablerades i stations samhällena i sent 1800- och tidigt 1900-tal. Den har stort kulturhistoriskt intresse eftersom den representerar en typ av bebyggelse som en gång präglade samhällen som Väring, men numera blivit allt mer

Stora Väring 9:8 Valand. Den ståtliga villan från 1920-talets början som ligger längs västsidan av järnvägen, ingår i den välbevarade lilla husgruppen från 1900-talets början vid Årekullsvägens norra del. Valand är ett fint prov på den tidens villastil och är av största lokalhistoriska betydelse i Väring.

sällsynt. Huset som ligger på västsidan av järnvägen ingår i den välbevarade lilla husgruppen från 1900-talets början vid Årekullsvägens norra del.

Stora Väring 9:8 Valand

Årekullsvägen 6

Valand är ett större bostadshus i villastil och jämte Liden och Högalid det främsta exemplet på välbevarade villor från stationssamhället Värings framväxt. Samtliga är kulturhistoriskt värdefulla. Valand är uppfört antingen 1921 eller 1923. Huset är tidstypiskt byggt i vinkel och innehöll ursprungligen tre lägenheter. Plankstommen har ursprunglig fasad av fasspantpanel på växlande ledd, även fönster och dörrar är ursprungliga och har jugendprägel. Huset har numera fasaden målad i gult och vitt och taket täcks av sentida betongpannor. Till tomten hör ett uthus från samma tid som villan och en stor, representativt utformad villaträdgård. Valand, som ligger längs västsidan av järnvägen, ingår i den välbevarade lilla husgruppen från 1900-talets början vid Årekullsvägens norra del. Valand är av största lokalhistoriska betydelse för Väring och av mycket stort värde för kulturmiljön längs järnvägens västra sida.

Stora Väring 9:13 f.d. Skaraborgs Enskilda Bank

Årekullsvägen 4

År 1920 uppfördes denna byggnad för Skaraborgs Enskilda Bank, placerad alldeles intill järnvägen. Frånsett en ny typ av fönster från en 1980-tals renovering är exteriören väl bibehållen. Tegelstommen har fasad i ljus sprit- och slätputs, det brutna taket är tegeltäckt. Detta är en av de fåta-

liga något mer stadsmässigt utformade offentliga byggnader som uppförs i Värings stationssamhälle i tidigt 1900-tal och avspeglar att det då fanns en stark framtidstro på ortens utveckling. Lokalhistoriskt sett är byggnaden av största betydelse för förståelsen av ortens historia. Huset som ligger längs västsidan av järnvägen ingår i den välbevarade lilla husgruppen från 1900-talets början vid Årekullsvägens norra del.

Stora Väring 9:30 Ledsgården *

Bankällavägen 3

Bostadshus som ligger lite för sig, bakom det f.d. bankhuset väster om järnvägen. Huset har, enligt uppgift från Hembygdsföreningen, varit manbyggnad på Ledsgården och härstammar troligen från laga skiftets tid på 1860-talet. Det bibehåller bl.a. fasad av en eventuellt ursprunglig oregelbunden blekgul locklistpanel och en liten empirportal med tandsnitt och överljus vid ingången. Huset fick bl.a. takkupa, ny typ av fönster och betongpannor vid renovering under 1900-talets senare del. Huset som är den enda återstoden av gårdsbebyggelsen är av mycket stor lokalhistorisk betydelse bl.a. eftersom detta är ett av de mycket få hus som finns kvar av den äldre husgrupp som man rev för bygget av viadukten under stambanan på 1990-talet. Huset ansluter till den välbevarade lilla husklungan från 1900-talets början vid Årekullsvägens norra del.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Stora Väring 1:20 Sörgården *

Väring Sörgården 4

VÄRING BYGGNADSOBJEKT

Stora Väring 7:24 Backgården är en fint sammanhållen gårdsmiljö med främst tidig 1900-talsbebyggelse i anslutning till Stora Värings gamla bytomt.

Bondgårdsbebyggelse i tätortens östra utkant, närmast öster om landsvägen Töreboda-Skövde. Manbyggnad i villastil från 1928 med gjuten sockel, fasad av profilerad locklistpanel i brutet vitt, korspostfönster med röda bågar och på det avvalmade sadeltaket tvåkupigt taktegel. Verandan är senare inbyggd, i övrigt är exteriören troligen ursprunglig. Inramas av mangård med björkar. Separat fägård med faluröda ekonomibygnader från ca 1920-30-talet.

Stora Väring 3:2 Vrågården*

Villagatan 29

Bondgård i tätortens västra utkant. Välbevarad liten faluröd bostadsflygel under tegeltak, med prägel av tiden runt 1850 med en liten empirportal och en traditionell typ av pardörr vid ingången. Manbyggnaden är mer sentida. Den separat liggande ladugården i trä och vit puts är från 1948. Den lilla bostadsflygeln är av främsta intresse.

Stora Väring 3:31*

Villagatan 27

Stora Väring 1:20 Sörgården har bl.a. en manbyggnad i villastil från 1928.

Bostadshus, en liten villa från 1953, uppförd i en våning med garage i källaren. Välbevarad exteriör med grå sockel, fasad i gul ädelputs, entré med skärmtak, 1960-talspräglad trädörr och smidesräcken samt tvåkupigt taktegel. Tomten avgränsas mot gatan av ett tidstypiskt smidesstaket.

Stora Väring 7:24 Backgården*

Väring Backgården 1

Bondgård i tätortens östra utkant, belägen på åsen närmast öster om Töreboda-Skövdevägen. En högt belägen mangård med trädgård, odlingar och höga lövträd omgivande en manbyggnad från 1923. Huset har vitputsad fasad, stora fönster med flera poster och täcks av ett brutet tak med tvåkupigt tegel. Det renoverades 1949 och har yngre dörr och balkong. Som flygel ligger ett rödmålat, i senare tid något förändrat äldre bostadshus. Ett huvudsakligen timrat uthus är delvis putsat Separat fägård med stor ladugårdsanläggning i trä och rött tegel från ca 1930-tal. Gårdsmiljöns genuina helhetsintryck och som enskild byggnad uthuset är av främsta intresse.

Stora Väring 8:11 Liden

Bankällavägen 12

Stora Väring 3:2 Vrågården. Välbevarad liten faluröd bostadsflygel med prägel av ca 1850.

Stora Varing 3:31 ett fint exempel på välbevarad liten villa från 1953.

Till höger: Stora Varing 9:26 Högalid från 1928 är en av Värings tre välbevarade stora villor från 1910-1920-tal.

I nordvästra utkanten av tätorten ligger Liden som är ett större bostadshus i villastil, uppfört 1909. Exteriören är mycket väl bibehållen sedan tidigt 1900-tal och har ovanligt rikt dekorerade fasader av liggande och stående panel, dekorativa snickeridetaljer såsom olikformade fönster, våningsband, gavelornament och stjärnmönster. Sedan inventeringstillfället 1988 har huset fått en färgsättning som mycket fint harmonierar med husets goda ursprunglighet med fasad i brutet vitt och fönster i engelskt rött. (Tidigare var huset brunt efter en ommålning 1970). Huset inramas av en trädgårdstomt. På tomten finns också bodar från tidigt 1900-tal. Liden med sin mycket välbevarade utformning är av stort kulturhistoriskt värde. Liden är idag det främsta exemplet på det tidiga 1900-talets stationssamhällesbebyggelse i Varing och mot den bakgrunden av mycket stort lokalhistoriskt värde.

Stora Varing 8:37 Sven Bengtsgården

Väringsvägen 14

Detta är idag en av de äldsta gårdarna i Varing och var under lång tid bebodd av präster i gamla Värings pastorat. Gården ligger kvar på samma plats som före laga skiftet i Stora Värings by. Ekonomibygnaderna är borta sedan länge men den faluröda mangårdsbebyggelsen återstår, med manbyggnad och två flyglar inramade av en stor lummig trädgård med stora lövträd. Den timrade huvudbyggnaden har en ovanligt hög ålder för en manbyggnad, uppförd 1790. Den renoverades 1959 och erhöll då takkupa och ändrad entré. Knutar och vindskivor är fortfarande faluröda, på traditionellt vis, vilket ger huset en ålderdomlig prägel. De timrade flyglarna inrymmer dels bostad, dels uthus (numera garage). Sven Bengtsgården är av stort kulturhistoriskt värde.

Stora Varing 9:26 Högalid

Bankällavägen 15

Bostadshus i tätortens västra utkant, uppfört 1928 med stildrag av en nationalromantisk villastil. Frånsett taktäckning med betongpannor och fasa-

Stora Varing 9:32 Varing var en bussknut mellan 1921 och 1953. Bussgaraget är av lokal- och kommunikationshistoriskt intresse och vittnar om Värings tidigare epok som en knutpunkt i denna del av Skövdebygden.

dens färgsättning i orange/vitt är exteriören helt ursprunglig, även i detaljer. Trästemmen är reverterad med spritputs, listverk och omfattningar är slätputsade. Entrén pryds av en öppen portik. Det brutna taket med valmade gavelspetsar har små takkupor i original. Huset omges av en trädgårdstomt.

Stora Väring 9:32 F.d. Bussgaraget*

Vrågårdsvägen 7

Väring var under många år, under 1900-talets första hälft en av Skövdebygdens större bussknutar, jämte Timmersdala. Så tidigt som 1921 startades busstationen i Väring och till garagebyggnad användes Gästgivaregårdens gamla åkstell som byggdes om för den nya funktionen. Först fanns endast en buss (linjen Väring-Tidan-Kärret-Skövde), senare byggdes garaget till i sidled för ännu en buss. Den förste ägaren Richard Holmgren avyttrade sedermera rörelsen och efter några ägarbyten blev AB Linjebuss ny innehavare. 1953 avslutades Värings roll som bussknut när buss-

Stora Väring 10:40 Ekhult. *Välbevarat bostadshus i två våningar uppfört 1936 med drag av en enkel funktionalism.*

trafiken omorganiserades. Efter att först ha varit upplag blev garaget lokal för Värings Motorverkstad. (Uppgifterna hämtade från *Väring - I ord och bild* ...). Det f.d. bussgaraget står något väster om järnvägen, idag en enkelt utformad garagebyggnad med faluröd locklistpanel och sentida typ av plåttak. Tillbyggnaden står på gjuten sockel och har tredelade fönster, typ 1930-40-tal. Slagportarna kan vara från samma tid, men äldre agrar typ av slagportar och luckor till den f.d. höskullen är fortfarande synliga. Kontinuiteten från gästgiveriets hästtransporter till bussgarage är värt att uppmärksamma. Bussgaraget är av lokal- och kommunikationshistoriskt intresse och vittnar om Värings tidigare epok som en knutpunkt i denna del av Skövdebygden. (Se bild föregående sida).

Stora Väring 10:40 Ekhult

Årekullsvägen 24

Detta bostadshus i två våningar uppfördes 1936 med drag av en enkel funktionalism som är väl bevarad. Det inrymde från början två lägenheter. Byggherren var murare och huset är byggt av sten till skillnad från de flesta andra liknande hus. Fasaden är spritputsad med släta fönsteromfattningar, taket är tegeltäckt. Fasaden är numera avfärgad i ljusgult med röda fönster. På tomten finns även ett uthus. Ekhult som ligger längs västsidan av järnvägen ingår i en liten husgrupp från 1910-30-tal vid Årekullsvägens södra del.

Stora Väring 10:53 Hållaregården *Mangårdsbebyggelse från 1800-talet, bl.a. en timrad bod som kan härstamma från 1800-talets mitt.*

Stora Väring 11:71 Olof Ahlsgården med mangårdsbebyggelse från ca 1850, något moderniserad under 1900-talet.

Stora Väring 10:53 Hällaregården *

Skolgatan 2

F.d. bondgård i tätortens sydöstra utkant. Av främsta intresse är två faluröda bodar och en delvis jordgrävd källare som står i kanten av mangården och är kvar från den gamla jordbruksbebyggelsen från 1800-talet. Av dessa kan en timrad bod med tegeltak vara från 1800-talets mitt. Karaktäristisk är källaren av gråsten med faluröd, tegeltäckt överbyggnad. Omgiven av en trädgård ligger manbyggnaden som genomgått flera förändringar på senare år, men bibehåller en jugendspröjsad glasveranda från ca 1915-30.

Stora Väring 11:2 *

Årekullsvägen 22

Bostadshus från ca 1900 i en våning med vind och en lägre utbyggnad bakåt. Huset har fasad av profilerad vit locklistpanel och gröna spröjsade fönster samt öppen veranda med 1920-talsprägel. Taket har sentida täckning av betongpannor. Trädgårdstomt. Huset som ligger längs västsidan av järnvägen ingår i en liten husgrupp från 1910-30-tal vid Årekullsvägens södra del..

Stora Väring 11:11 Tuna *

Årekullsvägen 18

Bostadshus med en utformning som anknyter till villastilar från ca 1910-20 men uppfört så sent som 1933. Huset vänder en vinklad gavelfasad mot järnvägens västsida. Huset bibehåller den tidstypiska villastilen med bl.a. fasad av vit locklistpanel, fasadsnickeridetalljer och profilerad tegelskorsten. Fönstren är av nyare typ. Till tomten hör även ett litet uthus med rödmålad locklistpanel och pulpettak. Huset som ligger utmed västsidan av järnvägen ingår i en liten husgrupp från 1910-30-tal vid Årekullsvägens södra del..

Stora Väring 11:71 Olof Ahlsgården

Hagtornsvägen 3

F.d. bondgård som ligger ett stycke väster om sockenkyrkan. Tidigare var detta en av de större jordbruksfastigheterna i Värings socken, marken är numera sedan länge fränsåld och ekonomibyggnaderna är rivna. Idag återstår mangården med manbyggnad och två flyglar, samtliga timmerhus från ca 1850. Manbyggnaden har tidstypiska små lunettfönster och troligen ursprunglig spåntad panel av olika bredd, en senare påbyggd frontespis på framsidan och balkong troligen från 1936. De tegeltäckta flyglarna har inrymt bostad/magasin och bostad/snickarbod. Västflygeln är senare tillbyggd bakåt. Östflygeln bevarar bl.a. en för både socknen och 1850-talet karaktäristisk handskuren klassicistisk portal med pilastrar och tandsnitt. Olof Ahlsgården är av stort intresse i egenskap av 1850-talsbebyggelse och en av de äldre bondgårdarna i Värings tätort.

Värings Prästbol 12:6 *

Väringsvägen 21

Villa med välbevarad 1950-talsexteriör, uppförd i en våning med källare, fasad i gult tegel med murade omfattningar under sadeltak med tvåkupigt tegel och ett sekundärt takfönster. Huset har ett helt ursprungligt entréparti samt tvåluft- och perspektivfönster med ljusblå bågar och vita karmar. Tidstypisk villatomt. Villan ligger snett mitt emot Prästgården.

Värings Prästbol 12:6 Villa med välbevarad, mycket ursprunglig 1950-talsexteriör i gult tegel, uppförd i en våning med källare.

Väring 46:1 Centralföreningen f.d. *

Stationsgatan 2

Centralföreningens magasin står i anslutning till det f.d. stationsområdet på järnvägens östra sida. Här är fortfarande spannmålstork och rens. Byggnaden är uppförd 1948, i tre våningar med källare och vind samt ett litet elevatortorn överst. Glasat hörn i bottenvåningen för kontorsutrymme. Det inrymde år 1953 fyra magasinlokaler, ett kontorsrum och ett lunchrum. Maskinparken omfattade då en betmaskin, en rensmaskin och elevatorer. Fasadens locklistpanel är numera rödmålad (ursprungligen ljusgul), flertalet fönster

och dörrar torde vara ursprungliga, svart plåttak. Lastbrygga under skärmtak ut mot perrongen. En mindre del av byggnaden har röd plåtfasad. Intill finns en stor, enkel magasinsbyggnad med faluröd locklistpanel, gjuten sockel och lastkaj. Byggnaden inrymde Bylins magasin. Byggnaderna minner om Värings stationssamhälles betydelse som centrumpunkt för omgivande jordbruksbygd och är av stort agrarhistoriskt intresse.

Väring 46:1 Centralföreningen f.d. Byggnaderna från 1948 minner om Värings stationssamhälles betydelse som centrumpunkt för omgivande jordbruksbygd och är av stort agrarhistoriskt intresse.

VÄRSÅS TÄTORT

Värsås kyrkby är en av Skaraborgs bäst bevarade knutpunkter från det gamla agrarsamhällets tid, innan industrialismens och järnvägarnas nya samhällsbildningar omvandlade landsbygden. Det välbevarade sockencentrum i kyrkbyn var en viktig vägknut och tingsplats. Bytorget med det gamla vägskälet och det ståtliga magasinet på *Stommen*, Värsås 1:1, i förgrunden.

Bygden ger inramningen - byn ger bakgrunden

Värsås socken ligger i Kåkindsslättens utkant ostsydost om Skövde stad, i kanten av Tidans dalgång, genomflutet av Tidans biflöde Djuran. Socknens yta består delvis av utpräglad skogsbygd, delvis av öppen, odlad slättbygd. Agrara näringar med jordbruk med boskapsskötsel och i viss mån skogsbruk har präglat näringslivet i socknen. En mycket viktig binäring har dock varit byggenskap, Värsås har i likhet med Varola varit känt som byggmästarsocknen under 1800-talet och 1900-talets början. Bland flera verksamma släkter märks t.ex. familjen Pettersson med bl.a. de tre bröderna och kyrkobyggarna Anders, Petter och Lars Pettersson och lantbruksarkitekten P.A. Pettersson.

1942 startades Nybo Möbelindustri några kilometer norr om kyrkbyn och en liten tätbebyggelse av egna växte upp. 1948 etablerades Värsås Träindustri, ur vilken företaget Värsåsstugan utvecklades, senare överflyttat till Lundsbrunn och där verksamt under namnet Värsåsvillan.

Djursätra brunn utvecklades först lokalt på 1850- och 60-talet men 1881 bildades Djursätra hälsobrunn och Vattenkuranstalt. Kurorten var verksam in på sent 1900-tal. Övriga näringsverksamheter har främst varit Esbjörntorps tegelbruk, Djursätra garveri och Värsås andelsmejeri samt Värsås kvarn och såg.

Herrgårdar har varit Bruntorp, Djurström och Esbjörntorp, men självägande bondgårdar dominerade för övrigt. Förutom de större byarna Värsås och Djursätra i jordbruksbygden har funnits småbyar som t.ex. Brumstorp. Under 1800-talet fanns en omfattande torp- och backstugubebyggelse i randbygden, framför allt under stora gårdarna. Flera av dessa avstyckades och friköptes under 1900-talet, framför allt från Djurström. Åtskilliga mindre familjejordbruk satte prägel på socknen under 1900-talet.

I socknens centrala del ligger tätorten Värsås som även innefattar Värsås kyrkby, socknens största by och en gammal centralpunkt i bygden.

Värsås by bevarar i sin kärna fortfarande huvuddragen av bebyggelsemönstret från den oskiftade byns struktur, med gårdarna samlade kring kyrka och vägskäl. Det framgår tydligt av bykartan från år 1700. Närmast gårdarna ligger inägorna med åker och äng, utanför dessa tar utmarken med betesmarken vid. Gårdarna låg tätare än nu, vid 1850-talets laga skifte delades de flesta gårdar upp i mindre delar, varav flera flyttades ut från den gamla bytomten. Geometrisk avmätning från år 1700 över Värsås by. Lantmäteristyrelsens arkiv, Lantmäteriverket.

Utveckling och drivkrafter – Kyrkby och knutpunkt i jordbruksbygd

Värsås är den enda mindre tätorten i Skövde kommun där den gamla kyrkbyn av egen kraft utvecklats till en modern tätort. Det är också en av mycket få tätorter som inte ligger vid järnvägen och på så vis inte har någon bakgrund som stations-samhälle. Värsås skiljer ut sig genom att ha varit en gammal centralpunkt i bygden, den typ av bygdecentrum som fanns innan 1800-talets industrialisering och järnvägsbyggande gav upphov till helt nya typer av samhällsbildningar.

Tätorten ligger i det gamla byläget, på krön och sluttning av en låg rygg på Kåkindsslätten. Huvudgatan Djursättravägen, som är en del av landsvägen mot Fridene, löper i nord-sydlig riktning genom samhället och är en skarp gräns mellan den gamla kyrkbyns bebyggelse på vägens östra sida och det moderna villasamhället på vägens västra sida. Det är karaktäristiskt för Värsås att bebyggelsen ända fram till 1900-talets mitt höll sig inom kyrkbyn och var helt jordbruksbaserad. Den moderna tätortsutvecklingen kom sent, först på 1950-talet, vilket medför att kontrasterna mellan tätortens två huvuddelar är stora och tydligt avläsbara som årsringar.

Vid bytorget på kyrkplatsens östra sida finns det gamla vägskälet kvar, där kor-

sade den väst-östliga stora landsvägen Hjo-Skövde, föregångaren till dagens väg 194, den norrgående mindre landsvägen mellan Fridene och Sventorp. Hjo-Skövdevägen motsvarade det alltsedan medeltiden viktiga handels- och färdstråket från Östergötland och Vättern in i Västergötland och var livligt trafikerad. Under 1900-talet har vägskälet flyttat från det gamla bytorget till västra sidan av kyrkplatsen.

Värsås by kan ha förhistoriskt ursprung men har åtminstone medeltida bakgrund. Det var en medelstor by som på 1560-talet omfattade fem hela hemman och en ödetomt. I byn ingick gårdarna Stommen, Lilla Värsås, Lillegården, Sörgården och Skattegården. Bykartan ovan från år 1700 ger en bra bild av byns struktur med gårdarna samlade kring kyrka och vägskäl, ett bebyggelsemönster som även idag fortfarande är tydligt. Byns bondgårdar är idag i likhet med före laga skiftet på 1850-talet koncentrerade öster om landsvägen. Trots en del gårdsutflyttningar vid laga skiftet är den gamla bykärnans täta karaktär bevarad, starkt beroende av att gårdarna ännu har sina ekonomibyggnader kvar. Senare tillkommen villabebyggelse har nästan uteslutande placerats väster om Djursättravägen.

Bakgrunden till Värsås tätortsutveckling måste sökas i kyrkbyns starka ställ-

Flygvy över Värås by från söder på 1930-talet. Här framträder tydligt byns grundkaraktär med sockenkyrkan, tingshus, f.d. gästgiveri och bytor/vägska till vänster och snett till höger i bild skolmiljön. Den gamla lanthandeln avgränsade bytorget i sydost. Foto: Anders Karlsson. VGM.

ning som vägknut och tingsplats samt även som sockencentrum för kyrka, folkskola och kommunal verksamhet. Värås kyrkby var en av de tidiga knutpunkterna i Skövde-trakten. Förutom sockenkyrkan var häradets tingsplats den viktigaste mötesplatsen för människor i äldre tid. Värås by kom att bli tingsplats i Kåkindes härad och hade tingsstuga redan 1626.

Under bortåt 300 år, till 1938, var tingsstället förlagt hit. I anslutning till tingshuset fanns nästan lika länge en gästgivaregård, som en följd av statsmaktens satsning på vägnätets utbyggnad på 1600-talet, konkret uttryckt i gästgiveriförordningen för Sverige 1649.

Tillsammans med sockenkyrkan utgjorde tingshus, gästgivaregård och från

Häradskartan från 1877-1882 ger en tydlig bild av hur bybebyggelsen även efter 1850-talets skifte fortsatt ligger samlad kring kyrka och vägska. Även om gårdarnas antal glesnat något är bebyggelsemönstret fortfarande tätt. Fortfarande är det landsvägens äldre sträckning på kyrkplatsens östra sida, uppe på åschrönet, som gäller.

Milstolpe i sten vid Vänhem, intill bygatan/landsvägen i Vårsås.

Söderut klingar tätortsbebyggelsen av i ett glest stråk längs landsvägen mot Djursåtra, som kantas av fritt liggande bostadshus och villor/egnahem från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, där det omkring år 1880 låg en gles rad av spridda backstugor. Flera av villorna här t.ex. Åkershäll och Skogshemmet, byggdes av Vårsåsbyggmästare, t.ex. bodde P.A. Pettersson själv på Skogshemmet. Bebyggelsestråket är bitvis glest men förenar ändå nästan Vårsås tätort med det närbelägna Djursåtra. Några liknande bostadshus fast med fler inslag av småställen med f.d. torp och backstugor omger vägskälet och landsvägen i skogskanten i sydväst mot Varola. Varolavägens bebyggelse är mer renoverad på senare år.

1820 även skola, (nybyggd 1848), kyrkbyns centrum. Under 1800-talets senare del tillkom handelsbod på 1860-talet, poststation på 1870-talet, missionshus på 1880-talet och andelsmejeri på 1890-talet. Vårsås var egen kommun fram till storkommunreformen 1952. I kyrkligt hänseende blev Vårsås först i ganska sen tid moderförsamling för pastoratet istället för Varola som varit det ända sedan medeltiden.

Storkommuncentrum och villasamhälle

Det är framför allt på 1950-talet, efter andra världskrigets slut 1945, som det moderna villasamhället formas, när den svenska folkhemsepokens samhällsvisioner börjar förverkligas och god samhällskonjunktur, bilismens utveckling och högre levnadsstandard bidrar till att drömmen om den egna moderna villan kan realiseras. Det innebär att det är

Mejerskor vid ingången till Vårsås mejeri, troligen 1900-talets början. Foto: Joel Bengtsson. VGM.

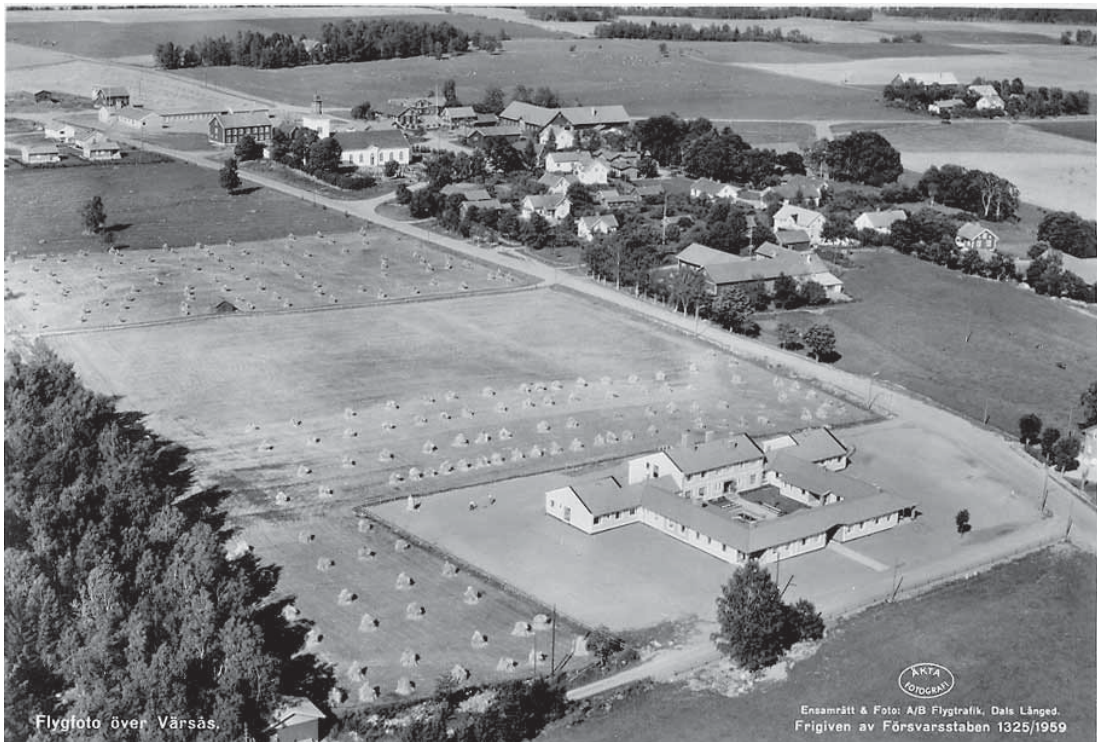
Värsås folkskola och småskola den 19 september 1917. Foto: Eriksén. VGM.

i industrialismens 1950-,60- och 70-tal som det moderna Värsås tar form. Den yngre bebyggelsen där består nästan uteslutande av bostäder, där villor dominerar nästan helt. Endast några få flerfamiljshus har uppförts, och karaktären av villasamhälle är mycket påtaglig.

1952 skapades Värsås storkommun av solcknarna i Värsås pastorat som sedan 1862 utgjort egna småkommuner. Värsås blev centralort och det var dit storkommunens offentliga verksamhet koncentrerades.

1950-talet blev inledningen till en expansiv period för samhället med en omfattande planering till följd. Samhället växte ur kyrkbyn och tätorten började ta form, etablerad som kommunal centralort och agrart centrum för omgivande jordbruksbygd. Värsås kom långt in på 1900-talet att förbli en viktig vägknut, i det att orten var en stor bussknut, något som påpekas i Sveriges Bebyggelse 1953. Där framhålls även att det i Värsås fanns två droskstationer (det vill säga taxistationer)

Flygvy över Värsås från sydsydväst från slutet av 1950-talet. Sörbacka bör vara nybyggt och man ser tydligt hur det omges av odlingsmarker där det ligger helt för sig i samhällets södra del. Fortfarande är bebyggelsen i övrigt samlad på landsvägens östra sida. Endast i nordväst har man börjat uppföra modern bostadsbebyggelse. Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed. Vykort i privat ägo.

Flygfoto över Värsås.

Under 1960-talets första del uppförs radhus för äldreboende samt en del småhus väster om landsvägen, inte långt från sockenkyrkan.

samt ett 80-tal personbilar, vilket återspeglar privatbilismens kraftiga utveckling i Sverige efter 1945.

Funktionen som kommuncentrum medförde att olika offentliga byggnader måste uppföras. På storkommunerna lades ett större ansvar för utbyggnaden av viktiga samhällsfunktioner såsom skola och äldreomsorg m.m. Under 1950-talet byggdes den nya centralskolan i Värsås och strax utanför samhället i söder byggdes det nya moderna ålderdomshemmet Sörbacka.

I Värsås tätort upprättades 1955 en byggnadsplan som dels bör ha täckt då befintligt tätortsområde i kyrkbyn, dels ha reglerat planerad expansion i tätortens nordvästra del. Redan 1953 hade ritningarna utförts till frikyrkan Betania. I nära anslutning till denna utformades 1962 en plan för tätortens enda egentliga flerbostadskvarter vid Grenhagsvägen/Klövervägen. Husen kom att få en stark prägel av 1960-tal, och började uppföras 1967. I området byggdes även små tidstypiska villor under 1960-talet. Äldreboendet Sörbacka uppfördes på 1950-talet som en då mycket modern modernistisk anläggning, placerad längs söderut i tätorten.

1960 omplanerades tätortens nuvarande mellersta del, kring Vallvägen och Ängslyckevägen, direkt väster om kyrkan. Här byggdes några låga radhuslängor för pensionärsboende på 1960-talet, men framför allt uppfördes här flera tidstypiska enplansvillor.

Värsås storkommun upphörde när nuvarande Skövde kommun bildades 1971. Detta sammanföll med en stor expansionsperiod för Skövde, bl.a. som

en ny centralort i Skaraborg, framför allt i och med tillkomsten av Kärnjukhuset 1973, samt förstärkningen av Skövde som försvarsort och industriort. Stadens expansion gynnade även de omgivande mindre tätorterna. Värsås blev i likhet med flera andra tätorter i kommunen en liten förstad med stor inpendling till Skövde. Samhället hör dock till de tätorter som fortsatt vara ett levande kommundelscentrum kring skola, service och verksamheter.

Samhället försågs med en ny institutionsbyggnad när ett helt nytt församlingshem i modernism, med fasad i mexisten, byggdes intill kyrkplatsen, vid kanten av bytorget. 1972 planlades ett stort område som kom att ligga till grund för en stor del av villasamhällets expansion, motsvarande så gott som hela västra delen av den nuvarande tätorten. Den nya byggnadsplanen täckte hela området från nuvarande Aftonpromenaden i söder längs Videvägen, Västerleden, Vinkelvägen och Syrenvägen m.fl. gator upp norrut till nästan i höjd med Vallvägen. Planen berörde även redan befintlig bebyggelse nere vid Sörbacka och i planområdets norra del. I övrigt byggdes friliggande villor som är bra exempel på variationsrikedomen i den tidens kvalitativa kataloghus, omgivna av ganska små, öppna villatomter.

1978 upprättades en byggnadsplan för tätortens expansion längst i söder, nedanför Sörbacka äldreboende. Området kring Aftonpromenaden, Norrskensvägen och Solskensvägen, kom uteslutande att präglas av friliggande källarlösa villor och bebyggdes i slutet av 1970-talet och under 1980-talet. T.ex. husen vid Solskensvägen

1972 planerades villaområdet i väster kring bl.a. Syrenvägen, Videvägen och Västerleden.

som ligger i grupper står så tätt att de på håll ger intryck av att vara kedjehus. Tomterna är öppna ut mot gatan.

1983 omplanerades tätortens nordöstra del, med skolområdet och industriområdet norr om skolan, upp mot väg 194.

1990 detaljplanerades området kring Eneborgsvägen i västnordväst, utformat som ett tidstypiskt villaområde. Enstaka villor har tillkommit i samhället på senare år men tidsperioden 1955-85 står för den helt dominerande utvecklingen till villasamhälle. En ny lanthandel har tillkommit på 1990-talet vid Djursätravägen nära kyrkan istället för den gamla handelsboden från 1800-talets senare del vid bytorget som rivits. Det innebär även att en viss centrumförskjutning skett från den gamla byns centrum till väster om kyrkan.

Värsås är på 2010-talet en av kommunens mindre tätorter, men hade på 1970-, 80- och 90-talet en positiv befolkningsutveckling, vilket avspeglades i villabebyggelsens tillväxt. Invånarantalet som sedan har minskat något är nu knappt 600.

De rikliga spåren av en lång historia – tätorten som kulturmiljö

Tätortens bakgrund i några helt olika samhällstyper är mycket tydlig - dels agrarsamhällets gamla jordbruksby och knutpunkt, dels den moderna tätorten med villaområdena från 1900-talets senare del.

Flera kulturmiljöer och enstaka byggnadsobjekt återberättar tätortens historia, från by till kommuncentrum och villasamhälle.

Värsås kyrkby är en av Skaraborgs bäst bevarade knutpunkter från det gamla agrarsamhällets tid, innan industrialis-

Värsås har en mycket välbevarad karaktär av gammalt sockencentrum och viktig bygdekutpunkt. Här finns ovanligt många och karaktäristiska äldre byggnader i behåll som hade viktiga funktioner i äldre tiders samhällsliv på landsbygden.

Missionskyrkan i rött tegel uppfördes på 1880-talet och är en av de ståtligast utformade på landsbygden i Skaraborg. Byggnaden har stort kulturhistoriskt värde. Entrén tillbyggdes på 1970-talet. (Värsås 4:9).

mens och järnvägarnas nya samhällsbildningar omvandlade landsbygden. Det välbevarade sockencentrum i kyrkbyn var en viktig vägknut och tingsplats med gästgivaregård (1909), tingshus (1811), sockenkyrka (1857), (skolhus 1848, 1890), mejeri (1890-tal) och missionshus (1880-tal), båda i rött tegel m.m. samt ett bytorg med gammal vägsträckning, vägskäl och stort magasin (1800-tal), vägmärken (fornlämningar). Värsås kyrkby är också en mycket väl bibehållen bymiljö, en av de främsta i Skövde kommun, där såväl äldre tiders bymönster som laga skiftets bebyggelseeffekter samverkar. Här finns flera välbevarade gårdsmiljöer med byggnader från 1800- och 1900-talet.

*Inbäddat i en grönskande trädgård ligger **Skogshemmet (Värsås 2:16)** som byggdes år 1900 av den välkände byggmästaren P.A. Pettersson som hans privatbostad, utformad som ett tidstypiskt litet bostadshus med drag av den tidens villaideal.*

I det glesa stråket av äldre bostadshus och villor i söder finns några viktiga minnesmärken efter Värsåsbyggmästarnas verksamhet, det är av stort intresse att detta finns även i anslutning till tätorten. Det mycket välbevarade Åkershäll (Värsås 2:9) byggdes av 1918 byggmästare Frans W. Djurman som manbyggnad på en mindre jordbruksenhet. Husets stadsmässiga villastil är välbevarad. Ekonomibyggnader finns från samma tid. Skogshemmet (Värsås 2:16) byggdes år 1900 av den välkände byggmästaren P.A. Pettersson som sin privatbostad, utformad som ett tidstypiskt litet bostadshus med drag av den tidens villaideal. T.ex. Gläntan (Värsås

Sörbacka är ett av Skövde kommuns främsta exempel på modernistiska byggnader för social omsorg från folkhemmets tidsepok. 1950-talsexteriören är mycket väl bibehållen, trots senare gjorda kompletteringar. (Värsås 8:3).

2:23) står för ett något senare villaideal med 1920-30-talsprägel.

Den moderna tätortsexpansionen med rötter i 1955 års byggnadsplan för Värsås har sitt främsta exempel vid Klövervägen i Värsås. Här finns två väl bibehållna lamellhus från 1960-talet med fasader i ljus puts och rött tegel (Värsås 1:58) samt den mycket intressanta frikyrkobyggnaden Betania med intakt exteriör från tidigt 1950-tal bl.a. i ljus blågrå ädelputs och en mycket tidstypisk entré i trä och glas. (Värsås 1:14).

Av stort intresse är även Sörbacka äldreboende längst i söder med ädelputsade envånings längor förenade med pelare i rött tegel, under flacka tegeltak. 1950-talsexteriören är mycket väl bibehållen och Sörbacka är ett av Skövde kommuns främsta exempel på modernistiska byggnader för social omsorg från folkhemmets tidsepok (Värsås 8:3).

Expansionen från sent 1950-tal och tidigt 1960-tal uttrycks också i enstaka välbevarade småhus och villor med rötter i den tidens kvalitativa folkhemsvillor i gult eller rött tegel. T.ex. kan nämnas Värsås 1:24 och 1:26 vid Grenhagsvägen, 1:40 vid Klövervägen och 1:66 vid Returvägen.

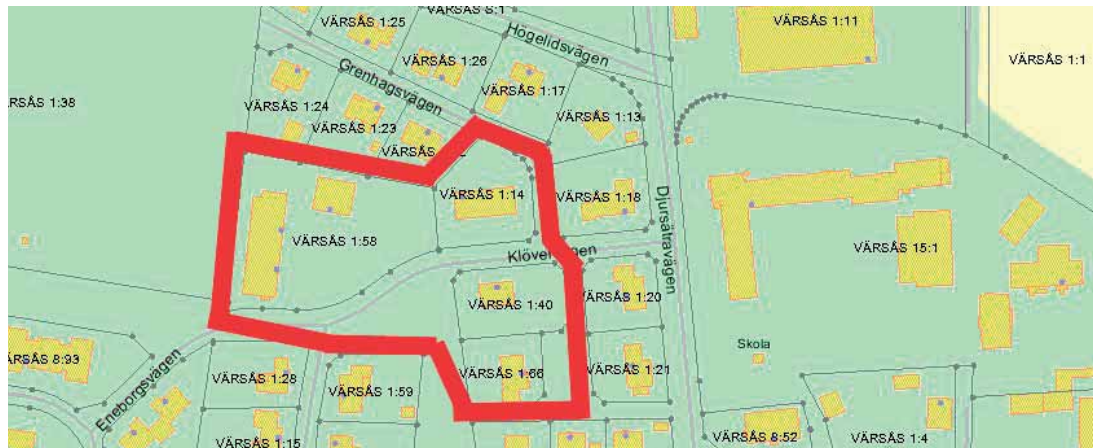
Den mycket intressanta frikyrkobyggnaden **Betania** har en intakt exteriör från tidigt 1950-tal bl.a. i ljus blågrå ädelputs och en mycket tidstypisk entré i trä och glas. (Värsås 1:14).

Kulturmiljön i villaområdet kring Syrenvägen, Västerleden och Videvägen m.fl. gator i samhällets västra del återspeglar kataloghusens stora och variationsrika utbud ca 1965-75. De speglar även den intensiva tätortsutvecklingen i Värsås vid den tiden, men även de goda årens intensiva utbyggnadsskede för villor såväl i Sverige som i Skövdebygden under den tidsepoken. Vid Lärkvägen längst i sydväst i tätorten finns ortens enda mer påkostade modernistiska villa från tidsperioden 1965-75, med fasad i rödbrun mexisten.

Solskensvägen i södra delen av Värsås tätort hör till de villaområden i Skövde kommun som bäst ger uttryck för det sena 1970-talets och 1980-talets utbyggnad i de mindre tätorterna. Många sådana områden finns runt om i kommunens tätorter, men detta bibehåller det tidstypiska utseendet på ett bra sätt med två typer av källarlösa villor i mexisten (sent 1970-tal) och panelfasad (1980-tal).

VÄRSÅS KULTURMILJÖER

Klövervägen och Betania*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljön präglas helt av 1950-tal och tidigt 1960-tal med frikyrkobyggnaden Betania och ett litet flerbostadskvarter med två lamellhus samt två små tegelvillor. Byggnaderna har mycket ursprungliga exteriörer i behåll, även i detaljer. Betania är sannolikt den mest ursprungligt bevarade modernistiska frikyrkobyggnaden i Skövde. Grönytor, planteringar, lövträd.

I Vårsås är detta ett av ortens tidigaste exempel på tätortsutvecklingen under 1900-talets senare del, vilket ger kulturmiljön stort lokalthistoriskt intresse. I Skövde kommun som helhet är kulturmiljön en mycket bra

I Skövde kommun som helhet är kulturmiljön en mycket bra representant för folkhemsepokens byggnadsutveckling 1950-tal och tidigt 1960-tal på en mindre ort. Vårsås 1:14 Betania från 1953 är sannolikt den mest ursprungliga modernistiska frikyrkobyggnaden i Skövde kommun, möjligen även i Skaraborg som helhet.

representant för folkhemsepokens byggnadsutveckling under de goda åren på en mindre ort. Frikyrkobyggnaden har mycket stort kulturhistoriskt värde

Beskrivning

Det lilla området ligger i nordvästra delen av Vårsås tätort och ingår i den del av tätorten som erhöll byggnadsplan 1955. En liten platsbildning med grönytor bildas vid mötet mellan Grehagsvägen och Klövervägen. Vid gatukorsningens nordöstra hörn ligger frikyrkobyggnaden Betania som har en helt intakt exteriör från 1950-talet bl.a. med fasad i ljus blågrå ädelputs och en mycket tidstypisk entré i trä och glas.

Flerbostadskvarteret norr om den lilla platsbildningen omfattar två lamellhus med tidig 1960-talsprägel (uppförda först 1967) med fasader i ljus puts och kontrasterande rött tegel. Husen är mycket välbevarade, även i exteriördetaljer. De inramas av grönytor och planteringar, i likhet med Betania.

Söder om Betania ligger två små tidstypiska villor med prägel av tiden kring ca 1960, med fasad i gult respektive rött tegel och tegeltäckta flacka sadeltak. Helhetsintrycket av området är helt och hållet 1950-tal-tidigt 1960-tal ca.

Ingår också i

Detaljplan

Gällande skydd

Rekommendationer

Det är mycket viktigt att kulturmiljöns karaktär av 1950-tal-tidigt 1960-tal bevaras. Betania är en av Skövde kommuns främsta modernistiska byggnader, exteriören är helt ursprunglig, även i detaljer, vilket är mycket viktigt att uppmärksamma. Lamellhusen är också välbevarade och har en helhet som måste poängteras. Grönytor, lövträd med mera bör uppmärksammas. Gestaltningen av den gröna miljön är viktig för att understryka den sena 1950-talskaraktären i den lilla kulturmiljön.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre

nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeariktad detaljplan enligt 5 kap. PBL. Den bebyggelse som uppmärksammas 2010 bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Värsås 1:14 *Betania* *

Grenhagsvägen 1

Denna frikyrkobyggnad med bostadslägenhet har en mycket välbevarad 1950-talsexteriör, såväl i helhet som i detaljutformning. Arkitekt Stig Morud, Falköping upprättade 1953 byggnadsritningar för ett "bostadshus med predikolokal" på uppdrag av Betanieförsamlingen. Bottenvåningen utformades med samlingslokal och en tvårumms bostadslägenhet, på vindsvåningen inrymdes tre enkelrum och en expedition. Byggnaden har stomme av 25 cm cellitsten, fasad i ljust blågrå ädelputs med benvita släta omfattningar samt blå ursprungliga en- och tvålufts- samt fyrdelade fönster. Exteriören har mycket tidstypiska välbevarade detaljer såsom burspråk med kopparplåt, balkong i smide och sinuskorrugerad plåt samt det fina entrépartiet med

Värsås 1:14 Betania från 1953 har mycket stort kulturhistoriskt värde och det är av största vikt att byggnadens välbevarade utformning bevaras.

Värsås 1:58 omfattar två välbevarade lamellhus som tillsammans utgör en mycket väl bibehållen liten flerbostadsmiljö med prägel av 1960-talet.

tegelomfattning, pardörrar i etsat glas och karosseripanel samt svarta smidesräcken. Sadeltak med ursprunglig takkupa och tvåkupigt taktegel. Även interiören tycks vara väl bibehållen. Byggnaden omges av gräsmatta och planteringar.

Detta är sannolikt den mest ursprungliga modernistiska frikyrkobyggnaden i Skövde kommun, möjligen även i Skaraborg som helhet. Betania har mycket stort kulturhistoriskt värde och det är av största vikt att byggnadens välbevarade utformning bevaras. Byggnaden ingår i en sammanhängande liten kulturmiljö från 1950- 1960-tal.

Värsås 1:40 *

Klövervägen 12

Villa i ett plan med källare med tidig 1960-talsprägel med grå sockel, röd tegelfasad med mörka fogar, vita tvåluftsfönster samt ursprunglig entré med trädörr och smidesräcken. Det flacka sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel. Exteriören är mycket väl bibehållen sedan 1960-talet.

Värsås 1:58 *

Klövervägen 11A-C

Intill Betania (se ovan) ligger två flerbostadshus, med utpräglad karaktär av 1960-tal, med bygglov beviljat 1967. Arkitekt till husen var Sven Aspe-my, Katrineholm, byggnadsingenjör. En situationsplan för området upprättades redan 1962 av skövdearkitekten Torsten Thorén som även utförde ett förslag till byggnadsritningar, vilka dock inte blev förverkligade.

Båda husen har en mycket väl bibehållen utformning sedan 1960-talet, även i detaljer. De är uppförda i två våningar med källare och vind, det ena huset är dock lite större än det andra. Båda utformades med enrums-, tvårums- och trerums-lägenheter. Husen har fasader i blekgul puts med markerade trapphus i beige-gult, gråputsad sockel, kortsidans fasader i rött tegel samt mot baksidan nästan helt indragna balkonger med fronter i vit plåt. I övrigt har husen franska balkonger i smide, vita perspektivfönster och entrépartier i originalutförande med gula klinkers samt glasade lackade trädörrar med sidoljus, till källartrappor räcken i svart smide. Husen som omges av gräsmatta, planteringar med mera är tillsammans en mycket väl bibehållen liten flerbostadsmiljö med prägel av 1960-talet.

Värsås 1:66 *

Returvägen 4

Villa i ett plan med källare med sen 1950-talsprägel med tvådelad huskropp, gul tegelfasad, vita tvåluftsfönster samt ursprunglig entré med trädörr och smidesräcken. Huset har ett sidoplatcerat vidbyggt garage. Sadeltaket täcks numera av betongpannor. Exteriören är i övrigt mycket väl bibehållen sedan byggnadstiden.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Värsås 1:58 Entré i original från 1967.

Syrenvägen-Västerleden-Videvägen *

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö som karaktäriseras av välbevarad friliggande villabebyggelse som på ett tydligt och överskådligt sätt återspeglar kataloghusens stora och variationsrika utbud ca 1965-75. Det belyser även på ett bra sätt de goda årens intensiva utbyggnadsskede för villor såväl i Sverige som i Skövdebygden under den tidsepoken. Lokalhistoriskt sett är det betydelsefullt eftersom det återberättar viktiga skeenden i den moderna tätortsutvecklingen i Värås.

Beskrivning

Det stora villaområdet i tätortens västra del planlades 1972. Det uttagna området omfattar den mindre del av villaområdet som bäst har bibehållit en tidstypisk utformning. Området omfattar friliggande villor med prägel av tidsperioden ca 1965-1975, framför allt kring Västerleden, Videvägen och Syrenvägen.

Här finns olika varianter av villor i 1-1 1/2 plan med källare, allt från folkhemmets genuina enklare 1960-talsvilla, i rött tegel med mörka fogar, till 1970-talets större villa i ljus mexisten, med mörka panelpartier samt entrépartier i mörkt trä. En del 1970-talsvillor har indraget entréparti, särskilt vid Syrenvägen.

De äldre villorna har tvåluftsfönster i ljus färg, på övriga dominerar större fönstergrupper, även som inslag av glasade fasadpartier, eller rad av småfönster t.ex. Mörka betongpannor dominerar på de flacka sadeltaken, på en del har de ursprungliga matta bytts ut mot sentida glaserade. Garaget är oftast placerat vid ena kortsidan. En del villor har på senare år fått uteplats mot trädgårdssidan.

Tomterna är uteslutande tidstypiska vilatomter med planteringar, prydnadsbuskar, thujor och mot gatan låga häckar eller trästaket. Några enskilda byggnadsobjekt uppmärksammas inte här, det är områdets helhet som är av störst betydelse.

Ingår också i Detaljplan

Området planlades 1972 men en del villor bär även prägel av sent 1960-tal. Här finns olika varianter av villor i 1-1 1/2 plan, allt från folkhemmets genuina enklare 1960-talsvilla, i rött tegel med mörka fogar, till 1970-talets större villa i ljus mexisten, med panel- och entrépartier i mörkt trä. Vy från Videvägen.

Värsås 8:15 är en av områdets många karaktäristiska villor i ljus mexisten med panelpartier och entré i mörkt trä samt flackt sadeltak med mörka betongpannor.

Gällande skydd

ställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets välbevarade 1960- och 70-talskaraktär bevaras. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säker-

Övriga inrapporterade kulturlämningar

Värsås 8:21 är exempel på en något yngre villatyp med byggnadskropp i vinkel, fasad i ljus mexisten och valmat tak med mörka betongpannor.

Solskensvägen*

Motiv och uttryck för miljön

Kulturmiljö som omfattar villabebyggelse från övergången 1970-1980-tal. Den karaktäriseras av två grupper av källarlösa villor som representerar två hustyper som båda är bra exempel på den tidens villabyggande. Det är ett av de mest karaktäristiska exemplen i Skövdes mindre tätorter på den tidens villabebyggelse. Ur lokalhistorisk synpunkt är kulturmiljön intressant eftersom den avrundar det sena 1900-talets expansiva utbyggnadsperiod i Värås tätort.

Beskrivning

Området som blev planlagt 1978 är beläget i södra delen av tätorten och omfattar tätt liggande villor (Värås 8:61-8:72). Närmast landsvägen i öster ligger en rad av villor från 1980-talets tidiga del. Utmärkande för området är de tätt liggande källarlösa 1 1/2-plansvillorna (8:61-8:68) som på håll ger intryck av kedjehus, men som är friliggande. Husen har tydlig karaktär av tidsperioden sent 1970-tal-1980 ca. Byggherren Erik L. Dahls Bygg-

Kulturmiljön omfattar villabebyggelse från övergången 1970-1980-tal. Den karaktäriseras av två grupper av källarlösa villor som representerar två hustyper som båda är bra exempel på den tidens villabyggande. 1 1/2-planshusen från 1978 syns till vänster och de tvådelade enplanshusen från 1981 till höger.

nads AB, Falköping, erhöll bygglov för dem 1978. Arkitekt till husen är Asplunds Bygg AB, Örebro. De har fasad av vit mexisten samt stående panel i rött eller grönt i gavelrösten, bruna dörrar och tvåluftsfönster, samt röda betongpannor på de höga sadeltaken. Garage med platt tak är vidbyggt ena kortsidan. Häckar och trästaket avgränsar de öppna tomterna mot gatan.

De något yngre, källarlösa enplansvillorna (8:69-8:72) har tidig 1980-talsprägel, Villorna består av tvådelade huskroppar, varav den ena inrymmer bl.a. garage och den andra fyra rum och kök med badrum och tvättstuga. Götenehus AB var både byggherre och arkitekt och fick bygglov för husen 1981. De har fasad av tidstypiskt ljus beigefärgad stående panel och på sadeltaken röda betongpannor. Några enskilda byggnadsobjekt uppmärksammas inte här, det är områdets helhet som är av störst betydelse.

Ingår också i
Detaljplan

Gällande skydd
- - -

Rekommendationer

Det är viktigt att områdets välbevarade 1970- och 80-talskaraktär bevaras. Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör i förekommande fall vara mindre nyttobyggnader som placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Utmärkande för områdets äldre del, påbörjat 1978, är de tätt liggande källarlösa 1 1/2-plansvillorna (8:61-8:68) som på håll ger intryck av kedjehus, men som är friliggande.

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen upprätta fördjupade riktlinjer om hur kulturmiljöns värden skall tillvaratas.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Övriga inrapporterade kulturlämningar

1 1/2-planshusen från 1978 har fasad av vit mexisten samt stående panel i rött eller grönt i gavelrösten, bruna dörrar och tvåluftsfönster, samt röda betongpannor på de branta sadeltaken. Villorna kompletteras med vidbyggda garage med platta tak.

Värsås kyrkby

Motiv och uttryck för miljön

Värsås kyrkby har mycket stort kulturhistoriskt värde eftersom den välbevarade bymiljön också är en av Skaraborgs bäst bevarade knutpunkter från det gamla agrarsamhällets tid, innan industrialismens och järnvägarnas nya samhällsbyggnader omvandlade landsbygden.

En mycket väl bibehållen bymiljö i traditionellt terrängläge, där såväl äldre tiders bymönster som laga skiftets bebyggelseeffekter samverkar. Helt bibehållen agrar prägel. Ett typiskt gammalt sockencentrum samt en central administrativ och kommunikativ knutpunkt med sockenkyrka (1857) på medeltida kyrkplats, prästlöneboställe (1800-tal), flera skolhus (1850 ca, 1895) samt tingshus (1813) och f.d. gästgivargård (1909). Bytorget

*Bytorgets ena sida inramas av de äldre skolhusen från 1848 och 1895 (Värsås 15:1) och det dominerande ståtliga magasinet på **Stommen**, Värsås 1:1.*

med gammal vägsträckning, vägskäl och stort magasin (1800-tal), vägmärken (fornlämningar), stenmurar. Kyrkomiljö med sockenkyrka, kyrkogård, bogårdsmur, trädkrans, bisättningshus (ev. 1860 ca) och modernistiskt församlingshem (1960-tal).

Bondgårdar med karaktäristisk funktionsuppdelning av byggnader och flera välbevarade gårdsmiljöer och byggnader från 1800- och 1900-talet. Utskiftad gård med välbevarad gårdsmiljö från laga skiftets tid. F.d. agrar småindustri (välbevarat f.d. mejeri i tegel 1896), folkrörelsebyggnad (välbevarat missionshus i tegel 1883).

Beskrivning

Tätortens östra del, öster om Djursättravägen, består av Värsås gamla by, vid sockenkyrkan. Byn är belägen i ett traditionellt byläge på krön och sluttning av låg rygg som löper över den uppodlade Kåkindsslätten. Kyrkbyn har helt och hållet kvar en agrar karaktär som domineras av bondgårdar och de samhällsfunktioner som fanns i byn före laga skiftet 1852 samt några nedslag av industrialismens samhällsutveckling i sent 1800-tal i form av agrar småindustri (mejeri) och folkrörelser (frikyrka). Även om bebyggelsemönstret var något tätare före laga skiftet är strukturen väl bibehållen med gårdarna samlade öster och söder om kyrkan längs gamla landsvägen. Ett litet stycke åt nordost ligger en liten husgrupp kring den 1852 utflyttade Skattegården.

Värsås 8:5 Sörgården är en av de karaktärsfulla äldre gårdsmiljöerna i byn.

I norr avgränsas kulturmiljön av ett industriområde, i nordost avgränsas området av landsvägen Skövde-Hjo, i väster av Djursät-ravägen och tätortens moderna villor. I övrigt omges höjdryggen i öster och sydost av öppen jordbruksmark på slätten nedanför.

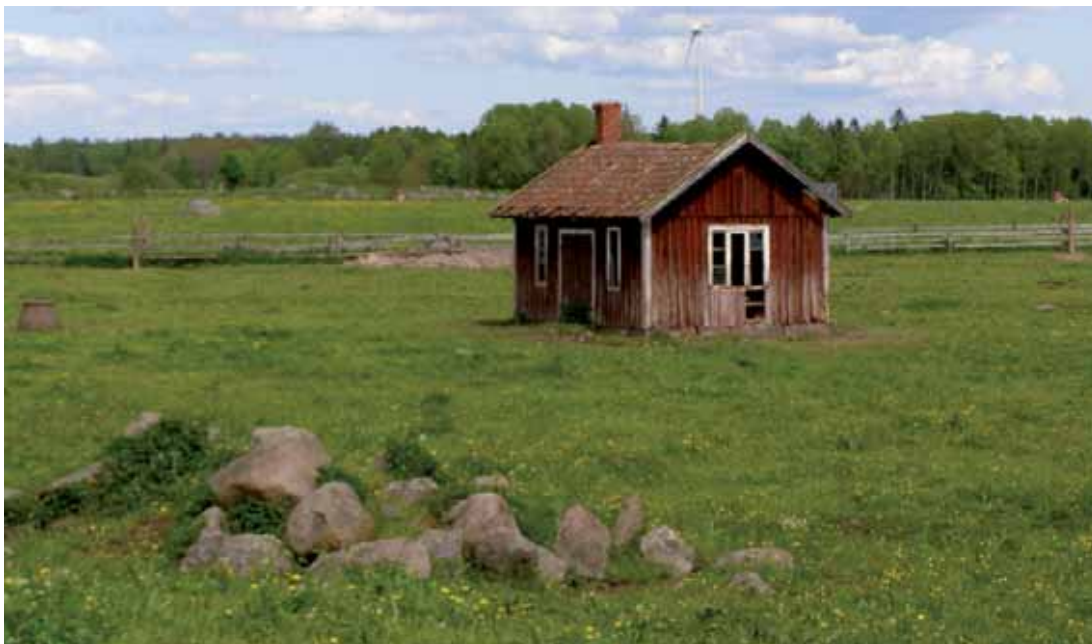
Värsås by har åtminstone medeltida anor, omnämnd i skrift 1540. År 1561 fanns fem hela hemman och en ödetomt i byn. Byn bestod av gårdarna Stommen, som var prästlöneboställe, Lilla Värsås, Lillegården, Sörgården och Skattegården. Värsås by var sockencentrum kring medeltidskyrkan men blev tidigt även ett viktigt centrum i Kåkind

härad i och med att häradets tingsställe blev förlagt dit vid 1600-talets början. I byn etablerades på 1600-talet även gästgiveri och skjutsstation i samband med den riksomfattande uppgraderingen av kommunikation och vägnät. Sedermera tillkom även klockarboställe och folkskola. Vid laga skiftet 1852 flyttades gårdar såsom t.ex. Lilla Värsås ut från byn, men flera fick ligga kvar på bytomten. Det täta bebyggelsemönstret bibehölls på så sätt till stor del.

Byn ligger samlad kring det gamla vägskälet på åsen, där både Hjovägens och Djursättravägens äldre vägdragningar möts.

Värsås 17:1 Sockenkyrkan ligger centralt i byn, omgiven av tingshuset från 1811-1813 (Värsås 8:52), till vänster i bild och det f.d. gästgiveriet Anneberg, (Värsås 1:4), till höger.

Kulturlandskap på åsen i byns nordöstra del med Stommens smedja, Vårsås 1:1.

Av central betydelse i kulturmiljön är bytorget som motsvarar den efterhand framvuxna platsbildningen vid vägskälet på åskrönet med bl.a. kyrkplats, magasin, f.d. tingshus och f.d. gästgivaregård och skolmiljön som inrymmer både äldre och yngre skolhus. Samtliga dessa äldre byggnader är av stort kulturhistoriskt värde och är största vikt för kulturmiljöns homogena, välbevarade karaktär av gammalt bygdecentrum. Detta måste särskilt framhållas eftersom den f.d., lanthandeln från 1860-talet som låg vid bytorget har försvunnit sedan bebyggelseinventeringen gjordes 1988. Vad som särskilt kännetecknar Vårsås är att inga nybyggnader med direkt avvikande karaktär har tillkommit i den gamla byn under det senaste halvsekle, fränsett modernismens skola och församlingshem som hör samman med allmänna samhällsfunktioner. Nya byggnader i övrigt hör samman med de agrara näringarna. Moderna villor har däremot placerats i villaområdena i tätortens västra del, vilket starkt bidrar till att kyrkbyn behållit sin egenart.

I anslutning till vägskälet finns äldre vägmärken, dels en väghållningssten (fornlämning Raä Vårsås 25:1), dels finns sekundärt uppställt en vägvisarsten mot Vårsås och en mot Tibro (Raä 20:1 och 21:1) vilka stått på annan plats. En milsten (fornlämning Raä Vårsås 3:1) står på andra sidan kyrkan, mot Djursättravägen.

Den medeltida sockenkyrkan var en romansk absidkyrka från 1100-talet, som 1857-59 revs och ersattes med den nuvarande kyrkobyggnaden (Vårsås 17:1) som byggdes på samma plats som den gamla. Den stora

Raä Vårsås 20:1 Vägvisarsten daterad 1804

vitputsade kyrkan med den nyklassicistiska tornlanterninen dominerar omgivningen. Kyrkogården omges av en kallmurad bogårdsmur med entréer med klotkrönte stenstolpar med smidesgrindar samt en delvis bibehållen högvuxen trädkrans av lövträd. På kyrkogården står även ett vitputsat bisättningshus. Kyrkogårdens äldre del har delvis fortfarande en ålderdomlig prägel, dels p.g.a. en stor gravtumba från 1700-talets början, dels p.g.a. de många gravvårdarna från sent 1800-tal, resta bl.a. över socknens många byggmästare, vilket ger kyrkogården en särprägel. I kyrkomiljön ingår även det modernistiska församlingshemmet från sent 1960-tal (Vårsås 5:11). Vänhem (Vårsås 4:7) är ett välbevarat bostadshus i tidstypisk panelarkitektur (1882, ombyggt i villastil 1918), inramat av trädgård och stenmurar, som avrundar kyrkomiljön söderut.

Redan 1626 fanns tingsstuga i Vårsås. 1811-13 uppfördes det nu befintliga faluröda tingshuset (Skövde 8:52) i två våningar vid bytorget, i bruk till 1938 då tingsplatsen överflyttades till Skövde stad. Byggnaden har därefter använts till andra samhällsfunkti-

Vid bytorget ligger två mycket förnämliga minnesmärken över Värås som knutpunkt för omgivande bygd. **Värås 8:52 Tingshuset**, till vänster, byggdes 1811-1813 och 1909 byggdes det f.d. gästgiveriet **Anneberg, Värås 1:4**, till höger. Tingshus och gästgivarregård fanns i Värås redan på 1600-talet.

ner. Värås tingshus är ett av Skövdebygdens mest förnämliga minnesmärken över äldre tiders rättsskipning och administration.

1909 byggdes nuvarande f.d. gästgiveribyggnad med tidstypisk exteriör, numera bostadshus, (Värås 1:4), på platsen för den gamla gästgivargården. Där finns även ett falurött mindre bostadshus.

Norr om bytorget ligger Värås skola, (Värås15:1), som är i bruk, med tre generationer skolhus. De yngre skolhusen från främst 1960-70-talen har genomgått en hel del förändringar på senare år. Av betydligt större intresse som enskilda byggnader är de två äldre, faluröda skolhusen, som är byggda 1848 och 1895, båda senare något förändrade. Helhetsintrycket av de två skolhusen är mycket gott.

Prästlönebostället Stommen (Värås 1:1) ligger vid vägskalet intill sockenkyrkan och torget och är med de många faluröda ekonomibyggnaderna en gårdsmiljö av stor betydelse för bykaraktären. Av särskilt värde är det monumentala faluröda magasinet i tre våningar, mycket välbevarat sedan sent 1800-tal, och med ett exponerat läge vid vägskalet. Stommen är den nordligaste gården i den täta gårdsklungan. Byggnader från tidsperioden 1850-1950 dominerar gårdarna, även inslag finns av yngre ekonomibyggnader. Gårdarna har en traditionell funktionsuppdelning i mangård och fägård. Den ofta ljusmålade manbyggnaden flankeras av vårdträd samt faluröda mindre bostadshus eller uthus. Fägården präglas av faluröda ekonomibyggnader, ibland med inslag av rött tegel, sten och betong.

Annan välbevarad äldre gårdsbebyggelse som särskilt måste framhållas har Värås 5:4/2:2 Skattegården och Värås 8:5 Sörgården (se nedan).

I sent 1800-tal tillkom en viktig verksamhet i öster, Värås Andelsmejeri (Värås 5:12) byggt 1896, tidstypiskt utformat i rött tegel. Det f.d. mejeriet omvandlades under 1900-talets senare del till verkstad och tillbyggdes, men bibehåller i stort 1890-talsprägel. Mejeriet byggdes av tegel som lokalproducerats i Värås, vid Esbjörntorps tegelbruk, i likhet med det stora missionshuset i byns södra del (Värås 4:9). Det ståtliga missionshuset byggdes 1883 och fick också en tidstypisk tegelarkitektur som är väl bibehållen. Det används fortfarande som missionshus och fick en modernistisk tillbyggnad 1973 som är helt intakt. Helhetsintrycket av byggnaden är mycket gott, det är ett av de främsta exemplen i Skövde kommun på en frikyrkobyggnad från 1800-talet som senare kompletterats på ett intressant sätt.

Värås 14:1 Skattegården i den utskiftade enklaven i nordost har en mycket väl bibehållen mangård med manbyggnad och små flyglar från 1852 och separat ekonomibebyggelse från 1900-talet. Skattegårdens manbyggnad är ett mycket förnämligt exempel på de ståtliga bostadshus med nyklassicistiska fasaddetaljer som byggmästarna i Värås socken uppförde på gårdar i bygden vid 1800-talets mitt.

Ingår också i

Område 38 Värås i Carlquist, T. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun. 1988.* Värås 14:1 uppmärksammades som byggnadsobjekt, då utom området.

Bebyggelseregistret (kyrka och kyrkogård) Raä.

Holmström, E.& Orebäck Krantz, E. *Värås kyrkogård. Bevarandeplan. Byggnadshistorisk rapport 2006.* Västergötlands museum.

Detaljplan?

Översiktsplan 1991.

Värsås 1:1 Stommen Av största betydelse är det stora magasinet i 2 1/2 plan med centralt läge vid vägskälet i kanten av bytorget. Enligt uppgift skulle magasinet härstamma från 1700-talet och vara kvar från en äldre gårdsanläggning, nu befintlig exteriör domineras dock av sent 1800-tal.

Gällande skydd

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkobyggnad och kyrkogård är skyddade enligt 4 kap. KML.

Församlingen har låtit ta fram en bevarandeplan för kyrkogården som underlag för vård- och underhållsplan.

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen och motsvarande i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer

Området har en allmänt småskalig karaktär som är viktig att bevara och som hör samman med områdets agrara karaktär. Överhuvudtaget är det viktigt att uppmärksamma strukturer från den gamla byn såsom bebyggelsemönster, bytorget/vägskälet, vägnät, kyrkomiljön, stenmurar med mera.

Bytorget utgör en mycket värdefull och väl sammanhållen egen enhet med särskilda kultur- och miljömässiga värden att värna om, inom den större kulturmiljön. Här avses hela inramningen kring bytorget/vägskälet med kyrkomiljön, tingshuset, f.d. gästgivargården, de äldre skolhusen, Stommens magasin och andra uthus.

Själva kyrkomiljön med omgivande kyrkogård, församlingshem och Vänhem är också en mycket väl sammanhållen egen enhet med särskilda kultur- och miljömässiga värden att värna om, inom den större kulturmiljön.

Välbevarade bondgårdsmiljöer som spelar stor roll för upplevelsen av den värdefulla bymiljön är Värsås 1:1 Stommen med de många ekonomibygnaderna, särskilt det ståtliga, dominerande magasinet vid bytorget, samt Värsås 4:5 och även Värsås 8:5. Värsås 14:1 är en särskild enhet av stor betydelse.

Missionshuset och f.d. andelsmejeriet är också mycket viktiga att uppmärksamma genom deras ursprungliga funktioner och tidstypiska tegelarkitektur.

De karaktärsskiljande egenskaperna mellan å ena sidan villasamhället i väster och kyrkbyn i öster är viktigt att även fortsättningsvis bibehålla. Den välavgränsade bybebyggelsen på åsen utgör en tydlig och traditionellt belägen enhet i relation till såväl

den utflyttade laga skiftesenheten i nordost som den omgivande jordbruksmarken i öster, vilket är viktigt att bevara.

Den utpekade bebyggelsen bör underhållas med material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör placeras med hänsyn till befintlig och ges en god utformning.

Åtgärder

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av Nya PBL 2 kap. 6§ 3:e st., 8 kap 17§ och 8 kap. 13§. Bebyggelse som uppmärksammas 2010 bör dokumenteras närmare. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta en bevarandeinriktad detaljplan enligt 5 kap. PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar

- Raä Värsås 3:1 Vägmarke (milstolpe i kalksten), vid muren kring Vänhem, mot Djsästravägen söder om kyrkan. Fast fornlämning.

- Raä Värsås 25:1 Vägmarke. Vaghållningssten. Märkt bl.a. "Tåstaryd".

- Raä Värsås 62 Gravvård. Liljesten, kyrkobyggnaden.

Bebyggelse utvärderad i byggnadsinventering

Värsås 1:1 Stommen

Värsås Stommen

Prästlönebostället Stommen ligger intill sockenkyrkan och torget i Värsås kyrkby. Bostadshuset från 1950 är senare delvis förändrat. Av störst intresse är gårdens många faluröda ekonomibygnader som dels utgör en hel och sammanhållen gårdsmiljö från 1800- och 1900-talet, dels genom sin mängd och sitt centrala läge är av stor bety-

Värsås 4:7 Vänhem från 1882, tillbyggt 1918, är av stort kulturhistoriskt intresse, och av stor betydelse för kulturmiljön i Värsås kyrkby. Trädgård, högresta lövträd och stensmurar ramar in huset och förstärker upplevelsen av den välbevarade villastilen från 1910-talet.

delse för bymiljöns täta, välbevarade äldre karaktär. Av största betydelse är det stora magasinet i 2 1/2 plan med centralt läge vid bygatan. Enligt uppgift skulle det härstamma från 1700-talet och vara kvar från äldre gårdsanläggning, nu befintlig exteriör domineras dock av sent 1800-tal, t.ex. med småspröjsade fönster, tvåkopplade spetsbågefönster och dekorativt krysslagda foder. Magasinet är en mycket betydelsefull byggnad för kyrkomiljön i Värsås. Till gården hör även vagnbod, vagnslider, garage, redskapsbodar, smedja m.m. På fågården står bl.a. en stor ladugård i trä och tegel från 1907 samt även ekonomibyggnader från 1900-talets mitt och senare del, t.ex. ensilagesilos. En faluröd arbetarbostad med tillhörande uthus är från 1920-talet.

Värsås 1:4 Anneberg

Tingshusbacken 3 och 5

Anneberg uppfördes 1909 på platsen för Långholmen, den gamla gästgivaregården i Värsås. Anneberg övertog gästgiverifunktionen som pågick fram, till 1938, därefter hölls ett café till 1974. Idag är huset bostadshus. Frånsett att de ursprungliga korspostfönstren ersatt med mindre tvåluftsfönster är exteriören i huvudsak välbevarat sedan 1909. Huset har fasad av mörkt gul faspåntpanel på växlande ledder, tidstypiska är även gavelsnickerier och de profilmurade skorstenarna.

Värsås 4:9 Värsås missionskyrka Byggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde i egenskap av ett stort bygdemissionshus med tidstypisk utformning såväl i 1880-talets tegelarkitektur som i 1970-talets modernistiska tillbyggnad.

Taket täcks av tvåkupigt tegel. Intill ligger ett falurött mindre bostadshus, troligen från tidigt 1900-tal och möjligen moderniserat något på 1930-talet med två- och treluftsfönster. Helhetsintrycket av Annebergs äldre karaktär är mycket gott och det är, vid sidan av byggnadens stora kulturhistoriska värde, av största betydelse för den enhetliga kyrkomiljöns välbevarade karaktär av gammalt bygdecentrum med sockenkyrka- skola- tingshus- f.d.gästgivaregård-bytorg.

Värsås 4:7 Vänhem

Djursätravägen 13

Strax söder om sockenkyrkan ligger det välbevarade Vänhem, med bostadshus byggt 1882 med timmerstomme, locklistpanel, rikt arbetade fönsteromfattningar och tegeltak. Efter ett ägarbyte 1918 tillbyggdes huset i vinkel och fick en glasad veranda med figursågade snickerier. Ombyggnaden anpassades till husets ursprungliga karaktär. Vänhem bär nu prägel av 1910-talets villastil men med äldre förtecken. Huset är välbevarat i detalj från både 1880- och 1910-tal. Både panel och fönster är numera vitmålade, ursprungligen var fönstersnickerierna gröna. Av de faluröda uthusen

Värsås 5:4 och 2:2 Skattegården Välbevarad gårdsmiljö bl.a. med mangård med manbyggnad troligen från sent 1800-tal med fasad i vitmålad liggande spontad panel och två mangårdsflyglar, dels en faluröd, dels en långa delvis i gutteknik med spröjsade fönster och stora slagportar.

har ett inrymt tapetserarverkstad och bevarar fortfarande två par glasade och spröjsade pardörrar. Mot Djursättravägen avgränsas tomten av stenmurar, bl.a. står en milsten i muren. Vänhem är av stort kulturhistoriskt intresse, och av stor betydelse för kulturmiljön i tätortens äldre del med den gamla kyrkbyn.

Värsås 4:9 Värsås missionskyrka

Djursättravägen 17

I tätortens södra del ligger missionskyrkan byggd 1883 av tegel slaget på Esbjörnstorps tegelbruk i Värsås socken. Byggnaden försågs med en rikt dekorerad fasad med mönstermurade friser och profilerade överstycken. Den byggdes med en samlingshall för fler än 300 personer samt en bostadslägenhet. År 1955 förändrades fönstren ut mot vägen. År 1973 tillbyggdes huset mot söder med ny sal och entréparti i modernism, utfört i rött tegel och fortfarande intakt. Byggnaden är av mycket stort kulturhistoriskt värde i egenskap av ett stort bygdemissionshus med tidstypisk utform-

ning såväl i 1880--talets tegelarkitektur som i 1970-talets modernistiska tillbyggnad. Lokalhistoriskt sett är byggnaden av största vikt, inte minst eftersom man använt lokalt producerat tegel från bygden. Missionshuset används fortfarande för sitt ursprungliga ändamål.

Värsås 5:4 och 2:2 Skattegården *

Värsås Skattegården 1 och 2

Välbevarad gårdsmiljö i kyrkbyns sydöstra del med mangård med manbyggnad troligen från sent 1800-tal med fasad i vitmålad liggande spontad panel samt rödmålade dörrar och fönster samt en yngre veranda. Huset har två mangårdsflyglar, dels en faluröd, dels en långa delvis i kalkbruksgjutning med spröjsade fönster och stora slagportar. På fägården finns bl.a. en tidstypisk större ladugård från ca sent 1800-tal med faluröd slät panel, krysspröjsade fönster och målade blindfönster, för symmetrins skull. Längan har även en yngre tillbyggnad i rött tegel samt ett äldre parti av klaven gråsten. Taket har sentida plåttäckning. På fägår-

Värsås 5:4 och 2:2 Skattegården. I den välbevarade gårdsmiljön ingår också fägården med en mycket fin, tidstypisk större ladugård från ca sent 1800-tal med faluröd slät panel, krysspröjsade fönster och målade blindfönster, för symmetrins skull.

Värsås 5:11 Värsås församlingshem. Byggnaden från 1972 är ett välbevarat exempel på mindre församlingshem från 1960-70-talet.

den finns bl.a. även ytterligare en faluröd länga. Skattegården är en väl sammanhållen gårdsmiljö med en påtaglig helhet av sent 1800-tal- tidigt 1900-tal. I helheten ingår gårdens allé av lövträd fram till mangården. Numera tillhör mangården Värsås 5:4 och fägårderna Värsås 2:2.

Värsås 5:11 Värsås församlingshem *

Djursätravägen 11

Församlingshemmet ligger vid sydsidan av kyrkplatsen och bär prägel av sent 1960-tal. Byggnaden är uppförd i ett plan med källare 1972 efter ritningar av Sävsjö trähus. Den fick en tidstypisk planlösning med samlingssal, kök, entré, kapprum, toalett samt i källarvåningen hobbyrum och studierum. Byggnaden har fasad i vit mexisten under papptak i skifferimitation. Den har en ursprunglig exteriör med mörkbruna fönstersnickrier och entréparti med pardörrar i mörkt trä och stora sidoljus i betongglas. Byggnaden är ett välbevarat, gott exempel på mindre församlingshem från 1960-70-talet.

Värsås 5:12 F.d. Värsås Andelsmejeri *

Värsås Skattegården 3

F.d. mejeribyggnad till Värsås Andelsmejeri, sedermera verkstad, belägen i kyrkbyns östra del. Byggnaden uppfördes 1896 av tegel från Esbjörntorps tegelbruk i Värsås. Den har blivit till- och utbyggd under 1900-talet, men den ursprungliga anläggningen dominerar stort och har en mycket tidstypisk utformning från sent 1800-tal. Det f.d. mejeriet har fasad i rött tegel med murade omfattningar och mönstermurningar, vita stickbågefönster, skorsten i rött tegel och lanterninvåning med spröjsade småfönster. Byggnaden har en verkstadstillbyggnad från ca 1960-talet med fasad i rött tegel och puts. Sadeltaket täcks av tvåkupigt tegel samt av skivtäckt plåttak. Andelsmejerierna var ett karaktäristiskt inslag i den utpräglade jordbruksbygden i Skaraborg under 1800-talets senare del och 1900-talets förra hälft. På 1950- och 60-talet lades nästan alla andelsmejerier ner eller uppgick i det fåtal stormejerier som kommit att känneteckna dagens mejerinäring fram till 2000-talets början. Byggnaden är av stort industrihistoriskt intresse och är ur lokalhistorisk synpunkt av mycket stort värde som en tidig småindustriell verksamhet vid kyrkbyn, med stark förankring i den omgivande jordbruksbygden.

Värsås 8:5 Sörgården

Djursätravägen 15A-B

Sörgården ligger i den tätbebyggda delen av kyrkbyn, ett stycke söder om kyrkan, på gårdens ursprungliga plats på den gamla bytomten. Mangården med rundel och höga lövträd är åtskild från fägårderna av en körväg. Den ljusmålade manbyggnaden är ett tvåvånings timmerhus, uppfört ca 1830 men ombyggt strax före 1920 varvid det fick sin frontespis m.m. De faluröda flyglarna, varav den södra varit visthusbod och bl.a. har dörr och portal i empirestil, anses härstamma från 1700-talet. Den norra flygeln inrymde skolhus 1886-87.

Värsås 5:12 F.d. Värsås Andelsmejeri från 1890-talet är av stort industrihistoriskt intresse och är ur lokalhistorisk synpunkt av mycket stort värde som en tidig småindustriell verksamhet vid kyrkbyn, med stark förankring i den omgivande jordbruksbygden.

Värsås 8:52 Värsås tingshus f.d. Vid Tingshusbacken nära kyrkan står tingshuset från 1811-1813 som är ett av Skövdebygdens mest förnämliga minnesmärken över äldre tiders rättskipning och administration.

Manbyggnaden och den ena flygeln har genomgått vissa moderniseringar på senare år. Väsentligt är helhetsintrycket av gårdsmiljön, som enskilda byggnader framför allt den södra mangårdsflygeln och de faluröda fägårdsbyggnaderna som idag har den mest välbevarade äldre utformningen. Fägården omfattar bl.a. delvis timrad ladugård och loge vars äldsta delar är från 1864. En vagnbod är uppförd 1926.

Värsås 8:52 Värsås tingshus f.d.

Tingshusbacken 1

Vid bytorgets andra sida från kyrkan räknat står tingshuset som är ett av Skövdebygdens mest förnämliga minnesmärken över äldre tiders rättskipning och administration. Värsås var från 1686 till 1938 tingsställe för Kåkindes härad, men redan 1640-67 hade Värsås varit ett fast tingsställe för häradet och redan från år 1626 finns uppgift om en tingsstuga i byn. Nu befintligt tingshus är en större tvåvåningsbyggnad som uppfördes 1812-13. Den har haft tingssal, arbetsrum och arkiv i övre våningen samt bl.a. två arrestrum i bottenvåningen. Efter 1938 har byggnaden bl.a. använts som bibliotek och hembygdsmuseum med samlings-salar i övervåningen. Timmerstommen har faluröd panel, entrén har pardörrar som flankeras av en klassicistisk portal med vita kolonner som bär upp ett profilerat överstycke. Det tegeltäckta sadeltaket har ett karaktäristiskt kort taksprång. Byggnaden har renoverats vid 1900-talets mitt och

Värsås 14:1 Skattegården Gårdsmiljön på Skattegården, från 1850-1930-tal, är mycket välbevarad. Som enskilda byggnader är mangårdsbebyggelsen från laga skiftets tid på 1850-talet, särskilt då den mycket välbevarade manbyggnaden, av främsta kulturhistoriska intresse.

därmed genomgått en viss förändring. Helhetsintrycket av tingshusets äldre karaktär är mycket gott och det är, vid sidan av byggnadens stora kulturhistoriska värde, av största betydelse för den enhetliga kyrkomiljöns välbevarade karaktär av gammalt bygdecentrum med sockenkyrka- skola- tingshus-f.d.gästgivaregård-bytorg.

Värsås 14:1 Skattegården

Värsås Skattegården 4

Omedelbart öster om byn, i en liten enklav vid tillfarten från Hjovägen, ligger Skattegården som flyttades ut från byn vid laga skiftet 1852. Skattegården är en stor, väl sammanhållen gårdsmiljö från tidsperioden 1850-tal- ca 1930-tal, med en ursprunglig mangård från 1850-talet och en separat senare uppbyggd stor fägårdsanläggning. Som enskilda byggnader är mangårdsbebyggelsen och särskilt den mycket välbevarade manbyggnaden av främsta intresse. Av de två faluröda timrade flyglarna är den ena äldre än från 1850-talet, den är medflyttad från det gamla gårdsläget inne i byn. Magasinsflygeln byggdes 1852 och något eller några år senare uppfördes manbyggnaden. Husen

Värsås 17:1 Kyrkogården med medeltida anor utgör tillsammans med nuvarande tidstypiska kyrkobyggnad från 1857 och den omgivande bebyggelsen en väl bevarad helhet av en gammal sockenkyrkogård i en central odlingsbygd. Kyrkogården bevarar många ålderdomliga drag och en stark prägel av sent 1800-tidigt 1900-tal.

inramas av grusgång, rundel och trädgård med stora lövträd, vid ingången finns en smidesgrind mellan stolpar av huggen kalksten.

Manbyggnaden är en mycket ståtlig representant för de stora, gedigna manbyggnader med klassicistiska fasaddetaljer som uppfördes på många håll i Värsås med omnejd på 1850-60-talet. Huset försågs redan från början med en frontespis, ovanligt på bondgårdar före 1880-talet.

Manbyggnaden har en ursprunglig spåntad, profilerad panel och färgsättning i gråvitt med engelskt röda dörr- och fönstersnickerier. De mycket rikliga fasaddetaljerna är välbevarade, t.ex. konsolburna fönsteröverstycken och den ståtliga empireportalen kring en ursprunglig pardörr med överljus. Manbyggnaden är mycket varmt renoverad, exempelvis har huset, av hänsyn till den välbevarade exteriören, tilläggsisolerats invändigt.

Fägården domineras av den stora ladugårdslängan från tidigt 1900-tal i trä och rött tegel med småspröjsade fönster under skivtäckta tak.

Värsås 15:1 Värsås folkskola

Tingshusbacken 7

I nära anslutning till kyrkan, tingshuset och torget i Värsås kyrkby står tre generationer skolhus, vilket är av lokalhistoriskt intresse. De yngre skolhusen från främst 1960-70-talen har genomgått en hel del förändringar på senare år. Av betydligt större intresse som enskilda byggnader är de två äldsta skolhusen, som är byggda ca 1850 och år 1895. Båda har faluröd panelfasad med vita snickerier och tegeltak. 1890-talshuset är byggt som folkskola och placerat som flygel till det äldre, mindre timmerhuset. Båda byggnaderna har genomgått vissa förändringar, främst på 1930- och 40-talen, som i viss mån förenklat den ursprungliga utformningen. Helhetsintrycket av de två skolhusen är dock mycket gott och de är av största betydelse för den enhetliga kyrkomiljöns välbevarade karaktär av gammalt bygdecentrum med sockenkyrkskola- tingshus-f.d.gästgivaregård-bytorg.

Värsås 17:1 Värsås kyrka och kyrkogård*

Värsås sockenkyrka och kyrkogård har ett framträdande läge på krönet av den låga rygg som kyrkbyn ligger på. Mittemot kyrkplatsen, på andra sidan Djursättravägen ansluter den moderna tätorten med villabebyggelse från 1960- och 70-talet. Kyrkobyggnaden från 1857 är en stor vitputsad långkyrka av sten med en lägre sakristia i anslutning till öster och med torn i väster krönt av en stor nyklassicistisk lanternin. Ett stycke nordväst om kyrkan står en liten byggnad som uppförts som bårhus. Byggnaden har vitputsad fasad, profilerad taklist med liten gavelfronton och skiffertäckt tak. Den romanska kyrkan från 1100-talet avbildades i sent 1600-tal för Peringskiölds Monumenta Sueo-Gothorum och bestod då av långhus och ett lägre smalare absidförsett kor. Den revs när den nuvarande kyrkan byggdes på samma plats som den gamla.

Kyrkomiljön i sin helhet har karaktär av ett äldre sockencentrum med kyrkplats, f.d. gästgivaregård, tingshus och skolhus. Kyrkogården med medeltida anor utgör tillsammans med kyrkan och den omgivande bebyggelsen en väl bevarad helhet av en gammal sockenkyrkogård i en central odlingsbygd. Kyrkogården har senare moderniserats och kompletterats med en mindre 1950-talsutvidgning. Kyrkogården bevarar dock många ålderdomliga drag och en stark prägel av sent 1800-tidigt 1900-tal. Yngre gravar har efterhand infogats i den gamla strukturen. Mycket viktiga karaktärsdrag är bl.a. den stora kyrkobyggnaden, bårhuset, samt trädkransen, den ålderdomliga kallmurade bogårdsmuren, de många ingångarnas portstolpar och smidesgrindar, samt trappor och resterande grusgångar, grusade ramgravar, några ståtliga järnstaket samt åtskilliga värdefulla gravvårdar från ca 1600-tal-1900-tal i stor variation, med stark tonvikt på sent 1800- och tidigt 1900-tal och ofta starkt karaktärs- och miljöskapande på kyrkogården. I sina äldsta delar har kyrkogården en ålderdomlig karaktär i behåll, särskilt kring kyr-

kan, öster om koret, samt i söder. Kyrkogårdens märkligaste gravmonument är en gravtumba med täckhäll, av traditionell typ, troligen från 1700-talets mitt, lagd över frälseinspektorn Ambjörn Månsson till Månstorp. Vid tornet finns några andra av de äldsta vårdarna, t.ex. en kalkstensvård från 1820-talet samt några äldre gravhällar som är figurstenar av 1600-talstyp.

Ett annat viktigt karaktärsdrag är att kyrkogårdens gravvårdar genom titlar och gårdsnamn återspeglar mycket av bygdens historia och verksamheter, under de senaste århundradena. Framför allt gäller det t.ex. Vårsås som jordbrukssocken, som socken- och häradscentrum samt som lokalt centrum för det kyrkliga livet och för skolväsendet. Några vårdar vittnar om samhällsutveckling från kyrkby till tätort. Utmärkande för Vårsås kyrkogård är flera gravvårdar över de många byggmästare från socknen som gjorde sig kända över stora delar av Västsverige och även i Stockholm. De vårdarna är av mycket stort lokal- och även regionalt historiskt intresse, t.ex. kyrkobyggarna byggmästare Petterssons och arkitekten P.A. Petterssons vårdar. Kyrkogården har stora kulturhistoriska värden, den äldsta delen mycket stora värden.

Övriga inrapporterade kulturlämningar

- Gamla vägdragningen kring vägskalet i byn

Övrig kulturhistorisk lämning enligt Raä, Fornminnesregistret:

- Raä Vårsås 20:1 Vägmarke. Vägvisarsten daterad 1804, märkt bl.a. "Tibro". Sekundärt löst uppställd vid bytorgets norra sida. Stod ursprungligen vid vägskalet ca en km öster om kyrkan.

- Raä Vårsås 21:1 Vägmarke. Vägvisarsten daterad 1804, märkt bl.a. "Versås". Sekundärt löst uppställd vid bytorgets norra sida. Stod ursprungligen vid vägskalet ca en km öster om kyrkan.

- Raä Vårsås 32:1 Runristning av Asmund, på medeltida kyrkdörr.

Vårsås 1:56 Välbevarad villa av 1960-talstyp.

VÄRSÅS BYGGNADSOBJEKT

Vårsås 1:24 *

Grenhagsvägen 7

Liten villa i norra Vårsås, eventuellt från sent 1950-tal i ett plan med fasad i ljusgul locklistpanel, brunmålad panel i gavelrösten samt tidstypiska tvåluftsfönster. Ursprungligt entréparti med skärmtak och smide. En uteplats är vidbyggd på baksidan. Huset omges av en liten villatomt.

Vårsås 1:26 *

Grenhagsvägen 8

Villa i 11/2 plan med välbevarad 1950-talsexteriör, belägen i tätortens norra del. Huset har fasad i gult tegel, tegelpelare och ursprunglig takkupa samt tvåkupigt taktegel. Ursprungligt entréparti samt perspektivfönster med ljusgula bågar i röda karmar. Huset har ett vidbyggt garage vid ena sidan, frånsett det ursprungliga i källaren. Tomten avgränsas mot gatan av häck och staket samt grindstolpar i gult tegel.

Vårsås 1:56 *

Vallvägen 7

Villa troligen från 1960-talet med långsidornas fasader samt i gavelrösten i ljus stående panel, i övrigt rött tegel i kortsidans fasader. Ursprunglig entré med ljus trädörr och sidoljus, fönster med vita bågar i bruna karmar, sadeltak med mörka betongpannor. Garaget är vidbyggt ena kortsidan och har putsad fasad under platt tak, garageportarna är av nyare typ.

Vårsås 1:57 *

Vallvägen 1A-1F

Tvådelad radhuslänga troligen från 1960-talet och då uppförd som pensionärsbostäder. Huset har långsidans fasad i ljusgul fjällpanel och kortsidor i rött tegel. Vita tvåluftsfönster och entréer med tidstypiska dörrar och smidesräcken. Radhuslängan är belägen mitt emot sockenkyrkan.

Vårsås 1:59 *

Klövervägen 10

Villa i vit mexisten med brun panel i gavelrösten, brunlaserade fönster och ursprunglig entré i mörkt trä under flackt sadeltak med mörka betongpan-

Vårsås 1:57 Tvådelad radhuslänga med karaktäristisk 1960-talsutformning.

Värsås 2:9 Åkershäll med den välbevarade villan från 1917 och dess starka koppling till Värsås som byggmästarsocken är av stort kulturhistoriskt intresse.

nor. Vidbyggt garage med brun panel under platt tak. Den sena 1960-talsexteriören är mycket väl bibehållen..

karaktäristiska fönstren med småspröjsade överdelar. Troligen har det tidigare funnits en indragen balkong i gaveln, vilken senare inglasats. I övrigt ger exteriören intryck av att vara helt oförändrad sedan 1910-talet med profilerad panel, tegeltak och skorstenar i kalksandsten. På fägården finns flera faluröda ekonomibyggnader, de äldsta troligen från 1910-talet, samt en som eventuellt är delvis byggd i kalkbruksgjutning. Åkershäll med den välbevarade villan och dess starka koppling till Värsås som byggmästarsocken är av stort kulturhistoriskt intresse.

Värsås 2:9 Åkershäll

Djursåtravägen Åkershäll

I husgruppen som följer landsvägen i tätortens södra utkant ligger Åkershäll. Manbyggnaden är uppförd 1917 av en av de många Värsåsbyggmästarna, Frans W. Djurman. Huset fick en mer påtagligt stadsmässig utformning, byggt i en villastil som bär tydliga drag av jugendstilen, bl.a. de

Värsås 8:3 Sörbacka är ett av Skövde kommuns främsta exempel på modernistiska byggnader för social omsorg från folkhemmets tidsepok.

Värsås 2:23 Gläntan Välbevarat bostadshus och fristående verkstadsbyggnad, båda med 1920-30-talskaraktären fint i behåll.

Värsås 2:16 Skogshemmet

Djursätravägen Skogshemmet
Inte långt från Åkershäll (se ovan) ligger Skogshemmet. Detta var en av de första "lägenheterna", som icke jordbruksfastigheter då formellt kallades, som bebyggdes med bostadshus i området. Byggherre var den mycket välkände Värsåsbyggmästaren Per August Pettersson, ofta även titulerad lantbruksarkitekt, han var bosatt på Skogshemmet. Hans far och farbror byggde den nya sockenkyrkan på 1850-talet. Skogshemmet uppfördes år 1900 och inrymde då även Värsås telefonstation. Huset har timmerstomme och fasad som är tidstypisk rikt dekorerad med panel av olika typer och ledder, hörnpilastrar och våningsband samt profilerade fönsteromfattningar. Entrén är placerad på ena gavelfasaden med en delvis inglasad veranda. Fasaderna är målade i brutet vitt, fönstren i engelskt rött och fönsteromfattningar i ockragult. Sedan inventeringen 1988 har huset renoverats med bibehållande av dess ursprungliga karaktär.

Värsås 2:23 Gläntan *

Djursätravägen Gläntan
Strax norr om Åkershäll och Skogshemmet (se ovan) ligger detta bostadshus, byggt i villastil på ca 1920- eller 30-talet. Huset har en fin 1920-talspräglad fasad i ofärgad kalkputs med ljusare släta omfattningar, under ett ganska brant sadeltak med tvåkupigt tegel. Två- och treluftsfönster utan spröjs kan ange en något yngre datering, eller en modernisering av huset. Entrén bär mer prägel av 1950-tal. Till huset hör en fristående verkstadsbyggnad med 1930-talskaraktär med beige putsfasad samt bruna slagportar och fönster.

Värsås 2:28 Lilleskog *

Djursätravägen Lilleskog 2
Bostadshus från 1930-talet, exteriören präglas av en enkel funkisstil och är oförändrad. Huset har fasad av benvit slätputs, ursprungligt entréparti med smidesräcken, tidstypiska fönster, det valmade taket täcks av tvåkupigt tegel. (Byggnaden står troligen obodd).

Värsås 8:3 Sörbacka *

Aftonpromenaden 2/Djursätravägen
Söderut i tätorten ligger Sörbacka äldreboende som har en utpräglad 1950-talskaraktär. Några nybyggnadsritningar har inte påträffats i byggnadsnämndens arkiv, men på foton från 1959 finns anläggningen med, uppenbarligen mer eller mindre nybyggd. 1976 beviljades bygglov för en tillbyggnad åt väster, ritad av O.H. Olofsson Arkitektkontor AB, Skövde.

Anläggningen omfattar envåningslängor som sammanfogats och har hörn som är genombrutna med pelare i rött tegel. I fasaderna inramas fält av ljusblå respektive ljusgul ädelputs med vita släta omfattningar, även fasadpartier i rött tegel förekommer och i gavelrösten panel. De flacka sadeltaken täcks av enkupigt tegel, tidstypisk skorsten i rött tegel, de vita fönstren är sannolikt ursprungliga. 1950-talsexteriören är mycket väl bibehållen. Den yngre tillbyggnaden har anpassats i volym och karaktär med gul panel och rött tegel i fasaden.

Gårdsutrymmet mellan huskropparna upptas av gräs och planteringar, lövträd inramar delvis anläggningen. Sörbacka är ett av Skövde kommuns allra främsta exempel på modernistiska byggnader för social omsorg från folkhemmets tidsepok. Anläggningen har stort kulturhistoriskt värde, mot den bakgrunden.

Värsås 8:47 *

Lärkvägen 1
Större villa från 1970, en mycket god representant för den tidens mer exklusiva villabebyggelse. Byggherre var Ebbe Alsjö, byggnadsritningarna som finns i Byggnadsnämndens arkiv är signerade. Villan har fasad i brunröd mexisten och ett stort glasat fasadparti i ena gavelfasaden. Ursprungligt entréparti med plåtinklädda pelare, samt vita perspektivfönster i mörka karmar, stort valmat tak med matta mörka betongpannor. Garaget vidbyggdes 1975 vid ena kortsidan. Bygglov för vissa fönsterbyten utfärdades 1994. Tidstypisk villatomt med planteringar samt löv- och barrbuskar.

Samrådsredogörelse för de nio mindre tätorterna i Skövde kommun

Som inledningsvis nämnts är avsikten att en sammanvägning mellan lokalt förankrad kunskap och kulturmiljövårdens mer övergripande kunskap skall ge en nyanserad beskrivning och värdering av kulturmiljön. I arbetet med framtagandet av underlag för kulturmiljöprogrammet (KMP) är detta en mycket viktig utgångspunkt. Mot den bakgrunden har samarbete med dialoggrupper genomförts som en del i KMP-arbetet. Inkomna synpunkter från dialoggrupper har behandlats och arbetets in i programförslaget i sammanställningsfasen under år 2011

Kontakt med Skövde Hembygdsförening och Skövde Musei Vänner knöts redan i november 2009 när dialogarbetet för Skövde stad påbörjades. Vad gäller de nio mindre tätorterna i Skövde kommun inleddes dialog och samråd med berörda hembygdsföreningar i samband med ett informationsmöte på Skövde stadsmuseum den 9 februari 2011. Vid informationsmötet medverkade hembygdsföreningarna i Häggum, Skultorp, Skövde, Sventorp-Forsby, Väring-Locketorp, Binnebergsorten och Norra Billing. Inventeringsunderlaget för de mindre tätorterna överlämnades till samtliga dessa föreningar samt utskickades även till hembygdsföreningarna i Tidån och Väsås Föreningarna hade tiden fram till slutet av april 2011 på sig att komma in med förslag på vad man anser vara viktigt att bevara.

Av berörda föreningar har samtliga utom en varit positiva. Väsås hembygdsförening avböjde medverkan. Per telefon framfördes från Väsås att man tog avstånd från KMP-underlaget. Bland annat upplevde man underlaget som alltför modernt inriktat samt att föreningen tagit fram eget material om Väsås som man ansåg att Skövde kommun hellre borde uppmärksamma.

De flesta föreningar har lämnat synpunkter på underlaget. Synpunkter rörande tätorterna Igelstorp, Skultorp, Tidån, Timmersdala och Väring har inkommit. Synpunkter har inte inkommit på underlaget för tätorterna Lerdala, Stöpen och Ulvåker samt Väsås. Inkomna synpunkter omfattar många konstruktiva och klargörande förslag, kompletteringar och synpunkter. Dessa är av mycket stort värde och tillför underlaget lokalhistoriskt förankrad kunskap och därmed en högre kvalitet.

Av särskilt värde är i hög grad den berikande kunskap och information som inventerarna fått ta del av i samband med möten

och vandringar i fält under vårsäsongen 2011 i Skultorp, Tidån, Timmersdala och Väring med representanter för berörda hembygdsföreningar. Ett särskilt tack riktas till Eva Bergström Hyenstrand i Skultorp, Margret Andersson och Lars Johansson i Tidån, Rolf Johansson i Väring och Lennart Lundgren i Timmersdala.

Kommentar från Norra Billings Hembygdsförening 2011-04-07 (synpunkter avser endast Timmersdala)

Synpunkt

Underlaget verkar vara helt OK.

Åtgärd

Ingen åtgärd

Yttrande från Skultorps Hembygdsförening 2011-04-16

Generell synpunkt

Man framhåller att det varit ett nöje att ta del av underlaget och ser det som god hembygdskunskap. Kanske materialett även skulle kunna bli underlag för en kurs eller motsvarande?

Synpunkt/förslag

- Kommentarer om lokal benämning på Sverkilsgården och Bäckgården
- Om bristande vattentillgång på den gamla bytån
- Om att Sahlbergsstugans brunn i Fornbyn nog inte är ursprunglig samt att ladugården är ditflyttad från Mellombacken
- Om Sverkilsgårdens byggnader, Skultorp 4:103
- Att benämningen "Oxadrevet" på det stora fädrevet inte är känt från äldre tid, utan nämns först från 1950-60-tal, alltså är rent sentida
- Om det lilla bostadshuset på Skultorp 2:10
- Om tvättstuga/brygghus på Skultorp 15:1
- Om att byvägen genom Fornbyn kallades "Gategår'n" och arr vägen genom Jon Månsgården var en nordlig utfart.
- Om att Hene 22:7 Kyrkskolans byggnader förr var faluröda.

Åtgärd

- Ovanstående synpunkter har nu antingen noterats i underlaget eller fogats in i beskrivning av kulturmiljön/byggnadsobjektet.

Yttrande från Skövde Hembygdsförening 2011-04-10

Synpunkter

Man framhåller att inventeringen är att betrakta som en byggnadsinventering av kommunens större tätorter och anser att som sådan

är den mycket välgjord. Den yngre bebyggelsen är viktig för förståelse av efterkrigstidens samhällsutveckling- och expansion.

Däremot är man direkt kritisk till att landsbygden inte omfattas av KMP-arbetet i nuläget. Man påpekar att en väsentlig och viktig del av Skövde kommuns kulturarv saknas i och med detta. Man framhåller bl.a. det stora antal (41) kulturmiljöer som uppmärksammas på landsbygden i tidigare inventeringar, därtill kommer en stor mängd enskilda byggnader och gårdar. Här poängteras att landsbygden är rik på riksintressanta kulturmiljöer och de värdefulla kyrkbyarna, de stora fornlämningsmiljöerna, industriminnena samt de byggnadsminnen (KML) som finns på landsbygden samt att Skövde har Skaraborgs enda kulturresevat (Vallby Sörgården). Allt detta kommer inte att finnas med i KMP i nuläget och på så vis kommer inte KMP att kunna ge en bild av kulturarvet i Skövde kommun. För att KMP-underlaget ska kunna fungera som ett planeringsinstrument för framtiden måste en inventering av samtliga värdefulla kulturmiljöer i Skövde kommun göras.

Kommentar från Sventorp-Forsby Hembygdsförening 2011-04-13

Synpunkt/förslag

- Korrigering av fyra felaktiga bildtexter i konceptunderlaget för Igelstorps tätort

Åtgärd

- De felaktiga bildtexterna har korrigerats i enlighet med synpunkterna

Yttrande från Tidandens Hembygdsförening 2011-03-15

Synpunkt/förslag

- Tidand, industrimiljön kring yllefabriken: Att hela området fr o m Skövdevägen med ingenjörsvillan, disponentvillan, allén längs Vävarevägen och banklokalen bör ses som ingående i industrimiljön

-En vårdplan för naturmiljön längs ån bör upprättas, det är ett område inom industrimiljön där det växer ramslök som bör värnas

- Synpunkter och kompletterande uppgifter om Vads by och kungsgård samt att föreningen önskar att Rane stenar - Askeberga bör ingå i den tätortsnära kulturmiljön.

- Kartblad bör byta plats

Åtgärd

- Avgränsning och beskrivning av kulturmiljön kring Yllefabriken har kompletterats och korrigerats så att hela den berörda miljön ingår.

- I kulturmiljöbeskrivningen har ramslökpartiet vid ån noterats och framtagande av en vårdplan för denna rekommenderas.

- Kulturmiljön Askeberga - Rane stenar är nu inventerad och beskriven i KMP-underlaget.

- Kartblad är korrigerade

Yttrande från Wäring-Locketorps Hembygdsförening 2011-03-22

Synpunkt/förslag

- Laga skifte ca 1850-60

- Om fornlämningar på Stora Wäring Hållaregården

- Om att Wäring prästgård idag inrymmer pastoratets administration

- Om att Stora Wäring 8:62 varit nederlag för Axvalls Bryggeri

- Om att Stora Wäring 8:95 Bysmedjan ägs av hembygdsföreningen sedan 1995 och idag är museum, helt intakt med verktyg och utrustning.

- Om att äldre foto på textilfabriken och kvarnen bör finnas med

Åtgärd

- Samtliga uppgifter har nu noterats i antingen tätortshistorik, kulturmiljöbeskrivning eller beskrivning av berörda byggnadsobjekt.

- Textilfabriken syns på översiktsbild av Nyponvägen, på den andra textilfabriken vid Wäringvägen finns flera bilder.

Former för säkerställande

Det finns ingen enskild lag i Sverige som täcker alla delar av kulturmiljön i kommunen. Det är istället flera lagar med olika bestämmelser som gör det möjligt att lagskydda (säkerställa), värdefulla miljöer. De lagar som kommunen i första hand kan använda för att bevara bebyggelse, mark- och vattenområden är Plan- och bygglagen och i viss utsträckning även Miljöbalken.

Andra lagar med betydelse för kulturmiljön i kommunen, men där andra myndigheter har det största inflytandet, är Kulturminneslagen, Skogsvårdslagen samt för infrastrukturen Väglagen och Lagen om byggande av järnväg. Utöver dessa "kulturmiljölagar" har också andra regler om miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) och miljö kvalitetsmål betydelse för kulturmiljön i kommunen.

K-märkt är dock inget juridiskt begrepp utan ett uttryck för att en företeelse av någon eller av några anses som kulturellt intressant. I juridisk mening går det därför inte att K-märka föremål, byggnader eller markområden. Genom medias användning av begreppet har det fått en stor spridning och förr eller senare kanske det dyker upp i någon av "kulturmiljölagarna".

Plan- och bygglagen, PBL(1987:10)

I Sverige råder i princip kommunalt planmonopol. Detta innebär att det är kommunen som har det i särklass största inflytandet över när, var och hur enskilda och andra får lov att utföra byggnation. I PBL finns både allmänna och särskilda hänsynsregler för kulturmiljön, t ex att vid all planläggning skall hänsyn tas till kulturvärden eller att ändring av befintliga byggnader skall göras varsamt så att de kulturhistoriska värdena bevaras. De viktigaste instrumenten i PBL för kommunen att kunna styra exploatering och bevarande är översiktsplanen, detaljplaner och områdesbestämmelser.

Översiktsplanen

Översiktsplanen (öp) är en vägledande, men inte bindande, plan för beslut om användningen av mark- och vattenområden samt om hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras. I de delar av kommunen som saknar detaljplan eller områdesbestämmelse har öpen en stor betydelse för lovgivningen. Översiktsplanen skall hållas aktuell och den måste därför ses över minst en gång under varje mandatperiod.

Det måste finnas en översiktsplan som täcker hela kommunen, men ibland kan kommunen välja att göra en mer detaljerad plan för en mindre del. En sådan brukar kallas för en fördjupad översiktsplan (föp). En översiktsplan kan bestå av många olika separata dokument, men det skall vara möjligt att få en överblick över vilka dessa är. Kulturmiljöprogrammet för Skövde kan användas som en del av kommunens samlade översiktsplan.

Detaljplaner och områdesbestämmelser

Nybyggnation och bevarande av befintlig samlad bebyggelse inom ett avgränsat område skall normalt sett regleras genom en detaljplan eller områdesbestämmelser. Den vanligaste formen är detaljplanen (dp) eftersom det instrumentet är bäst lämpat vid nyexploatering. Begreppet samlad bebyggelse är en tolkningsfråga, men vanligtvis avses 10-20 byggnader på tomter som gränsar till varandra eller till ett gemensamt område, väg, park etc.

I detaljplanen eller områdesbestämmelsen fastställs rätten att bygga och skyldigheten att bevara något. Genom plankartan och planbestämmelserna går det att utläsa t ex att en byggnad eller ett markområde skall bevaras och inte får förstöras. Det kan finnas detaljerade bestämmelser om att vissa färgkulörer och byggnadsmaterial skall användas vid underhåll. Dessa brukar anges med ett litet "q" på plankartan. En detaljplan har en bestämd genomförandetid, vanligtvis 5 år. Efter denna tid har planen fortfarande rättsverkan, men kommunen kan välja att upphäva hela eller delar av planen. Om den enskildes rätt att bygga påverkas negativt av ett sådant beslut kan kommunen bli ersättningsskyldig.

I områden som inte omfattas av en detaljplan kan kommunen upprätta områdesbestämmelser. Målet med dessa är idag att förtydliga översiktsplanen eller att säkerställa områden som är av riksintresse, se Miljöbalken. Områdesbestämmelserna kan vara lika detaljerade som i en detaljplan, men instrumentet passar bäst vid bevarande av byggnader, mark- och vattenområden. En områdesbestämmelse har ingen särskild genomförandetid. Regeringen förbereder flera ändringar av PBL och reglerna för områdesbestämmelser kommer sannolikt att göras om en hel del.

Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalken (MB) som började gälla år 1999 är en sammanslagning av hela 15 miljölagar. Det övergripande syftet med MB är att samhället skall utvecklas på ett långsiktigt hållbart sätt. I likhet med PBL innehåller

den allmänna hänsynsregler om att värdefulla natur- och kulturmiljöer skall skyddas och vårdas. Kulturmiljön i kommunen berörs i första hand genom reglerna om riksintressen, reservatsbildningar, biotopskydd, strandskydd och landskapsbildsskydd.

Riksintressen

Mark- och vattenområden som har så höga värden att de är av nationell betydelse är riksintressen enligt miljöbalkens tredje kapitel. Det finns olika slags riksintressen; kulturmiljöer, natur- och friluftsområden är en typ, anläggningar för industriell produktion, energiproduktion, energidistribution är en annan. Gemensamt för alla riksintressen är att dessa inte påtagligt får skadas genom t ex utbyggnader eller infrastruktursatsningar. Kommunen skall i sin översiktsplan redovisa hur riksintressena säkerställs så att dessa inte påtagligt skadas.

I Skövde kommun finns flera områden som är av riksintresse. Andra områden i kommunen är av riksintresse för naturvärden eller för friluftslivet. Det är dock lite missvisande att strikt dela upp värdena i kultur, natur och friluftsliv då det ofta handlar om en kombination av olika förhållanden som gör ett område nationellt betydelsefullt.

Reservatsbildningar

Med stöd av Miljöbalken kan kommunen eller Länsstyrelsen fatta beslut om att bilda naturreservat eller kulturreservat. Det sistnämnda är en ny typ av reservat som infördes med MB. Det finns ännu inga kulturreservat i Lilla Edets kommun, men väl ett flertal naturreservat. Målet med reservaten är att naturen bevaras så att den biologiska mångfalden säkerställs samt att människorna får tillgång till friluftsområden. Särskilt den tätortsnära naturen är utsatt för ett hårt exploateringstryck.

I ett kulturreservat är det kulturvärdena, t ex ett odlingslandskap med många byggnader, som står i förgrunden. Det är det kulturpräglade landskapet som skall bevaras. Även för många av naturreservaten är det den av människan påverkade miljön som är en förutsättning för de växt- och djurarter som man vill bevara. Det finns därför ingen absolut skillnad mellan de båda reservatstyperna.

Reservatsbildningar som innebär att markanvändningen försvåras eller förhindras kan innebära att ersättning betalas ut till markägare och andra som påverkas.

Biotopskyddsområden

För vissa mindre mark- och vattenområden med livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter finns möjligheter att förklara dessa som biotopskyddsområde. I kulturlandskap utanför detaljplanelagt område har alléer, åkerholmar, odlingsrösen, småvatten och våtmarker, öppna diken och stenmurar ett generellt biotopskydd. Länsstyrelsen handlägger biotopskydden i odlingslandskapet, Skogsvårdsstyrelsen skydden i skogslandskapet.

Strandskydd

Enligt miljöbalken finns ett strandskydd vid sjöar och vattendrag för att trygga friluftslivet och för att säkra goda livsvillkor för djur- och växtlivet. Normalt sett handlar detta skydd om 100 meter från strandlinjen inom vilket det t ex är förbjudet att uppföra byggnader eller stänga av allmänhetens tillträde. Inom vissa områden finns också ett utökat strandskydd på upp till 300 meter från strandlinjen. I områden med detaljplan kan strandskyddet upphävas.

Landskapsbildsskydd

Vissa kulturmiljöer omfattas av ett särskilt landskapsbildsskydd. Områdena bildades med stöd av den gamla naturvårdslagen och omfattar anläggande av bebyggelse, vägar och andra större anläggningar som kan ha en negativ effekt på landskapsbilden. För varje område med landskapsbildsskydd finns särskilda bestämmelser. Även om begreppet inte finns med i Miljöbalken gäller de gamla bestämmelserna fram tills nya, som t ex natur- eller kulturreservat, tas fram.

Skogsvårdslagen (1979:429)

Enligt regeringens föreskrifter till Skogsvårdslagen skall skador undvikas på värdefulla kulturmiljöer i skogen. Några exempel på kulturlämningar i skogen är t ex kvarnar, sågar, odlingsrösen och stenmurar. Under senare tid har flera inventeringar gjorts av sådana övriga kulturlämningar i skogen. I vissa fall omfattas dessa av Kulturminneslagen i andra fall av Skogsvårdslagen.

Väglagen (1971:948) och Lagen om byggande av järnväg (1995:1649)

Både Väglagen och Järnvägslagen innehåller allmänna bestämmelser om att vid anläggande av vägar och järnvägar skall hänsyn tas till kulturmiljön, stads- och landskapsbilden.

Miljökonsekvensbeskrivningar (MKB)

En miljökonsekvensbeskrivning är en metod för att beskriva vilken påverkan t.ex. en planerad utbyggnad, en ny vägsträckning eller en ny verksamhet får på miljön. I Miljöbalken finns särskilda regler för sådana beskrivningar som även tillämpas i andra lagar, bl. a. i Väglagen och Järnvägslagen. I PBL finns kompletterande bestämmelser för planeringen. I en MKB skall det framgå om kulturmiljön påverkas negativt eller positivt av olika alternativ.

Miljömålen

Riksdagen har fattat beslut om 16 svenska miljömål som är kärnan i arbetet för en långsiktigt hållbar utveckling. Kulturmiljön berörs av flera miljömål, t ex målen om en god bebyggd miljö eller ett rikt odlingslandskap. Målen har brutits ner i regionala och lokala delmål av statliga och kommunala myndigheter. Miljömålen skall vara vägledande för kommunens planering av t ex nya vägar- och bostadsområden.

Lagen om kulturminnen m. m. (1988:950)

Kulturminneslagen innehåller i likhet med PBL och Miljöbalken både allmänna och särskilda bestämmelser. I första paragrafen står att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla." Kulturminneslagen innehåller särskilda bestämmelser för fornlämningar, fornfynd, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Det är Länsstyrelsen som handlägger de flesta typerna av kulturminnesärenden.

Fornlämningar och fornfynd

Alla fasta fornlämningar, kända som okända, är skyddade genom kulturminneslagen och får inte skadas. I lagen anges vad som är en fast fornlämning och vilken utbredning den har. Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd. Fornfynd är föremål som hittats i eller vid en fast fornlämning och som kan antas vara minst 100 år gamla.

Byggnadsminnen

En byggnad eller ett bebyggelseområde kan förklaras som byggnadsminne av Länsstyrelsen. Vem som helst får genom att skriva till Länsstyrelsen väcka fråga om en byggnadsminnesförklaring, men detta innebär inte något automatiskt skydd.

För att något ska kunna förklaras som byggnadsminne måste flera kriterier vara uppfyllda, byggnaden skall bland annat vara synnerligen märklig. Det är också svårt att genomföra en byggnadsminnesförklaring i strid mot en fastighetsägares vilja.

Vid byggnadsminnesförklaringen fastställs skyddsbestämmelser som bland annat säger hur byggnaden skall vårdas och hur ändringar får göras. I Skövde kommun finns flera byggnadsminne.

Kyrkliga kulturminnen

Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkliga inventarier och begravningsplatser skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. I Skövde kommun finns flera kyrkomiljöer med medeltida ursprung. De är kommunens äldsta byggnader som fortfarande används.

Käll- och litteraturförteckning

- Alfredsson, Kenneth. 1985. *Skövdes industrier förr och nu*. Skövde museum.
- Bergström Hyenstrand, Eva, Hyenstrand, Åke. *Om ett pastorat och en f d kommun. Norra Kyrketorp Skultorp*. 2005. Skultorpsbygdes intresseförening. Norra Kyrketorps pastorat.
- Carlquist, Thomas. 1988. *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun*. Skaraborgs länsmuseum. Skövde kommun.
- Heimann, Curry. 2008. *Projekt Stenrika Skövde – Brytningstider vid Billingen*. Skövde stadsmuseum.
- Holmberg, Jörel., Strömblad, Sari 2001. *Skövde naturguide*.
- Holmström, Erik, Orebäck Krantz, Elisabet. *Sventorps kyrkogård. Förslag till bevarandeplan. Byggnadshistorisk rapport 2006*. Västergötlands museum.
- Holmström, Erik, Orebäck Krantz, Elisabet. *Värsås kyrkogård. Förslag till bevarandeplan Byggnadshistorisk rapport 2006*. Västergötlands museum. Lindskog, Petter E:son. 1812-16. *En korrt beskrifning om Skara stift. 1812-1816*. Faksimil 1985.
- Lundahl, Ivar. 1950. *Ortnamn i Skaraborgs län. D7 Kåkinds härad. Territoriella namn*.
- Lundahl, Ivar. 1967. *Ortnamn i Skaraborgs län. D11. Vadsbo härad 2. Södra delen. Territoriella namn*.
- Molander, Lisa. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Lerdala kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2007*. Västergötlands museum.
- Molander, Lisa. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Timmersdala kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2007*. Västergötlands museum.
- Molander, Lisa. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Vads kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2008:14*. Västergötlands museum. 2008:38. Västergötlands museum.
- Molander, L. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Billings pastorat. Värings kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport 2007:6*. Västergötlands museum.
- Molander, Lisa. *Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Norra Kyrketorps pastorat. Byggnadshistorisk rapport 2007*. Västergötlands museum.
- Naturvårdsprogram för Skövde kommun* 1984. Länsstyrelsen.
- Odlingslandskapets natur- och kulturvården* 1992. Länsstyrelsen. Skaraborgs läns museum.
- Skaraborgsbygden*. 1917-36. utg. av Frithiof Colling.
- Skövde Stads- och Kommunfullmäktige 125 år. Minnesskrift över åren 1964-1988*. 1989. Skövde kommun.
- Sträng, Arne. *Boken om Timmersdala*. 2009. Utgiven av Norra Billings hembygdsförening.
- Sveriges bebyggelse : statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Skaraborgs län. D4*. 1994. Erixon, S. red. Ericson, O. red, *Vägen till din historia*. 1985. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1985.
- Väring. I ord och bild från slutet av 1800-talet och fram till våra dagar*. 1995. Studiecirkeln "Gamla Väring"
- Översiktsplan 90 Skövde kommun*. 1991. Skövde kommun.

Arkiv

Byggnadsnämndens arkiv, Skövde kommun (Digitalt material)

Skövde stadsmuseums arkiv, Skövde kommun

Västergötlands museums arkiv och samlingar

Digitalt

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet <<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>

Fornlämningsregistret, Riksantikvarieämbetet <<http://www.fmis.raa.se>

Skövde kommuns hemsida: Kartor, planer och fastigheter. <<http://www.skovde.se>

<<http://www.visualarkiv.se>